HAABVERE

SOPHIA VARDI

HAABVERE

ROMAAN

NOOR-EESTI KIRJASTUS
TARTUS

Trükitud J. Mällo trükikojas
Tartus 1926. a.

Haabvere lossi aedniku vanem tütar Agnes oli linnas vast keskkooli lõpetanud. Aednik Tõnis Pritti ja tema naine Tiina — endine lossi toaneitsi — olid selleks pidupäevaks ise linna sõitnud. Nad olid uhked oma koolitatud tütrest. Tiina leidis, et tema Agnes polnud sugugi inetum lossi preilidest — Elsest ja Truudest, kelle kaasmängijaks oli Agnes lapsena valitud teiste lossiteenijate laste seast, ning oli koguni saanud saksa keele õpetust lossi koolipreililt ühes parunessidega.

Agnes puhkas aedniku majas viimaste erutavate päevade väsimusest, kui lossiaias pidutses kevadeloodus täies hoos.

Tõnis askeldas oma lillepeenarde juures. Töötas erilise innu ja hoolega. Juurevilja peenardel nagu ei edenenud täna töö. Oli nagu teistsugune hommik, pidulikum ja kevadisem. Töötas ja muheles sageli endamisi. Säärane kevade hommik peale öiset vihmasagarat võib inimese otse rõõmsaks teha. Tundis nagu erilist hellust ja õrnust kõige oma kannikeste ja lillekeste vastu, mis siia lossi aeda härraste iluks istutanud ja kasvatanud, nende eest otse andumusega hoolitsenud. Täna hommikul leidis oma hoolealused veel ilusamad, saledamad ja lõhnavamad kui ei kunagi enne. Nii mõnigi kord oli tal vilksatanud mõte peas, kas ei tunne neist lilledest tema ise rohkem rõõmu kui „saksad“, kellele oli nad kasvatanud. Tal oli alati nagu valus, kui nägi, kuidas mõni tema lilledest oli hooletult maha visatud; ka mahaheidetud metslilledest ei olnud tal vähem kahju, kes ka elasid ja ilutsesid. Tõnis korjas alati need visatud lilled maast, elustas neid veel vees, ehk

mattis nad mulda. Ta ise ei murdnud kunagi ühtki lille toa ilustuseks, sest maja seisis ise kesk lilleaeda. Ka oma lapsil ei lubanud ta lilli murda ja keelas selle samuti võõrastele lastele. See oli mingisugune ebamäärane isalik tunne taimede vastu, olles nende eluga nii lähedalt seotud.

Suure vaeva peale maitseb uni hea. Kulub ära see puhkus talle. Vaata tüdrukut — või lõpetas esimesena kuldaurahaga — muheles jälle Tõnis endamisi.

Ilmus parun Oettingen, lossi pärishärra.

„Mille üle sa siis rõõmustad, Tõnis?"

„Öösi on vihma tulnud ja nüüd on hommik ilus, linnud siristavad lustilikult puude ladvus."

„Sa kõneled ju nagu mõni noor peigmees. Tõid oma tütre linnast koju, küllap see sind rõõmustab. Mäletan, ütlesid, et ta tänavu kevadel pidi kooli lõpetama. Kas lõpetas ka hästi? Ta oli sul virk tüdruk.

„Tänan küsimast, parunihärra. Üsna hästi lõpetas. Sai koguni kuldraha," lisas Tõnis, nagu püüdes varjata oma uhkuse tunnet.

„Soovin õnne, soovin õnne, Tõnis! Oled siis õnnelik isa. Mis ta siis nüüd hakkab tegema? Kas läheb koolipreiliks?"

„Tahab teine ülikooli minna edasi õppima."

„Soo, või ülikooli! Mis kuramuse pärast siis ülikooli? Mis teeb tüdruk ülikoolis? See on juba rumalus. Läheb seal lihtsalt napakaks. Sa Tõnis aja tal need narrid mõtted peast välja."

„Teate ise, parunihärra, et Agneselt pole kerge välja ajada mõtet, mille ta kord juba pähe võtnud."

„On üks põikpea see sinu tütar" — ümises parun.

Tõnisele olid olnud need jutuajamised paruniga Agnesest alati piinlikud, sest ta kõrvu olid ulatunud Haabvere rahva jutud Agnesest kui paruni sohitütrest, olgugi et Tõnis neid tavalisi rahva laimu ja lorijutte ei uskunud; kuid mingisugune salajane

kahtlustus oli jäänud kipitama kuhugi hingekurusse. Ka nüüd oli paruni avaldatud huvi Agnese vastu samuti jätnud Tõnisesse halva maigu.

Haabvere lossi parunitest teati kõnelda, et nad olid olnud huvitatud valla ilusatest tüdrukutest. Haabvere lossi toaneitsiteks olevat valitud alati valla kaunimad piigad, kes langenud selle valiku puhul ümbruskonna juttude alla.

Ka Tõnise naine Tiina — Haabvere külatarga Preedu Mari tütar oli olnud ilusaim piiga vallas, mispärast kutsutud lossi teenima ja õpetatud seal toaneitsiks. Toaneitsina kosis Tõnis Tiina endale ja parun andis talle lossi aedniku koha.

Tõnis oli Tiina juba karjapoisina endale mõrsjaks valinud. Tõnis oli Haabvere valla poiste seas olnud julgeim noormees, teda peetud arukaks, töökaks, olnud agar ajalehelugeja. Tal oli huvi aiatöö vastu, ja parun Oettingen võimaldas talle lossi aias aedniku juures õppida. Tiina soostumine tulla lossi toaneitsiks ei meeldinud Tõnisele. Ning järgnevad jutud sünnitasid talle palju meelehärma. Tõnis lahkus Haabverest ja asus linna. Kõneldi juba, et Tõnis loobuvat Tiinast. Tõnis käänas siiski Haabveresse tagasi ja otsustas kõigi laimujuttude kiuste jääda ustavaks kord valitud mõrsjale ja kosida Tiina.

Tõnisel polnud põhjust nuriseda oma elu üle lossis. Oli palju neid, kes kadestasid Tõnise head õnne. Aastate jooksul oli ta Haabvere rahva laimujuttude vastu muutunud umbusklikuks, sest Agnes oli talle liiasti südame külge kasvanud.

Ilmus Agnes heast tujust sätendava näoga.

„Kas sa, isa, oled näinud õnnelikku inimest? Kui ei ole, siis vaata mind!"

Tõnisele näis tõesti, et ta enne ei olnud näinud õnnelikku inimest ja alles täna nägi teda esimest korda.

„Kas võin sind aidata isa? Peale raamatute tuupimist näib sinu töö eriti huvitav olevat."

„Ega aedniku töö pole laita. Selle töö vastu võiks ka koolitatud inimesel huvi olla."

„Viimasel aastal õieti alles mõistsin, kui peen ja ilus on sinu töö."

„Teie noored tüdrukud mõtlete ju aedniku töö juures ainult ilusatest lilledest, aga meil tuleb ka sõnnikut peenrasse kaevata ja kapsausse tappa — see muidugi teile ei meeldi."

„Mina tean küll, et elu ei ole ainult lillede kasvatamine, vaid enam tuleb sõnnikut kaevata ja usse hävitada, aga täna hommikul peale eksame näen ainult sinu lilli, mis näivad eriliselt kaunistena: nende värvid pole kunagi enne nii imetoredasti säranud ja nende lõhn nii meeliuimastavalt mõjunud. Linnud Haabvere pargis siristavad täna hoopis uuel viisil, puud ja põõsad tunduvad ennenägemata rõõmus-rohelistena, ning taevas pole veel iialgi enne nii sinisena paistnud — seepärast, et olen vaba ja kodu."

Tõnis oli seda juba hommikul tunnud, siis oli parun selle eemale peletanud, nüüd tõi Agnes selle mitmevõrdselt tagasi.

Oli see heaolemine mõnd aega kestnud, ilmusid parunessid — Else ja Truude, kes vastasid Tõnise ja Agnese tervitusele hariliku kõrgi ilmega.

„Tõnis, meile tulevad täna külalised, tooge lossi uusi värskeid lilli. Miks ei kasvata te, Tõnis, ka toredamaid lilli? Kõik need teie lilled on juba igavad, vanamoodi labased. Linnas kasvatatakse hoopis uusi lillesorte. Võiksite ka natuke juurde õppida."

„Arvan, isa, et igale inimesele on määratud omad kiusajad ja paharetid, kes varitsevad seda hetke, kui oled nad unustanud, et siis ilmuda ja oma hingeauruga jälle kõike mürgitada. Niisugused on olnud mulle need parunessid. Kui olen tunnud end vabamana, hakanud uskuma, et inimest ei hinnata seisuse järele, vaid tema isikliku väärtuse järele, ilmuvad parunessid ja tuletavad uuesti meelde, et inimest hinnatakse vaid tema seisuse järele, et tema seisus ise teeb tema kõrgemaks, väärilisemaks, austatavamaks. Aga, kas tead, isa, mul on sageli olnud teadvus, et ma olen neist parem ja targem. Võib olla,

on see minust liig suur enesearvamine, ka ülbus, aga nende ülalpidu on seda arvamist minus arendanud. Ka sina, isa, tundud mulle neist väärsemana. Nemad seal oma lossi kõrgusest ja seisuse asendist mõistavad elu ja inimesi liig ühekülgselt."

„Kas need on sinu omad mõtted, Agnes?"

„Meil oli linnas niisugune väike ring, kus me arutasime neid asju."

„Kes olid siis seal ringis?"

„Olid kaasõpilased ja ka mõned vanemad üliõpilased."

Parunessid olid kevade ilu Haabvere pargist eemale peletanud. Tõnis ja Agnes läksid juurevilja aeda tööd jätkama.

„Kas mäletad, isa, toda aega, kui mind sunniti paruni heasoovlikkusel lossipreilidega koos mängima ja õppima? Lossiprouale ei olevat sugugi meeldinud tema tütarde kokkupuutumine olevusega alamast seisusest, aga parun olevat seda nõudnud. Mäletan väga hästi, kuidas lossiproua tähendas emale:

„Sinu Agnesel on üsna korralikud kombed, seepärast luban teda preilidega koos mängida." Kuid mulle püüti igal juhusel minu talupoja päritolu meelde tuletada. Ega emagi jätnud mulle sisendamata, et Else ja Truude — parunessid, lossipreilid, olid nagu kõrgemad olevused, pärit teisest maailmast, varustatud teistsugu peenema hinge ja ihuga. Teadmine, et ma polnud parunesside vääriline, olin neist halvem, muutis minu araks ja kartlikuks. Oli juhtumusi, kus ma isegi tõrkusin minemast nendega mängima ja õppima. Eriti, kui keegi peretoast mind oli narritanud — mind nimetanud „parunipreiliks". Sa ehk mäletad ise noid asju, isa?"

Tõnis vaikis tusaselt.

„Ühel päeval olid parunessidel külalised — Kullamäe krahv ja komtess. Ma astusin lihtsalt, paha aimamata nende juurde, et nende mängust osa võtta. Else preili avaldas sel puhul imestust ja

pahameelt: — Me pole sind palunud meiega mängima. Meil on külalised. Sa tohid ainult siis tulla, kui sind kästakse.

See oli minu esimene häbi- ja haavatud tunde valu. Jooksin koju, peitsin enese sängi. Nii ahastavalt ei olnud ma enne ega ka hiljem enam nutnud. Tahtsin siis surra, — lihtsalt kaduda, hävida, et vabaneda sellest häbi- ja valutundest.

Ema tuli kaastundlikult küsima mispärast ma nutvat. See suurendas veel rohkem minu ahastust ja lisas hoogu nutule. Ema sai viimaks kurjaks. Miskipärast ei tahtnud ma emale vahejuhtumusest sugugi kõnelda. Minu vaikimine pahandas veel rohkem ema.

Teisel hommikul saatis ema mind lossi tundi. Ma ei läinud. Tõrkusin Else ja Truude preiliga koos õppimast. Tahtsin rumalaks jääda. Ütlesin: Ma ei taha iialgi preiliks saada. Ma ei taha uhke olla.

Ema usutles, hoiatas, ähvardas. Midagi ei mõjunud. Siis pidid sina, isa, mind, sõnakuulmatut tütart, karistama. Aga, sina, enne kui mind karistada, küsisid põhjust, mispärast ma ei tahtvat lossi koolitundi minna."

„Ning sa avaldasid mulle oma põhjuse, aga emale vaikisid? Mispärast? Kas mäletad seda ise?" küsis Tõnis.

„Ma ei tea seda isegi, miks olen sind õieti rohkem usaldanud kui ema. See on seletamatu."

„Sa nõudsid siis, Agnes, et ma paneksin sinu külakooli. Olid siis vahva tüdruk, hakkasin sinust lugu pidama. Uskusin, et sa ka linnas koolis käies ei lähe hukka, ei hakka oma sugu põlgama ja oma kehvast kodust ja vanemaist häbi tundma, nagu seda olen märganud nii mõnegi linnakoolis käinud „kadakapreili" juures."

„Too vahejuhtumine Else preiliga oli heaks ettekäändeks, et vabaneda noist mulle vastikuist tundi-

dest. Eriti sünnitasid mulle tuska teomeeste laste narritamised, kui nimetasid mind „parunipreiliks".

Ema aga arvas, et ma ei tarvitsevat tähelepanu pöörata noile pilkamistele, — nad olevat kadedad, et mina olevat see väljavalitu: — Parun ise ja proua on olnud sinu vastu head ja armulised. Ma pidavat neile tänulik olema — ütles ema.

Siis märkasin ma esimest korda, et sa, isa, olid emale vihane. Mul on see väga selgesti meeles. Sinu nägu muutus hoopis isesuguseks — tigedaks. Aga ma olin sinu poolt, oleksin siis ka emale tahtnud paha teha: — Sul, Agnes, pole enam tarvis lossi minna. Ning sina, Tiina, ei tohi teda enam sundida! — Ütlesid ja tõttasid toast välja, viskasid ukse vihasesti kinni.

Isa, ma olin siis vaimustatud sinust."

Agnes märkas, et Tõnise nägu oli nüüdki tusane. See pani Agnese mõtlema: mis on sellega?

Tõnis aga mäletas veel tolle päeva õhtust kõnelust Tiinaga. Tõnis oli Tiinalt pärinud põhjust, miks teomeeste lapsed pilkasid Agnest „parunipreiliks". Tiina seletanud jällegi kadedusega. Siis tuletas Tõnis Tiinale meelde, et Agnes oli varasündinu. — „Räägi tõtt, naine! Miks oli parun minu vastu armuline, võttis minu lossi aednikuks?" — oli küsinud Tõnis. — „Olid lossis tuntud kui kaine, tööarmastaja arukas mees. Mis siis sellest imestada?" oli vastanud Tiina. — „Sa ära põikle kõrvale õigest vastusest! Kosta, mis sult küsin!" — oli jällegi Tõnis nõudnud. — „Agnes on juba kümme aastat vana, on kogu aeg meie laps olnud, milleks nüüd need pärimised veel? — Rahustu Tõnis, ilma suud ei saa sulgeda. Agnes on meie laps, ei kellegi muu laps." — oli Tiina Tõnist rahustanud. — „Miks peab laps kannatama?" — Ja siis otsustas Tõnis Agnese linna saata. Ka enesest püüdis tõrjuda need kiusavad, painajalikud mõtted. Võimalik, et just Agnese enese pärast. Agnesest loobuda — kui oma tütrest, oleks tal võimatu olnud — seepärast — parem mitte kahtlustada, parem mitte juurelda.

„Ei tea, miks just täna pean mäletama noid möödunud asju, mis ei ole just lõbusad mäletada. Tahtsin täna nautida esimest vaba päeva, aga need parunessid oskasid seda päeva rikkuda ja esile manada rea elamusi minevikust.*

Ema läks teisel päeval lossi teatama, et ma olevat haigeks jäänud — väike külmetus.

Lossiproua noominud, et ema oma lapsi liiasti hellitavat.

Nõnda viibisin terve nädal oma väikest külmetust põdedes ja olin üliõnnelik. Püüdsin emale eriti palju abiks olla. Ema muidugi hädaldas, et ma unustavat saksa keele; varssi olevat ma nii kaugel, et kõlbavat vaid seakarjuseks.

Kuidas ema oskas noide märkustega sageli minu meelt tusastada!

Ühel hommikul ilmus parun ise meie majja. Sind ei olnud kodu, ema oli üksi. Kuidas ma kohkusin!

Parun silitas minu pead ja ütles: — Aga laps, miks ei ole sind enam üleval näha, ei tunnis ega preilidega mängimas? — Ema vastas kohmetult: — Ta vireles, parunihärra, väikselt, oli end külmetanud.

Mina ei tea isegi, mis minuga juhtus, ainult mulle oli väga vastik see ema vale. Tundsin isesugust julgust — rääkida tõtt. Vaadata, millega see lõpeb. — „See pole tõsi! Ma olin terve, ma ise ei tahtnud lossi tulla," sähvasin ja jooksin ise teise tuppa.

Kuulsin, kuidas parun paugutas: — Kuidas, sinu laps, Tiina, ise ei tahtnud tulla? Mis see tähendab? Kuidas sinu laps tohtis — mitte tahta? Sinu laps ei kuule oma vanemate ega oma härra sõna. Sinu laps tõrgub. Kas te ei karistanud oma last selle eest karmilt?

Piilusin läbi ukseprao, nägin, kuidas ema väriseb hirmust. Mul oli siis kahju emast. Oleksin tahtnud pahanduse jälle heaks käänata.

Parun müristas edasi: — Siis te ei karistanud oma last karmilt säärase sõnakuulmatuse pärast. Tahate temast mässajat kasvatada? Ma olen teile ainult head soovinud, et teie lapsel poleks vaja jääda lihtsaks koolitamata talutüdrukuks, et temast saaks hea — mamsel. Loodan, et Agnes on homme hommikul jälle tunnis.

Ma jooksin aknast välja. Ema nägi seda, jooksis järele ja tõi tagasi karvustades ja sagides.

„Olin vihane. Vihane just ema peale. Nõnda vihane pole olnud enne ega pärast. — Sina üleannetu laps, — ütles ema, — missugust häbi tegid täna oma ninakusega. Oleksin tahtnud maa alla vajuda. Kõik sinu pärast.

„Siis ma taipasin, mispärast oli ema mulle eriti kuri: ma olin talle häbi teinud. Häbi on vist kõige raskem andeks anda. — „Või temale ei tohi lossipreilid midagi öelda. Oleksid pidanud ise taipama, et ei ole sünnis tikkuda nendega mängima, kui neil on külalised, — sõitles ema. Homme hommikul lähed lossi tundi!"

„Ma ei lähe," vastasin jonnakalt.

„Ema tõi vitsa ja hakkas mind peksma. Olin oma parimas sedavõrt haavatud ja vihane, et ma ei teinud häältki, kui ta mind peksis. Oli küll valus. Puresin huuled veriseks, aga ei karjunud. Ema viha aina tõusis mind pekstes. Tulid sina, isa, ja päästsid minu."

„Oli üks niisugune mõru päev. Kohe kartma lõin sinu pärast. Ema ise ka kahetses oma peksu äkilises meeles."

„See peks tõi mulle aina kasu. Pääsin selle peksu mõjul linna kooli. Läksid ise paruni juurde teatama, et viid minu linna."

„Parun hurjutas ja noomis alguses — ma kasvatavat oma lastest mässajaid. Küsis, mispärast sa ei tahtvat lossipreilidega koos õppida. Jutustasin talle sinu loo Else preiliga ja ka ema peksust ning sinu vaikimisest. Parun ei vastanud enam midagi, lausus

ainult: Vii siis peale, Tõnis, Agnes linna kooli! Imelik laps — see Agnes! — ümises vaid endamisi."

„Ka täna hommikul oli mul sinust jutt paruniga. Tahtis teada, kuidas sa kooli lõpetanud. Ütlesin talle, et lõpetasid esimesena ja said kuld auraha. Veel tahtis ta teada, mis sa nüüd mõtlevat peale hakata — kas lähed koolipreiliks. Ma tsuskasin talle, et lähed ülikooli. Sellest läks marru. Tüdrukud minevat ülikoolis napakaks. Mina pidavat sul need narrid mõtted peast ajama."

„Mulle pidi ju lossi koolipreili saksa keele õpetamisest jatkuma, et saada korralikuks mamsliks. Kuis võis aedniku tütar kõrgemast unistada? Hariduses koguni kõrgemale püüda kui paruni tütred — lossipreilid?

Kuid minu isa — Haabvere aednik oli nii uljas ja viis kõigi kiuste oma tütre linna kooli, ja viimasel oli häbematust lõpetada keskkooli ja on veel suurem häbematus kippuda koguni ülikooli.

Mäletad, isa, kui viisid mind esimest korda linna kooli. Suurest ärevusest ei saanud terve öö magada enne ärasõidu hommikut. Imestasin, et ema oli kurb ja nuttis koguni minu lahkudes; sest olin arvamisel, et ema saadab mind kergel meelel; olin ju talle palju tuska sünnitanud, olin sõnakuulmatu olnud, talle häbi teinud. Arvasin koguni, et eme oleks pidanud rõõmustama ja uskusin, et ta mind ei sallinud. Avaldasin neid mõtteid koguni sullegi teel. Sa aga kinnitasid, et ema armastavat alati oma last. — Kas ka siis, kui peksab? — küsisin. Sina aga kaitsesid ema, kes tahtvat lapsest hea inimese kasvatada ja seepärast karistavat mõnikord. — Aga kui lapsel on õigus — küsisin jälle ninatargalt. Sa aga tõendasid, et lapsel ei võivat õigust olla, laps pidavat alati vanema sõna kuulama. Mina aga mõtlesin oma lapse peaga, et isa tahab lihtsalt ema kaitsta ja teda minu silmis paremaks teha."

„Nüüd olen ammugi veendunud, et ema hellitab ja armastab mind üleliiagi ja tema kasvatusliste väärtuste põhjuseks oli ka ema pime armastus — oma

lapsele soovida parimat. Mõistan ema enesearmastust siis — näha oma tütart kõrgemal seisuseredelil, vähemalt koolipreilina ja mitte harimatu talutüdrukuna. See oli terve ümbruse vaade. Ema on aga tublisti üldise arvamise mõju all."

Agnes aitas ka järgnevail päevil Tõnist tema aiatöös. Neil oli kahekesi palju juttu ja vestmist, olgugi et Tõnis oli harilkiult sõnakehv mees ja temaga polnud kerge juttu leida.

Rahulik, vaikne oli Haabvere lossiaed, kuhu suure ilmasõja kära sugugi ei ulatunud, sest Haabvere ise asus kõrval käidavaist maanteist, kaitseliinidest, sõjaväe kogumiskohtadest ja suurtest raudteejaamadest. Sõda ulatus nii palju Haabveresse, kui palju vallast oli mehi võetud ja kui palju neist langenud. Aednikumaja ei olnud ükski surmasõnum puudutanud; sõjasviibijad sugulased ja lähemad tuttavad olid alles tervise juures. Seepärast loomulikult ei kõneldud palju sõjast; ainult nii palju kui ajalehtedest või mõne tuttava frondikirjast loeti ja selle puhul mõtteid vahetati.

Sõda oli tundunud juba palju lähemana linnas, kus Agnes õppis. Linnas viibis palju Vene frondi-tagust sõjaväge; paljud Agnese kooliõdedest hooplesid ja uhkustasid sellega, et nende „austajad" olid vene ohvitserid — sõjakangelased. Osa tütarlapsi oma loomuliku terve moraaliga aga põlgas neid hooplejaid ja uhkustajaid, kellest kõneldi linnas, kui hõlpsasti võidetavaist tütarlapsist. Võõrad sõjamehed laotasid linnas jutte selle maa naistest, kel puuduvat moraal, kui juba iga keskkooli tütarlast võivat esimese tutvuse järele kabinetti kutsuda, ja ta tulevat kaasa vastu puiklemata. Neilt keskkooli tütarlapsilt võivat aga kõige kergemini suguhaigeks jääda.

Pedagoogika nõukogud istusid ja arutasid, kuidas päästa oma õppeasutuste head nime ja moraali, kuidas aga ka sõjakangelasi, suure Vene isamaakaits-

jaid vääriliselt austada, neid mitte haavata ja laimata..

„Kuidas on lugu nende juttudega koolitüdrukuist ja vene ohvitseridest? Haabveres kõneldakse meie linna koolitatud plikadest nii üht ja teist. Ütle, Agnes, kas on meie eesti koolitatud tütarlaps ka aus ja korralik, või ei ole ta seda mitte? Sa tunned oma kooliõdesid? Sa pead teadma!“ küsis ühel päeval Tõnis.

„Kahjuks olid mõned koolis, kelle ülalpidamise pärast sattusime kõik kahtluse alla. Olid nende seas ka mõned eesti tüdrukud. Võin sind siiski rahustada. Need jutud on liialdatud. Nende kahtlaste tüdrukute arv pole suur. Linnas kõneldi, et eesti tüdruk ei oskavat küllalt veetlev olla, õigemini, — ei osanud küllalt edev olla — olevat talupojaliselt tüsedam, kohmakam, seepärast ei pööravat vene ohvitser ka talle suurt tähelepanu. Ütlen sulle isa, eesti tüdruk on siiski tõsine, üsna kindla iseloomuga tüdruk, kõigist kõrvalekaldumisist hoolimata.

„Meie väike ring oli otsustanud võidelda üldise sõjaaegse „viimsepäeva“ meeleolu ja kergemeelsuse vastu, mis näis meile olevat eriti ebasünnis, kui ühed väerinnal peavad surmaga võitlema, loobuma pisemastki elumõnususest, selja taga lubada endale priisata ja lõbutseda. Sõda ise — rahvaste vastastikune mõistmatu tapmine — oli meie arvates praguseaja kultuurilisele inimsoole häbiplekiks — Euroopa monarkide võimuhaaramise isudest tingitud.“

„Need on ju sõja ajal kardetavad mõtted, kas te kõnelesite neist asjust üsna avalikult?“

„Ei, me kõnelesime ainult oma-vahel. See oli päris salaring, millest ei tohtinud keegi meist lobiseda, see oleks võinud meile saatuslikuks saada — vangimajaga lõppeda. Meie ringis oli ka üks vene kõrgema ametniku tütar. Tema teadis meile jutustada paljuist jõledusist, keisrikoja elust enesest. See kõik on mäda seal üleval, ei või enam kaua kesta. Peab lõhkema varssi see suur pomm — lahti

puhkema revolutsioon, mis pühib selle mädanenud trooni."

„Ära kõnele nii valjusti! Ka meie aia müüril võivad olla kõrvad. Ole ettevaatlik! Palju, mis me teame ja mõtleme; väljalibisenud sõna pole enam meie oma, sellega oleme annud teistele juba võimu enda üle."

„Ma tulen ja töötan üsna sinu lähedal ja kõnelen tasemini. Sulle ei tahtnud ma teha saladust meie ringist; kuid ainult ärgem kõnelgem sellest emale, kes saab ainult uue südamevalu jälle juurde."

„Kuidas tulite mõtte peale niisugust kardetavat ringi asutada?"

„Ei keegi üksikult, võib olla kõik korraga. Ühel oli vaid julgust avaldada oma mõtet ja kutsuda kaasa teisi, keda teadis oma mõtteosalistena. Need mõtted liiguvad kõik valmina õhus. Neid peab oskama vaid sealt kinni püüda.

Mulle andsid tõuke jällegi meie Haabvere parunessid, kes näivad minu saatust tüürivat ise teadmata, tahtmata.

Kord kõndisin kooliõdedega linnas. Mul tuli parunessidest mööda minna, kes jalutasid oma sõbrannadega. Ma teretasin neid viisakalt, mitte ainult kui oma leivaisa tütreid, vaid nagu ma olen harjunud, nagu olen kasvatatud teretama, nagu ma leian õige viisi olevat teretada. Parunessid vastasid vaevalt kõrgi peanikutusega. Minu järelkõndivad kooliõed kuulsid parunesside kõnelust peale tervitust.

— Kes oli see tütarlaps? — küsinud sõbranna.

— Ah, ei keegi! Meie aedniku tütar maalt — vastanud üks parunessidest.

— Oli kohe tunda midagi lihtrahvale omast tema teretuses ja olekus, — tähendanud sõbranna.

— See on sageli pahandav, et oled sunnitud igaüht tänaval teretama. Võid mõnigi kord piinlikku seisukorda sattuda sihukese tutvuse pärast, — kõnelnud teine parunessidest.

Minu kooliõed olid väga ärritatud ja vihased parunesside kõrkusest ja upsakusest. Leidsid, et parunessidel endil oleks vaja veel kasvatust ja haridust, millest neil puudus. Üks neist oli väga tuline, tahtis kohe tagasi käänata ja neile seda näkku öelda.

Ma keelasin. Mõtlesin, isa on lossiaednik, ta kaotaks kohe koha. Lossiteenija tütrel tuleb alandlik olla. Häbi peaks neil olema, mitte mul — rahustusin.

Selle kohtamise järele püüdsin veel ettevaatlikum olla: Haabvere parunesse eemalt silmates nägemata kõrvale käänata, et vältida uusi enesealandusi. Saatuslikult ei pääsenud ma neist: veel kord pidin aedniku tütrena oma talupoja seisust valusasti tunda saama.

Mul oli kooliõde aadliseisusest venelane, vene kõrgema ametniku tütar. See oli see Veera, minu sõbranna. Ta ei pidanud oma mõisnikuseisuse uhkusest ja puhtusest nii väga kinni, vaid sõbrustas ka tütarlastega teistest seisustest. Samuti ei olnud tema vanemad seisuslikult uhked. Veera nimepäevaks olid vanemad talle toreda noorte piduõhtu korraldanud. Veera oli ka minu kutsunud, ja mulle oma piduvõõraste seas peaaegu suurimat tähelepanu osutanud ja selle tõttu olid tema külalised minu vastu hästi lahked.

Külaliste hulgas olid ka mõned meie saksa mõisnikusoost lapsed, vabameelsemate, võib olla ka vaesemate aadliseisuse vanemate lapsed, kes käivad läbi kohaliku vene kõrgemate aadliseisusest perekondadega.

Tolle õhtu tuttavate kaudu sain ka liuväljakutse terveks talvehooajaks, liuväljale, kuhu pääsesid liuglema vaid aadlisoost noored, mõned üksikud äravalitud kõrgemast saksa kodanikuseisusest ja ka valiku järele vene aadliseisusest ametnikkude lapsed. Kogemata eksis ka mõni talupojaseisusest neitsi või noormees sinna. Olles küll kirglik liugleja, ei ahvat-

lenud mind see aadlite liuväli, eriti võimalus tabada seal Haabvere parunesse.

Veera mangus mind endale kaasliuglejaks tollele liuväljale pühapäeva muusikaks. Ma ei suutnud kiusatusele vastu panna ja läksin. Seal liuglesin koos Veeraga ühe saksa aadlist noormehega, kes oli hea uisutaja ja unustasin hoopis koha, kus viibisin.

Tundsin äkisti midagi teravat ühest tütarlaste sagarast — need olid Haabvere parunesside pilkavtigedad pilgud. Kohe langes minu muretu tuju ja kerkisid seisuse müürid. Minu tervituse jätsid koguni tähele panemata. Kuulsin vaid paruness Else sõnu: — Max Vistinghausen on meie aedniku preiliga sõprust sobitanud. Ei ole enam kuski paika, kus võiks segamata viibida. Juba meie liuväljalegi pääseb sisse igasugune element.

Vihast ja häbist rabatud, põgenesin seisuslikult liuväljalt. Nagu siis, kui lapsena olin hüljatud mänguseltsilisena, kui neil olid kõrged külalised — Kullamäe väike krahv ja komtess.

Veera lahkus ühes minuga. Ta polnud vähem vihane saksa parunesside upsakusest, kasvatamatusest ja häbematusest. — Ainult sakslane võib nõnda harimatu olla; prantslane ei lubaks endale kunagi sarnast toorust, — ütles Veera. — Ah milleks siin sakslane või prantslane. Ma talupoja seisusest tütarlaps julgesin sinna ilmuda, kus on ligipääs lubatud vaid kõrgemale seisusele. Ma julgesin kellegi seisuse au rängasti haavata, panna kedagi piinlikku seisukorda — tabada oma teenija tütart paigas, mis pidi puhas olema igast alamast elemendist. Ma julgesin koguni nende seisusest noormehega kõnelda ja koos liuelda. Olen õiglaselt pälvinud oma karistuse — ütlesin Veerale. — Suurest ärritusest kõneled aina rumalusi, Agnes, — noomis mind Veera. — Ma aga arvan, et sul oli palju rohkem õigust viibida aadlikul liuväljal kui neil ebaaadlikel rumal-uhkeil parunessidel, — ütles Veera.

Minusse oli tunginud nagu mõni paharett, haavasin ka Veerat ennast. — Nõnda ei sobi kõnelda

aadlisoost neitsil, nagu sina seda teed, Veera — ütlesin talle. — Ma ainult imetlen, miks seltsid ja sõbrustad minuga, talupoja seisusest lihtsa aedniku tütrega — närisin teda.

Veera sulges minu suu ja ütles: — Keelan sulle säärase ilge jutu! Pole sind enne niisugusena näinud.

Niisugune on minu õige nägu, — sähvasin jälle. — Õpi mind veel parajal ajal tundma, et sa hiljem ei pettuks ega kahetseks. Parem oleks, sa loobuksid üldse minust ja otsiksid endale teise sõbranna omast seisusest. Sõbrustamisel minuga võivad sulle olla halvad tagajärjed, võid oma aadliseisusest tuttavate ja sõprade lugupidamise kaotada.

Ei mäleta kõike, mis tol päeval oma meelekibeduses Veerale saagisin. Veera hakkas lõpuks nutma ja ütles: — Ma mõistan ju väga hästi sinu kibedust, kuid miks oled just minu selle ohvriks valinud, kes ma pole süüdi selles.

Need sõnad mõjusid minusse kainestavalt, lahutasid meelekibeduse, püüdsin Veerat jälle lepitada, palusin andeks. — Liig palju on südamesse sappi kuhjatud, — ütlesin seletades. — Ja ei ole sa kellegi õige aadel enam, oled hukkaläinud aadel — mingisugune demokraat või koguni nihilist, — arvustasin teda. — Ehk ka sotsialist, ma ei tea seda isegi, — vastas Veera. — Tean üht, et täna loobusin lõpulikult aadliseisusest. Täna tundsin, et maailmas valitseb kisendav ülekohus. Pole enne selle üle tõsiselt mõtelnud. Täna ärkasin. Täna jõudsin kindlale veendumusele, et inimese väärtus ei olene tema seisusest, vaid millestki muust, mille järele eraldame kasvatatud peenetundelise inimese kasvatamatust — toorest, — kõneles Veera.

Ma usaldasin Veerale, et ka minus oli ärganud tung ja tahtmine teotseda, astuda võitlusse selle ülekohtu vastu, mis lubab kõrgemal seisusel alama seisuse enesearmastust julm-toorelt haavata, mis annab ühele inimesele õiguse ja voli teist inimest inimesest alamaks pidada, temas eitada üldinimlikke

närve ja tundeid. See ei tohi nõnda maailmas valitsema jääda.

Veera usaldas omakord minule, et on olemas salaühing, mille liikmed võitlevad tööliste ja vaesema rahva paremuse eest. — Ma tean — nad võitlevad ka seisuste vahede kaotamise eest; nad vihkavad aadlit ja on sõja kuulutanud kapitalismile. Ma tean, nad võitlevad ülekohtu vastu, mis annab rikkale ja kõrgemsündinule kõik eesõigused — rikkuse, hea kerge elu ja üldsuse lugupidamise, kuid vaesele ainult raske töö ja loobumise kõigist elumugavusist, jätnud vaid lootuse — õndsakssaamise peale surma.

Need, isa, olid sotsialistid. Ma palusin Veerat, et ta tutvustaks mind nendega, sest ta tundis üht nendest. Veera hoiatas mind, et see olevat kardetav, neid kiusatavat taga, ma võivat vangi sattuda. Ma aga leidsin, et iga usu eest tuleb kannatada, kui see usk on uus ja vana usu vastu sihitud. — Ma tunnen, et nende juures on minu õige koht. Tunnen, nagu oleksin neid ammu otsinud. — Ka Veera sai julgust minuga ühtuda. — Tahan ühes sinuga võidelda oma enese seisuse vastu, millest loobusin täna, — tõotas ta. Ma tuletasin talle meelde tema kõrgeid vanemaid. Ta aga joobus sedavõrt oma tõotusest: — Kui vanemad ei taha minuga leppida, siis jätan nad maha! — oli tema vahva otsus.

Kahekesi käsikäes andsime koos püha tõotuse: — Minevikuga olgu tänasest päevast tehtud lõpparve! Aadlikule liuväljale ei lähe me enam!

Meist keskkooli õpilasist moodustati väike ring, kus meile õpetati sotsialismi põhimõtteid, ja sotsialismi moraali. Meie õpetajaks oli noor tuline sotsialist, kuid teotseda meid ei lubatud. Me pidime enne kooli lõpetama, nõnda oli otsustatud nende keskkomitees. Nagu me mõistsime, ei olevat veel üldse tulnud aeg teotseda, see tulevat iseenesest; iga päev, iga tund viivat meid sellele lähemale.

Me olime koolis eriti virgad ja korralikud, olgugi et südames olime sageli täidetud protestitun-

dest „kodanliku teaduse“ vastu, nagu meie ringis seda teadust nimetati. Oma vanemate meeleheaks, otsustasime taltsutada oma mässavaid meeli ja muretseda selle kodanliku diploomi. Olid mõned meie seas, kes avaldasid ka mässumõtteid vanemate vastu. Mina aga kaitsesin eriti vanemaid, kes püüavad oma lastele parimat pakkuda, mis nende võimuses. Me ei saa nõuda, et vanemad oleksid kohe päri meie mõtetega, selleks on vaja rohkem aega, et loobuda vanust juurdunud vaateist. Aga kui tuleb aeg, siis avanevad ka vanemate silmad ja nad saavad varssi selgitatud uue ilmakorra äratundmises, ja siis kaovad lahkhelid vanemate ja laste vahel — avaldasin oma arvamist.

Ma mõtlesin eriti just sinu peale. Olin kindel, et sa tuled meiega, isa.“

„Ei ole need isad kohe nii kergemeelsed tulema! Eks kuulame veel ära, mida pajatavad teie õpetajad, ehk tuleme kaasa ka siis. Ühes asjas olid nad siiski mõistlikud, et ei lubanud teil enne teotseda kui olite kooli lõpetanud. Ikka lastemäng alles! Kuid kasu saite ehk niipalju sellest oma „uuest usuõpetusest“, et sõjaaegne kergemeelsus ei hakanud külge. Kardan ainult, et sügisel, kui olete värsked üliõpilased, mõne enneaegse tembuga valmis saate — teist 1905. aastat teete. Unustate, et meil on sõda ja n e m a d veel kindlasti võimul. Huupi, ainult oma nooruse tuhinas pea tulde pista — on rumal.“

„Ära karda, isa, me oleme päris mõistlikud. Ootame kannatlikult, kuni on tulnud see tund.“

Agnes elas ja puhkas vaikselt Haabveres, veetes päevad enamasti isa seltsis aias. Revolutsioonist ja sotsialismist kõneles vaid isaga; oma ringi seltsilistega vahetas aga ainult ilmsüütuid suvituskirju, nagu nende noor agitaator — õpetaja seda oli nõudnud, et ei leiduks kellegi juurest läbiotsimisel või vangistamisel mingisuguseid kirjalikke tunnismärke nende olemasolust.

Tiina heitis Agnesele ette, et tütar oli vaid isal abiks, ning ei aidanud sugugi ema tema kodutalitusis. Etteheite avaldamises oli tunda haavumise ja kadeduse toone.

Agnes unistas üliõpilaste elust ülikooli linnas. Ei teinud talle palju muret, kust selleks raha saada. Lootis oma hea õnne ja hea hakkamise peale. Oli juba viimaseil keskkooli aastail tundidega peaaegu ise enese elatanud. Vanemailt veel midagi nõuda polnud võimalik; sest nad olid juba küllalt palju tema peale kulutanud. Nüüd olid nooremad Heino ja Meeta ka juba kooliealiseks sirgunud.

Tõnis tegi sellest juttu:

„Kuidas mõtled, Agnes, seal uues linnas elama hakata? Oleksid võinud aastaks enesele kooliõpetaja koha võtta, et lahedamalt peale hakata. Ma võin sind alguseks natuke aidata, aga sellest on vähe."

„Küllap saan hakkama. Ega ma ei karda. Aastat vahele jätta — ei ole kasulik, seda ma ei taha. Satun õppimise hoost välja; nüüd võin värskelt jätkata."

„Kas ülikooli teadus ei ole teie arvates samuti kodanlik teadus?"

„Kõik on kodanlik teadus peale sotsialismi õpetuse. Kuid ülikoolis oleme vabad teadust valima ja teadust arvustama."

„Arvan, Agnes, et sa mõne aasta pärast kõneled natuke teisiti, kui oled hakanud oma peaga mõtlema. Praegu mõtled selle noormehe — mis ta seal oli — teie sotsialismi õpetaja peaga."

„Ega see kahju tee, isa? Las mõtlen selle tublisti läbi, ehk hakkan kahtlema. Ma küll ei usu praegu, et hakkan kahtlema."

„Natuke peab ikkagi kahtluseks ruumi jätma, pime usk paneb ainult märatsema, seni kui inimene läheb üsna rumalaks. Olen vaadanud meie babtiste, adventiste ja veel teisi usuhulle, kelle mõistuse juures olen alati kahelnud. Midagi on neil katki seal."

„Kas sa võrdled mind, isa, baptistidega?"

„Usk on usk ja kui temaga hakatakse mõistmata märatsema, siis võib tema abil palju rumalusi korda saata.“

„Aga usk võib ka mägesid kõigutada?“

„Ainult siis, kui maa all väriseb. Kui maa ei värise, ei kõiguta te midagi.“

„Ent maa väriseb juba.“

„Just selles võite eksida, ja lasta end selles eksimuses vangi pista.“

„Siia Haabvere lossi aeda ei ole kuulda maa-aluseid tõukeid; linnades — keskkohtades kuuldakse neid ergemini. Ära karda, isa, ega me ei hakka meeletumalt teotsema, me pole märatsejad. Ning vangikoda pole ka hirmus, kui lähed sinna istuma idee eest, õiguse eest. See pole häbi — pole vargus, tapmine ega valerahategemine. Me ei hiili seadustest mööda, me ei tee kurja kaaskodanikkudele, me nõuame uusi seadusi, me rikume teadlikult vanade seaduste aluspõhja ja seepärast istume heameelega vangis, kui teame, et sellega kiirendame vanakorra varisemist. Niisugused on revolutsionäärid, isa, ja ma olen ka revolutsionäär.

Vaata mulle otsa, isa, kui sa enne pole näinud revolutsionääri.“

„Ei ole sa sugugi nii hirmus nagu hirmutad ja pussi vist ei ole ka.“

„Eksid — on soome-puss.“

„Siis vist ikka oled. Ega ma seepärast seda nii väga ei usu ega karda, olgugi et püüad hirmutada. Ole peale revolutsionäär, kuid rumalusi ei maksa sellepärastki teha!“

Oli saabunud sügis, kus algas õppetöö ülikoolis. Üliõpilased siirdusid pampudega jaamast linna ja valgusid seal laiali tube otsima.

Esimese aasta noored „rohelised" poisid püüavad etendada vilunuid vanu üliõpilasi, kõnelda veenduvalt laia shestiga, näidata ükskõikset üleolevat nägu, et sellega varjata oma saamatust ja harjumatust uue olukorraga, uue linnaga. Suurest pingutusest ja näitlemisest hoolimata lubavad vanemad üliõpilased nende kulul ikkagi mõne muige ja pilkemärkuse.

Noored esimese aasta tütarlapsed ei püüagi näidelda vilunuid, vaid pigemini veel edvistavad oma naiivsusega ja vaimustusega kõige uue puhul. Terve linn on otsekui täitunud nende sädistustest.

Tol sügisel oli ülikool hõredaks jäänud meesüliõpilasist, kes olid sunnitud minema oma „suurt vägevat isamaad" kaitsma, mille tõttu oli kasvanud nende sädistavate tütarlaste hulk üsna tunduvalt.

Ka Agnes viibis nende viimaste seas. Ei olnud vähem vaimustatud kõigest uuest. Tema eelmise aasta keskkooli ringiseltsilistest olid mitmed samuti ülikooli astunud. Ka Veera, Agnese sõbranna. Otsustati moodustada samuti ülikooli linnas salajane sotsialistlik rühmitus, ja, kui võimalik, ka tegevusse astuda, sest pind oli juba kevadest saadik tunduvamalt kõikuma löönud, mass vastuvõtlikumaks muutunud, rahulolematus kasvanud iga uue kaotusega väerinnal.

Kuid varssi tuli Agnesel läbi elada esimesed kokkupõrked rahvusküsimuse alal. Oma sõbranna Veeraga.

Agnes oli astunud loomulikult Eesti üliõpilaste seltsi, ainsamasse seltsi, kuhu oli ka naisüliõpilastele sissepääs võimaldatud. Muu seas peeti seda seltsi „punaseks“ ja sotsiaaldemokraatlikuks; sest suur enamus selle seltsi liikmeist tundsid kaasa sotsialistlikule ideele; paljud võtsid koguni tegelikult osa salaühingust. Avalikult seltsi koosviibimistel noist asjust ei kõneldud.

Ülikoolilinnas oli ka moodustatud säärane sotsialistlik salaühing, mis koosnes vaid üliõpilasist eestlasist, et juba keele pärast oleks võimalik produktiivsemalt töötada, sest tuli teotseda vaid eestlaste seas.

Venelased-sotsialistid olid sellest haavatud, süüdistasid eestlasi separatistlikes kalduvusis ja shovinismis.

„Mis õigusega eraldate endid, kui olete Vene riigi alamad, olete vene koolis käinud, kõnelete vene keelt, ning meie huvid on ühised? Me kõik tahame kukutada Vene monarhistlikku tsaari valitsust; nõuame demokraatlikku vabariiki; võitleme tööliste ja talupoja klassi õiguste eest. Ma ei mõista niisugust eraldamist? See on haavav meile,“ — kõneles Veera erutatult.

„On küsimusi kohaliku tähtsusega, mida tuleb eraldi otsustada. Meil tuleb töötada — eestkätt töötada oma rahva seas eesti keeles,“ kaitses Agnes.

„Ma olen samuti Eestimaa elanik, siin sündinud ja kasvanud, aga ma olen teie rühmast välja jäetud, olen kõrvaldatud.“

„Aga Veera, sa oled juba Vene rühma liige; sa pead ometi tunnustama, et meie keel ikkagi eraldub.“

„Aga te kõnelete ju kõik vene keelt, olgugi aktsendiga. Õiguse pärast peaksite oma riigi keelt puhtamini, ilma aktsendita kõnelema,“ — kurjustas Veera.

Agnesele avanes kuristik, kuhu ta enne polnud osanud vaadata. Ning kuidas võisid nad olla sõbrad — isanda ja orja tütar? Venelane — isand — ja eestlane — ori — seda tundis Agnes äkisti, nagu

oleks kae silmilt langenud. Kuidas polnud ta seda ennemini märganud? Mitte vene valitsus ei rõhu tema rahvast, vaid vene rahvas — iga venelane, ka kõige vabameelsem, sotsialistlikum venelane. Veera ilmsüütu suu läbi tuli avalikuks selle suurrahva tõeline instinkt.

Veera oli märganud oma sõnade halba mõju. Püüdis seda pehmendada.

„Oleme ju sajad aastad koos elanud — venelased ja eestlased sobivuses ja sõpruses." —

„Veera, ära kõnele enam! Küllalt juba. Ma vaatasin kuristikku, mis on tegelikult minu ja sinu vahel, minu rahva ja sinu rahva vahel. Teie isandad ja meie võidetud orjad. Ei või meie vahel sõprusest juttugi olla."

„Agnes, see on pime shovinism. Seda tegi Vene tsaari valitsus, selle vastu võitleme ju ühiselt."

„Ei võitle iialgi ühiselt. Me nõuame emakeelseid koole, oma kohtuid, oma ametnikke, kes oskavad rahva keelt, aga sina nõuad aktsendivaba vene keelt."

„Agnes, sa räägid absurdseid asju. Te kuulute ju Venemaa külge."

„Miks ei võiks Venemaa Eestimaa külge kuuluda?"

„Nüüd on mul tõesti võimata sinuga kõnelemist jätkata. Sa räägid asju, mida ei söanda avaldada ka kõige jaburam shovinist. Ära unusta Agnes, sa oled Vene alam!"

„Ei, just seda ei unusta ma enam iialgi. Sa hoiatasid mind õigel ajal."

Lahkus Veera, ning ka tänaval ei teretanud nad enam teineteist.

Agnes avaldas oma mõtteid Vene suhtes ka oma rühmas — Eesti salaühingus. Ka seal nimetati teda shovinistiks, olgugi naljatades ja nokkivalt, aga see riivas teda siiski. Agnes tajus, et tulevikus võib tal oma mõtteosalistega tekkida üsna tõsiseid lahkhelisid. Nad näitasid rahvusküsimuses ükskõiksust — ei olevat sotsialistide asi rahvaste vaenu ärritada, see

olevat kodanlaste-isamaalaste asi. Sotsialistide ülesanne olevat kõigi rahvaste töölisi üksteisega lepitada, luua ühine väerind kõigi kodanlaste-isamaalaste vastu.

„Aga me nõuame oma programmis emakeelseid koole, rahvakeelseid ametnikke, nõuame rahvaste enesemääramise õigust," vaidles Agnes.

„Programm-miinimumis — ja, aga need punktid leiduvad ka radikaalsete kodanlaste programmides. Küllap nemad juba nõuavad, ning me toetame. Meie võitlus olgu peaasjalikult sihitud tööliste klassi huvide kaitsemiseks."

Agnest need autoriteetsed vastused ei rahuldanud. Midagi jäi hinge pakitsema, midagi hakkas käärima.

Samas ühingus oli õigusteaduse üliõpilane Villem Sulve, kes oma ülalpeos eraldus teistest just oma lihtsa seltsimeheliku, koguni vennaliku olekuga. — Niisugused olid vist kõik 1905. aasta seltsimehed — arvas Agnes. Nüüdne pikeeriv, nokkiv, flirtiv toon nende ühingu noormeeste ja neitsite vahel ei meeldinud Agnesele. Oleks meeleldi tahtnud nendega südamlikult tõsiselt vestelda. Sulve oli teistsugune, temaga võis just nõnda usaldavalt juttuda ja seepärast sobisid nad ruttu teineteisega. Villem oli varssi Agnese juures omainimene, tuli lihtsalt ilma ettekäändeta, teinekord unustades koguni teretamise, tuli sageli oma tööga, luges ja kirjutas nagu oma kodus. — On nagu hubasem sinu juures, Agnes. Siis tuli tuju juttumiseks — istusid teed jooma üliõpilaste kombel ja ei näinud lõppu nende vestel. Samuti oskasid vaikida igaüks oma raamatu juures; Villem aitas sageli majapidamise toimetusi kanda — jooksis poodi, tõi vett, keetis teed. Hoopis isesugune idüll. Agnes oli Villemile väga tänulik, et ta oskas nii lihtne ja kodune tema vastu olla. Teised noormehed ei osanud seda; sest nad andsid varssi tunda, et nemad on meesseltsimehed ja Agnes naisseltsi-

mees, ja idüll oli peagi purustatud. Villemil sääraseid kalduvusi ei näinud olevat.

Ka rahvusküsimuses näisid Villemi vaated olevat tervemad ja loomulikumad.

„Üks õige ideeline rahvuslane peab olema ka sotsialist. Rahvas jääb kängu, sureb välja, kui tema vaesem kiht ja tööliste klass kurnatakse ära; sest see kiht moodustab rahva enamiku. Nõnda on sotsialistid ilma targutamata paremad rahvuslased kui isamaad suus kandvad tööliste kurnajad."

Agnes jutustas Villemile oma vahejuhtumusest Veeraga.

Villemile näis loomulik olevat, et Vene ametniku tütar nõnda võis avalduda, olgugi sotsialistina.

„Kodu kasvatatud ja ümbrusest omandatud vaated on kindlamad, püsivamad, juba instinktiks saanud, kui teoreetiliselt õpitud sotsialistlikud vaated. Kõik venelased ei ole säärased."

„Eks seda näe tulevikus.

Tähendab, ei ole ka meie veel need õiged sotsialistid; sest ka meie kasvatused pole sotsialistlikud olnud, ning vanemad pole just otsekohe töölised. Mina mõisa aedniku tütrena palju rohkem, kui sina jõuka peremehe pojana. Ma olen maast madalast juba teenija seisuse alandust pidanud kannatama, minu vanemail polnud töölisi — ümmardajaid käsutada, olime ise teenijad. Usun, et ma loomulikult peaksin olema see õige sotsialist.

„Mõisa aednik on eesõigustatud mõisa teenija, teomehest kõrgemal, harilikult saksik-kadak. Mina kui peremehe poeg pean end muidugi ümber looma, ümber kasvatama, koduste — vanemate mõtlemise viisist otsustavalt loobuma."

„Aga kuidas sai sinust sotsialist, Villem?"

„Elades, töötades kodutalus, nägin, tundsin, milline seisuslik lõhe valitseb meie peremeeste ja sulaste vahel; kuidas egoistlikult, toorelt, ebainimlikult kasutatakse ja käiakse ümber oma teenijatega ja popsnikkudega. See käsitlus on ebakultuurne ja kahjulik meie rahva arenemisele. Iga mõistlik, vä-

hegi tundeline inimene peaks seda märkama. Töölised ise peavad tulema oma seisukorra äratundmisele ja nõudma paremust, küllap siis egoistid, peremehed on sunnitud olema inimlikumad ja kultuursemad. Seepärast olen ma sotsialist."

Oli nende seas ka Meeri Miidel, sädistav rõõmsatujuline tütarlaps, kes ilmus ka sageli Agnese juurde. Agnes pidas teda veidi kergeks, ei lootnud palju tema tööst ja tegevusest, aga Meeri tulekuga muutus elumõte palju lihtsamaks, loomulikumaks, „suured küsimused" hõlpsasti lahendatavaks. Meeri seltsis haihtus igasugune raskemeelsuse vine, ei leitud nagu enam selleks põhjust olevat, aga selle suure teenuse tänuks arvati ta teistest vähem vääriliseks kandma suurt sotsialismi ideed.

Agnes nägi Meerit meeleldi oma ümber, sest ta ei seganud. Kogemata usaldas talle mõnikord ka oma sisimast midagi, aga hiljem tundis nagu kahetsust sellest, nagu ei oleks Meeri küllalt vääriline olnud tema sisimat mõistma.

Meeri näis ise otse jumaldavat Agnest, pidavat Agnest enesest targemaks, autoriteetsemaks, sellega nagu andes põhjust oma isiku väärtuse vähendamiseks.

Kuuldused suure revolutsiooni võimalusest — hooviringkonna kõlvatusist, sõjaväe rahutusist, frondi lagunemisest, distsipliini langemisest, tööliste streikidest, näljamässudest, üldisest seltskonna närvilikkusest — muutusid aina intensiivsemaks. Üliõpilaste seas ei edenenud enam sugugi õppimine nende kuulduste mõjul, eriti revolutsiooniliste üliõpilaste seas. Agnese seltsimehed samuti ootasid ja kõnelesid ajaloo suurtest silmapilkudest, milliseid neil õnn olevat läbi elada. Nad olevat need valitud.

Viimaks saabus see suur revolutsioon nii ootamata, olgugi ammu oodatud.

Joobumus oli üldine, nagu oleks ühe hetkega

tulnud lõpp kõigi kannatustele, viletsustele, vaesusele, ülekohtule, türannismile, sõjakoledustele, ilmaaegseile inimtapmistele. Ühed — kodanlise ilmavaatega – pidasid sündmuse kodanlikuks revolutsiooniks; teised — sotsialistliku idee eest võitlejad — sotsiaalseks revolutsiooniks, maailma revolutsiooni esimeseks hetkeks, ning rahvas kaldus sinna, kus lubati rohkem leiba ja vähem sõda, kus lubati rikkaid hävitada ja vaeseid rikastada.

Esimesed revolutsiooni päevad olid rahva joobumuse päevad, rahvakihtide — seltskonnaklasside vennastamise päevad. Agnes, Meeri, Villem ja teised nende seltsimehed hurmasid ühes rahvahulgaga, olles inimkonna vabastamise idee täitumise esimeses armujoovastuses. Nad ei usaldanud noist päevist hetkegi kaotada, jälgides väsimata rühiga iga punast lippu, iga rongikäiku, lauldes tüdimata vaimustusega kaasa iga laulu noist „vabastatud ahelaist", kuulates raugematu innuga iga kõnet, et saabunud suur vabaduse tund, tänades heldet saatust, kes neile armuliselt lubanud kaasa elada suurt silmapilku ajaloos.

Koguni Agnes ja Veera sülelesid teineteist, kohanud tänaval noil esimesil päevil. Oli hetkeks unustatud too konflikt, mis võis ainult niisuguseks hetkeks saada unustatud. Nad tajusid seda mõlemad ja seepärast ei peatunud kauemini teineteise seltsis.

Revolutsioon saabus kevadel, ja seepärast ei olnud üliõpilastel enam püsi viibida loenguil, töötada laboratooriumides ja kabinettides, õppida eksamiteks. Tühjenesid ülikooli ruumid ning ka professorid jälgisid meelsamini ajalugu kui tuhnisid tolmunud paberites.

Esimestena loobusid ülikooli tööst revolutsionäärid, endise salaühingu liikmed, kes nüüd kuulutasid endid avalikult sotsialistlikuks parteiks ja valgusid maad mööda laiali „rahvast valgustama" — eestkätt kõnelema, kihutama uusi liikmeid võitma, ning „revolutsiooni süvendama".

Agnes sõitis Haabveresse ja kavatses seal „töötada". Haabveresse veetles teda üks ülesanne, mida

ta otsekohe endale ei julgenud tunnustada — tasuda Haabvere parunessidele nende kõrkust ja upsakust. See pesitses kuski salajas kurus; ei olnud küllalt kõrge ja vääriline ülesanne, mispärast ei söandanud seda julgelt mõtelda. Seepärast kõneles rohkem „vabaduse ideede" levitamisest haabverelaste seas; kuid mõttes mõlkusid parunessid.

Ei ole tarvis enam haavatuna ja alandatuna teelt taganeda parunesside ülbuse avalduste eest, vanemate pärast. Nüüd võib võidelda avalikult, otsekoheselt, kõrvale puiklemata, salateid otsimata; pidada kahevõitlust kõrgema ja alama seisuse esindajate vahel. Kes saab suurema lugupidamise osaliseks rahva juures, see on võitnud.

Kuidas levitada neid „vabaduse ideid"; sest sotsialismist oli alguses kohe vara kõnelda? Agnes kavatses rahvale õpetada iseteadvust, enesetunnet, enesearmastust, o m a seisuse, selle põlatud talupoja seisuse austamist, vabanemist alandavaist orjatundeist, ning oma inimese väärtuse mõistmist.

Mainitud punktid ei olnud küll leitud sotsialistide programmist, mis oli kirjutatud peaasjalikult palgatöölistele, mitte „kodanlikule talupojale"; kuid need punktid oli Agnes ise isiklikult läbi elanud ja läbi kannatanud. Ta leidis, et vabaduse idee avaldub enese lugupidamises, seda levitades oli vaja õpetada viimasele põlatud orjale oma isiku väärtuse tundmist.

Sündmused ennetasid Agnese „rahva valgustuse" harrastust. Mässajad sõdurid ilmusid ka Haabvere lossi pidutsema, teomehi kaasa veedeldes.

Parun Oettingeni perekonnast viibisid tol hetkel vaid paruness Else — see vahvam paruness ja parun ise. Proua oli paruness Truudega sündmuste kartusel Riia randa suvitama sõitnud. Märganud lossi aknast ähvardava protsessiooni lähenemist, põgenes parun oma vanema tütrega tagant uksest aedniku majja.

Tõnis ja Tiina võtsid kõrgeid põgenejaid vastu küll viisakalt, kuid mitte enam alandlikult: ilmakord võib põhjalikult muutuda ja lossi parun oma

endise isanda ja peremehe asendi minetada. Agnes oli tagasihoidlikult viisakas.

Parun ja paruness märkasid muutunud meeleolu, ning nad alandusid ka lihtsamale, peaaegu alandlikule toonile. Ning kõigil oli piinlik. Paruness Else arvas märkavat Agnese huulil võidurikast iroonilist ilmet. See ärritas parunessi vihale: ta hakkas rahva mässu sajatama, kõnelema rahva ulakusest ja tänamatust meelest oma heategijate — mõisahärraste vastu. Parun mõistis, et tütar ei kõnelnud targasti tol kardetaval hetkel. Tütart selleks takistada oli juba hilja.

Ka Agnes ei suutnud end kauemini taltsutada: ta kõneles omakorda mõisahärraste upsakusest ja kõrkusest oma talupoegade vastu, unustades, et ka eestlasel-talupojal on oma enesearmastus ja inimese väärtuse tundmus, mille alalist tallamist ja alandamist ta lõpuks enam ei kannata. Pole imestada, kui ihkab kätte maksta ja teeb revolutsiooni see rõhutud seisus.

„Imetlen, et sinul — kenal noorel tütarlapsel on suured mässumõtted peas," püüdis parun naljatada. „Kas me oleme sinu vastu halvad olnud, Agnes? Kas on sinu vanemail Haabvere lossis raske olnud? Kas on nad siin palju haavamist ja alandust kannatanud? Tõnis ja Tiina, vastake, kas on teil raske olnud minu juures teenida?"

„Meil pole halb olnud, parunihärra," vastasid Tõnis ja Tiina. „Meil pole millegi üle kaevata."

„Pole juhtumist olnud, et teil, härra parun, oleks vaja olnud mind isiklikult alandada ja haavata; seda rohkem on selleks juhust olnud parunessidel — teie tütreil."

„Mis naljakat juttu ajab Agnes — meie Truudega teda haavanud! Meil pole ju seltskondlikku kokkupuutumistki olnud. Ainult lapsena mängis ja õppis Agnes meiega. Arvan, et Agnes sai mõisas otse hellitatud, kui ta valiti teiste teenijate laste seast meiega mängima."

„Nõnda kõneleb puhastverd paruness neitsiga alamast seisusest. Seepärast on ka arusaadav, et parunessid pole märganud oma haavavat ülalpidu aedniku tütre suhtes juba siis, kui mängisime koos. Mäletate, — teil olid külalised — Kullamäe noor krahv ja komtess; ma ilmusin paha aimamata teiega mängima, mäletate mis te, paruness Else, mulle tol puhul tähendasite? Ma mäletan iga sõna. Tollest päevast keeldusin teiega mängimast ja õppimast. Ema peksis minu koguni veriseks too pärast, aga ma keeldusin ikkagi. Tahtsin meelsamini surra kui parunesside kõrkust kannatada. Isa mõistis mind paremini, viis minu linna kooli. Ning mäletate oma märkust kord tänaval „aedniku tütre" puhul? Ning mäletate meie kohtamist aadlikul liuväljal, kus mul plebeil polnud õigust liuelda?"

„Ma siiski ei mõista, kuidas võis Agnes niisuguseis asjus haavatud olla."

„Kui te, paruness, oleksite minu asemel olnud?"

„See on ju võimatu. Ma ei saa ometi Agnese asemel olla."

„Tuleb ehk viimaks olla. Talupoja seisus ei jää igavesti alamaks seisuseks. Maailm ei püsi igavesti vanas korras. Meil on praegu revolutsioon. Parunessil tuleks seda meeles pidada."

„Mäss surutakse maha ja süüdlased karistatakse," tähendas vana parun.

„Nii mõnegi käsi võib halvasti käia, kui ilmuvad karistussalgad," sähvas paruness Else.

„Meil pole praegu 1905. aasta. Auväärt parunil ja auväärt parunessil tuleks ehk praegusele momendile tõsisemat tähelepanu pöörata. Kui viimaks tuleb loobuda paruni seisusest ja lossist?"

„See on kuulmatu!" kriiskas paruness.

„Säärast seaduseriket ei saa olla! Siis tõuseks maailm pea peale. Tõnis, sinu tütar on kardetav revolutsionäär ja sotsialist," pahvatas parun ise.

„Papa, ma ei saa aru, kui kaua peame selle upsaka neitsi häbematusi kuulama? Ma olen kindel,

et Agnes ise ässitas need sõdurid ja teomehed lossi rüüstama," märatses paruness Else. „Papa, kaome siit vaenulisest majast, kus meil pole mingit kaitset loota!"

„Ka ori võib teinekord suurmeelne olla, ehk koguni suurmeelsem kui isand. Teil pole meie majas midagi karta. Eks ole isa ja ema?" tähendas Agnes.

Tõnis oli jahmatanud ja kohmetanud tütre hulljulgest ülesastumisest. Tiina ei osanud muud kui nutta.

„Mispärast sa nutad ema? Ole lahke meie kõrgete külaliste vastu! Perenaise kohus on ometi lahke olla."

„Papa, miks sa viivitad veel?" veetles paruness Else oma isa uksest välja.

Agnes oma ärrituses pani siiski tähele, et parun oli teda vaadelnud erilise huviga, ning et see huvi polnud just vaenuline, rohkem uudishimu.

„Aga Agnes, mis oled sa meiega teinud? Ma kaotan ju nüüd oma koha," toibus viimaks Tõnis.

„Haabvere pole ainus koht, kus tarvitsetakse aednikku. Sa oled hea töömees, võid kõikjal tööd leida. Maailm on lai."

„Ma oskan ju ainult eesti keelt."

„Ka Eestimaa on küllalt lai sinu jaoks, ning sinu tütar on ka midagi õppinud. Usu mind, isa, üheksa aastat olen eneses kannud seda viha. Täna oli mul võimalus natukenegi sellest avaldada, vihakoormast vabastuda. Nende päevad on loetud, isa. Ja nüüd pead püsti, vanemad, Haabvere paruni endised ümmardajad. Nüüd olete vabad!"

„Ära seda usu, tütar! Nad on vägevad, tulevad tagasi, ning siis ei käi meie käsi enam hästi."

„Ära karda, isa! Kõik läheb hästi. Ülekohus peab ükskord tasutama. Ja see sünnib nüüd. Eesti rahvas ütleb nüüd oma sõna."

Sõdurid aitasid teomehi argusest üle, neile ulatades kaasatoodud pudeleist rüübata. Nüüd sam-

musid nad vahvalt täisõiguslikkude uute peremeestena lossi suure trepi ette.

„Me ise oleme oma härrad, ise oleme parunid Oettingenid! Välja pimedaist hurtsikuist, kus vaba eestlase vaim on seitsesada aastat ahelais peetud! Üles lossi, mis on nüüd meie päralt, kus oleme meie nüüd peremehed," hooplesid minnes.

Pääseda sinna maailma, kuhu võis seni vaid uljas unenäos astuda! Liikuda ruumides, kuhu julges räpane teomees ainult läbi lahtise ukse vargsi pilgu heita! Sinna ihata, kadestada neid, kes elasid seal kõrges — seda pole tulnud teomehele meelde seni oma alanduses. Äkki revolutsiooni imeteo läbi avatakse uksed, mis pidid olema igavesti sulgetud põlatud teomehele. Peremehena astuda uksest sisse, kust oled seni pead paljastades ja selga küürutades mööda hiilinud tagatrepi ukse juurde! Astuda peremehena lävest üle, kust iialgi veel pole teomehe jalg üle sammunud. Sellest loobuda, sellele kiusatusele vastu panna — polnud võimalik vaesel teomehel.

Nad leidsid lossi uksed lukus olevat. Koputasid. Neile ei avatud. Koputasid veel kord. Neile ei avatud. Siis põrutasid vihaselt ja ähvardavalt. Neile ikkagi ei avatud.

„Mis muud, uksed maha!"

Varssi praksatasid ka tammepuust tugevad uksed sõdurite ja teomeeste raskete vihaste rusikate all. Otsisid lossis inimesi. Oma lihtsameelsuses arvasid neid leida. Ning imetlesid, et loss oli tühi ja mahajäetud. Viimaks leidsid ülevalt tornikambrist vana lõdiseva teenri, Kristjani, nõudsid talt juhatust ja võtmeid, kust leida viina ja paremaid toidupalasid. Teener Kristjan keeldus, siis pekseti teda ja lohistati pööningult alla. Ning ta näitas, kus peitusid paruni viinad ja toidutagavarad.

„Nüüd teeni meid, Kristjan, nagu sa seni parunit, oma saksu oled teeninud. Me oleme tänasest päevast sinu peremehed."

Algas pidu, rikkalik pidu, mille sarnast vaene teomees ka unes polnud usaldanud näha. Kallid viinad, kallid söögid, kallid toolid ja lauad. Teomees jõi ja sõi, sõi ja jõi nagu parun. — „Nagu parun, kuradi pihta! Kes on parun, mis on parun? Mitte midagi. Samasugune inimene nagu mina, sina, Juhan, Jüri, Mihkel. — Kõik on inimesed ja parun on inimene. — Mis inimene, parun? Parun on kuradi kälimees. Parun pole kellegi inimene — parun on vereimeja, nülgija, orjakaupleja, röövel, varas! — Meie maa on ta ära röövinud. — See on kõik meie vara, meie higi ja veri, mida sööme ja joome. — Kes tohib öelda, et see pole meie oma? Maha sihuke! — Maha, kuradi pihta!"

Ikka ähvardavamaks, ikka vihasemaks muutus meeleolu. Juba lendas taldrek, juba klaas, juba kallis vaas, — ikka sagedamini lendasid kildudeks härraste kallid asjad. Mida kauemini kestis pidu, seda kõrgemale kruvis end seitsmesaja aastane viha — isa-isadelt pärandatud ja ägedamalt lendasid asjad kildudeks. Algas lõhkumise joobumus — ei rahuldanud enam väikeste asjade pildumine; toodi kirved ja pilbasteks lendasid juba toolid, lauad, kapid, sohvad — kõik, mis puutus ette. Kriisati, röögiti, põherdati ja lasti kukerpalli — kui palju kellegi viinastanud keha midagi jaksas teha.

Vana hirmunud Kristjan jooksis aedniku majja abi paluma, lõõtsutades, hingeldades, võimetu midagi lausuma.

„Mis on, Kristjan?"

Tuli kaua oodata, enne kui Kristjan toibus natukenegi.

„Oi jumal, jumal, mis küll saab. Nad lõhuvad ja röögivad kui metsloomad. Kõik asjad puhvetist, toolid, lauad — kõik, kõik purustatud, roojastatud."

„Ma lähen kõnelen nendega," avaldas Agnes.

„Agnes, sa oled hull," ehmus Tiina.

„Nad on ju joobnud, Agnes. Nendega ei või keegi praegu kõnelda. Löövad maha," hoiatas Kristjan.

„Kui inimesega kõnelda inimlikult, siis pole ta enam metsloom."

„Aga mõtle ometi, Agnes, nad on ju purjus. Joobnud inimene on lihtsalt tõbras ja isegi ingel ei suudaks niisugusega inimlikult kõnelda ja aru pähe panna," arvas Tõnis.

„Ma lähen ikkagi. See on minu kohus" tegi Agnes minekut.

„Põikpea niisugune. Ei jää muud üle kui sinuga kaasa minna ja sind oma rusikatega kaitsta," läks Tõnis Agnesega.

Kristjan ja Tiina jäid vaid maha oiglema.

Nagu nägemus mõjus Agnese ilmumine kesk lõhkumist ja möirgamist.

„Pidage!" hüüdis ta. „Miks lõhute ja hävitate kallist varandust, mida võite ise tarvitada, kui see kuulutatakse teie omanduseks? Nõnda talitavad metslased. Aga te tahate paremad olla kui see, kelle vara te lõhute."

„Vaat, parunitütar on tulnud oma isa varandust kaitsema." — „Näe mul litsi!" — „Loodad vist ise paruni varapärijaks saada." — „Parun peaks ju oma sohitütre eest ka hoolitsema." — „Ei tea, kelle paruni libu sa ise oled olnud seal linnas?" — „Ega käbi kännust kaugele kuku." — „Tule siia kullake, küllap me sind õpetame paruni vara hoidma!"

Joobnud mehed tormasid Agnese kallale, aga Tõnise tugevad käed kaitsesid tütarlast, et ta pääses pakku.

Agnes lamas sängis maas kolm päeva: ei rääkinud kellegagi sõna. Tõnis ise oli pilvine ja tusane, nagu teda Tiina veel enne kunagi polnud näinud. Ei julgenud keegi noil päevil läheneda aedniku majale, — Tõnis oli ähvardanud igaühel kondid murda. Tiina aga ei osanud muud paremat teha kui nutta. Ainult Tõnisele ei julgenud ta oma nutuseid silmi näidata; sest see ärritas aednikku veel hullemale vihale.

Teomehed-lõhkujad, toibudes pohmelusest, kahetsesid oma rumalat tegu ning hakkasid karistuse kartusel Haabverest tasa, nägemata lahkuma.

Kolm päeva möödunud, hakkas Agnes emaga ootamata kõnelema, lihtsalt, rahulikult, nagu poleks ta kolm päeva vaikinudki.

„Sa, ema, oled õnnelik, sul on palju pisaraid."

Tiina jahmatas rõõmsas üllatuses.

„Sina, Agnes, räägid jälle meiega. Kas oled nüüd jälle terve?"

„Kas ma olin siis haige?"

„Sa ei kõnelnud kolm päeva meiega, vaikisid ja sihtisid jalutsisse."

„Mulle näis, et need olid kolm tundi. Või nii kaua — kolm päeva! See on hea, et sa nutad, ema, siis on palju kergem. Pisarad kergendavad südant. Ma ei oska enam nutta. Nutsin vist siis viimast korda lapsena, kui paruness Else haavas mind esimest korda. Kui sa mind peksid, siis ei nutnud ma enam."

„Ära tuleta, Agnes, seda enam meelde. Ma ei karistanud sind siis õieti."

„Ei, see oli hea peks! Nõnda pääsin linna kooli.

„Imelik, isa mõistis mind alati palju paremini... Ning kui ta ei olegi minu isa?"

„Mis sa kõneled, Agnes?"

„Sa, ema, pead ju paremini teadma, kas aednik Pritti on minu isa või ei ole ta seda mitte. See ei olnud ju sinu süü, kes võib sulle seepärast kuri olla. See ei sündinud sinu vabal tahtel, sest olid lossi toaneitsi, ning hirm ja aukartus paruni vastu ei ole suutnud veel verest lahtuda. Sa olid ohver."

„Ma ei mõista, Agnes, mis jampsi juttu sa ajad?"

„Kas sa, ema, ei ole siis ise sellest mulle kõnelnud?"

Tiina hakkas uuesti nutma. Ta ei teadnud, kas ta oma segases meeles kord raske haiguse ajal tõesti tütrele midagi kõnelnud, või jampsis Agnes ise.

Tiina katsus Agnese pead.

„Ma olen terve, ema, ma ei jampsi. Nüüd nutad sa jälle. Oled vist sel puhul juba palju nutnud. Aga nüüd pole tarvis enam nutta. Parun on läinud ühes oma upsakate tütardega, ning ma ei näe neid enam."

„Kas isa teab sellest midagi?"

„Kahtlustab, aga usub siiski, et sa oled tema lihane tütar."

„Nõnda on parem. Mina usun ka, et minu tõsine, lihane isa on aednik Pritti. Teisiti uskuda on mul võimatu. Küllap ununevad ka tema enese kahtlustused, kui ma teda pean omaks isaks."

„Sa oled hoopis isesugune laps," nuttis Tiina.

„Nüüd too mulle süüa, ema! Olen näljane."

Paar päeva viibis Agnes veel kodu, Haabveres, rännates rahutult metsades. Siis hakkas asju pakkima.

„Agnes, kuhu sa sõidad?" ehmus Tiina.

„Mul pole siin enam midagi teha."

„Oma vanemate majas pole sul midagi teha? Puhka ja viibi meile seltsiks!"

„Praegusel ajal ei tohi keegi endale lubada säärast toredust, kui puhkust. Teile, vanematele, jäävad seltsiks Heino ja Meeta."

„Ma kardan nüüd üksi jääda t e m a g a."

„Ma kõnelen isaga."

Agnes leidis Tõnise kasvihoones lilli hoidmast.

„Sa, isa, oled endiselt hoolas oma lilledele. Kas ootad parunit tagasi?"

„Keegi ikka tuleb, kellele pean nad korras hoitud üle andma; sest nad on minu kätte usaldatud."

„Ma sõidan Haabverest ära, isa."

„Kuhu sa sõidad?"

„Sõidan mujale. Tööd tegema. Teenima. Kui jätkub jõudu ja mõistust, siis hakkan võitlema tooruse vastu, hakkan inimestele õpetama eneseaustamist."

„Kahtlen, Agnes, et sinu õpetusel oleks praegu mõju. Sa oled ju sots. Praegu mõistetakse sind

nõnda, nagu sul oli võimalus paar päeva tagasi oma õpetuse mõju näha. Sa ikka usud, et seda rahvast, kes sõjas tooreks läinud, suudad sina inimeseks muuta. Praegu on ta tõbras, ja püsib mõni aeg tõprana.

Sul oleks ka Haabveres tööd. Meie koolil on õpetajat vaja. Nüüd võetakse ka naisõpetajaid, ning riigiustavuse tunnistust ei küsita ka. Praegu oled sa oma „punaste vaadetega" kõige kohasem õpetaja. Ega sellest õppimisest ülikoolis nii pea ei saa asja. See möll kestab veel kaua."

„Alguses kavatsesin isegi Haabveresse jääda. Aga mul puudub Haabvere rahva usaldus."

„Sa mõtled teomeeste joobnud juttu? Kas sa siis usud seda!" küsis Tõnis süngelt.

„Ei usu, isa. Ma e i u s u nende juttu; kuid rahval puudub üldse usaldus o m a külast tulnud õpetaja vastu. Ma sõidan.

Veel üks palve: ole ema vastu hea ja lahke! Ta on väga närviline ja nutab palju."

Tõnis ümises rohkem endamisi: „Hea küll."

Nagu oleks veel midagi pakitsenud ütelda. Kõnelesid lilledest.

„Agnes, ma näeksin sind parema meelega siiski kodu, Meeta ja Heino tarvitsevad õpetamist. Nagu mure on sinu pärast, oled niisugune — liig julge oled."

„Aga ma pean siiski sõitma."

Oli möödunud kolm aastat. Agnes veetis suve Haabveres vanemate juures aedniku majas. Oli raugenud mälestuste valu viimaseist juhtumusist Haabveres. Agnes oli veel õigusteaduse üliõpilane, ikka endine idealist, uskudes, et sotsiaalset ülekohut on kord võimalik maailmast kaotada, ja tema kui jurist võib selleks kaasa aidata.

Haabvere mõis oli autasuks määratud kõrgemale sõjaväelasele — kindral Emersile, kes oli väärinud suure annetuse — endise uhke von Oettingenite rüütellossis oma unustamatute teenetega isamaa kaitsesõjas.

Uus mõisnik oma meelusa prouaga veetis esimese suve Haabveres. „Eesti parun," naeris Haabvere rahvas, kes oli harjunud vaid von Oettingeni suguvõsa pidama mõisnikuks. Noored kommunistlikud sulased ja teomehed, linna agitaatoreist valgustatud, vihkasid oma „parunit" otse kirjeldamatu kirega, millist nad saksa paruni vastu eales polnud osanud tunda. Saksa parun näis neile säärasel kõrgusel, kuhu nende viha ei küüninudki; oma „parun" seisis neile palju lähemal, kõneles koguni nende oma keelt ja teda võis ka üsna lihtsalt vihata.

— See maa, mis saksa rüütlid kord meie esivanemailt ülekohtuselt röövinud, pidi jagatama rahvale, aga mitte oma „parunile" — valgele kindralile — sama ülekohtuselt edasi kingitama, kes samuti hakkab rahvast orjastama ja tema verd imema. —

Kõneles rahvas agitaatorite ässitusel.

Kindral Emersile ei jäänud teadmata vihakõmin. Mingisuguse erilise, talle omase vais-

tuga tundis ta varssi oma vaenlased. Kommunisti haistis ta juba mitme kilomeetri tagant, seda, kes oskas liialdatud viisakusega lossihärrat teretada ja ise sealjuures metsa vaadata. Nad kõik olid märgitud kindral Emersi taskuraamatusse.

Ainult proua Helgi ei aimanud midagi vaenlastest. Kindral Emersi oli ehtne sõjamees, kes oma naist ei armastanud sääraste asjadega tülitada, naise rahu rikkuda. Naine pidi temale puhkuseks olema, et noore kena naise lobisemist kuulates võiks hetkeks unustada vaenlased, hädaohud, inimeste viha ja kadeduse. Niisugune oskas ka proua Helgi Emers olla, oskas oma võluva naeratusega talle määratud osa hästi täita, eriti, kui oli noori külalisi, ning neid külalisi oli sageli kindral Emersi majas, õigemini proua Emersi „salonis".

Kindral Emers oma kõrge aukraadi jaoks noor, neljakümne aastane mees, oli energiline, osav töö korraldaja, ning varssi liikus mõisas kõik nagu endise põlise mõisniku juhatusel. Ta vabastas oma kindla instinktiga kõik teenijad, oma vaenlased — olid nad kommunistid või paruni pooldajad; jättis teenistusse need, kelle usalduse lootis kindlasti võita. Viimaste hulgas oli ka aednik Pritti, kes oli rahul oma uue isandaga, leides ta asjaliku, kindla mehe olevat, kelle kätte mõisat usaldada polnud ülekohus.

Proua Helgi oli lahke aedniku tütre Agnese vastu, leides olevat tema lihtsa aedniku tütre jaoks haritud, kasvatatud peene välimusega neitsi, kellega võis vesta kirjandusest ja elujuhtumusist. Kirjandusest ja elujuhtumsist kaldus jutt mõnikord sotsiaalsele ning poliitilisele pinnale, mis proua Helgile sugugi ei meeldinud; kuid sinna oli Agnes osanud tüürida. Proua Helgi leidis olevat Agnese vaated liig sotsialistlikult käremeelsed ning vähe kodanlikud. Ta vabandas Agnest kui noort üliõpilast, millega olevat mõistetav kalduvus käremeelsusse ja sotsialismi. Proua Helgi viibinud ka paar aastat

ülikoolis, olevat nende ideedega seal tuttavaks saanud.

„Kuid elukogemused õpetavad muud," filosofeeris ta.

Agnes vaidles sellele ägedalt vastu.

„Mulle meeldib teie nooruse tuhin. See laseb oletada teis elavat hinge ja temperamenti."

„See on patt teie eas, proua Emers, kõnelda nooruse tuhinast kui millestki, mis teile juba võõras ja möödunud."

„Kakskümmend ja kolmkümmend — see vahe on tunduvalt suur. Küllap tuleb Teil endil seda kogeda, preili Agnes."

„Ma ei usu seda. Ei taha seda uskuda. Ning ma olen juba kahekümnest üle astunud."

Mõeldes hiljemini kindrali proua arvamisi, järeldas Agnes: — see proua elab praegu muretut ilusat elu oma lugupeetud kindrali, isamaa kangelase abikaasana. Olles jõukate vanemate laps, ei tarvitsenud ta ka noore tütarlapsena tunda seisuste vaheseinu ja vaesuse alandust. Tema üliõpilaseaja romantilise helgiga sotsialistlikud käremeelsed vaated olid tolleaja moevaated.

Agnes märkas, kuidas aegamööda areneb mingisugune opositsioon selle kena armsa proua vastu, kes oma võluva naeratusega oskas kõigi südamed võita; kuid, kes meeleldi ei tahtnud oma mõnulevat tuju rikkuda vaeste ja kannatajate meeldetuletusega.

„Elu on niigi raske, milleks siin ilusas Haabveres seda meelde tuletada? Siin kõnelgem vaid ilusast ja õnnelikust elust."

Agnes muidugi ei uskunud, et proua Helgi elu oleks olnud millalgi raske. — See oli vaid üldine kõnekäänd, mida meeleldi armastavad tarvitada need, kes pole õigeid eluraskusi üldse tunnud. — Teda hakkas ärritama selle armsa proua egoistlik „headus", kel polnud huvi teisele kurja teha; kuid keda sama vähe huvitasid ka ligemiste hädad ja viletsu-

sed. Nende meeldetuletus rikkus tuju, ning proua Helgi ei armastanud halvas tujus olla.

„Ma ei vihka midagi nõnda kui vaesust ja viletsust.“ Proua Helgi oli otsekohene.

Varssi suurenes seltskond lossis kahe korporantüliõpilasest noormehe võrra. Proua Helgi vend — Harald Virkon ja tema sõber Erich Kulvas olid sõitnud Haabveresse suvitama. Need olid sihvakad sirged, seltskondliselt hästi vilunud noormehed, kes oskasid naistele meeldida. Harald Virkon oli veel isamaakaitsja ohvitser, millega suurenesid tema meeldivuse võimalused. Ta oli varustatud sama armsa võluva naeratusega kui õdegi.

Nende vastuvõtmine kujunes pidustuseks, millest ka Agnes oli kutsutud osa võtma. „Majas peab olema noor neitsi noormeeste meeleolu tõstmiseks,“ seletas proua Helgi kindralile, oma abikaasale. Kuid see oli õieti proua asi, keda kutsuda, keda jätta. Emers oli oma maja seltskonna loomise proua Helgi hooleks usaldanud, kel oli selleks küllaldaselt vilumust ja takti. Ning see oli proua eriline huviala. Külaliste õhtud kindral Emersi majas olid olnud alati ihaldatavad. Seal viibiti meelsasti, oldi rõõmus ja mindi kahetsusega lahku, et iga hea olemine lõpeb liig kiiresti, samuti mõnulemine proua Helgi võluva naeratuse läheduses. — Haabvere on vaja enne korda seada kui on võimalik suuremaid pidustusi korraldada, — vabandas proua Helgi.

Tolleks õhtuks oli proua Helgi muu seas kutsunud naabrusest noore lipniku Keino prouaga, kellega ta juhtumisi kord paar sõna vahetanud. — „Et oleks sõjaväelise ilmega seltskond.“ Kuid ta kahetses varssi oma võõraste lahkust ja otsustas endamisi õhtul seda paari mitte enam tülitada Haabveresse kutsumisega.

Lipnik Keino tundis kõrgema — kindrali aukraadi ees liialdatud aukartust, olles lömituseni alandlik ja kohmetu vestluses. Tema abikaasa näis

proua Helgile üks neist tüüpidest, kelle nägu on sedavõrt üldine — massiline, et tal puudub oma eriline ilme, mille unustad, kui oled talle selja käänanud, kellele üldse ei osutata tähelepanu, kellest silm libiseb riivamata üle. Inimene ilma isikuta. Tol õhtul moodustas too lipniku abikaasa tõeliselt vaid tühja koha, sest keegi ei näinud teda, keegi ei kõnelnud temaga.

Nad lahkusid varssi, ning siis märkas Agnes alles, et seda väikest lipniku prouat polnud keegi tähele pannud. Tal oli enesest häbi, pisarateni häbi — häbi oma hoolimatusest: ta tundis enese siin hüljatud ja üleliigsena, siin „loistvas seltskonnas", mis tahab enesest moodustada mingisuguse parema seltskonna meie oma seltskonnas — rahaliselt kui ka aukraadilt.

„Miks viibin ma ise siin? See pole minu koht oma isanda lauas pidutseda, teenija tütrena. Selle väikse hüljatud lipniku proua otsin üles tema oma kodus ja püüan oma tänaõhtuse süü heaks käänata."

Agnes istus kapten Virkoni lauanaabrina, kes oli suutnud teda oma elava vestega köita, et ta oli unustanud oma opositsioonilise tunde korporandi vastu. — Kas lepitas teda Virkon — isamaakaitsjana? Või oli veel midagi muud selle iseteadliku noormehe juures, mis sundis unustama opositsiooni? — mõtiskeles Agnes; sest harilikult oli Agnes võinud korporantide vastu olla ainult sihilikult vaenuline. Teda riivas juba see vaenlasilt laenatud võõras idee ise, et meie matsi pojad olid sääraseid lömitajad, selle võõra idee omandamises; veel rohkem riivasid teda saavutatud tulemused sellest võõrast ideest. Tüübiline korporant oli Agnese arvates oma pleekinud värvimütsi all matslikult täis puhutud rumaluhke, väliselt lihvitud, seestpidi kasimata ja toores.

Kuid Virkon ja Kulvas näisid sümpaatlikkude noormeestena. Eriti Virkon. Agnes pidi seda tunnustama. Või näisid nad ainult selles lossi raamistikus vastuvõetavatena?

Veel märkas Agnes, et proua Helgi vend osutas talle rohkem tähelepanu kui see hariliku viisakuse juures oleks olnud kombeks. See noormees oskas usaldavalt ja otsekoheselt silmi vaadata ja südamlikmuretult naerda, et Agnes tahtmata tundis soojust ja head meeleolu.

Peale õhtusööki pargis jalutades tähendas Virkon:

„Haabvere meeldib mulle. Loodan et suudan siin lõpulikult unustada sõja õuduse närvidest. Võite saatust tänada, preili, et teil pole tarvis olnud seda õudust läbi elada."

See nukruse toon lisas sümpaatia tunnet noormehe vastu, — Agnes märkas seda eneses. Noormees tundis selle tooni mõju naiste juures.

Agnes lahkus aedniku majja ülevas meeleolus.

Sõbraga kahekesi jäänud Oettingenite parki, tähendas Virkon:

„Üsna kena neitsi, see aedniku tütar. Kas panid tähele tema näojooni? Need pole matsi jooned. Väga haritud preili. Midagi suursugust, koguni kõrki on temas. Niisugune on see meie rahvas — oskab esimeses haritlase-põlves igasuguseid huvitavaid tüüpe anda."

„Märkasin juba õhtulaual, et see neitsi sulle meeldis. Sulle meeldivad neitsid, sulle meeldib võitlus neitsusega. See on sinu sport, nagu olen tähele pannud. Ma igatahes seda neitsisporti ei harrasta. Mulle näib see aedniku tütar liiasti sinisukana. Sulle mitte? Sa vestsid temaga terve õhtu innukalt. Üks tuttav üliõpilasneitsi kõneles mulle juba linnas temast. Olevat äge sotsialist, muidugi siis ka naisõiguslane. Väga tark, arenenud — ja mida kõik temast ei lobisenud neitsi, selle sõbranna, saades kuulda, et sõidan Haabveresse. Kõik, mis mind naise juures põrmugi ei huvita."

„Alguses on nad kõik sinisukad, siis ilmub veetlev noormees: nad muutuvad sentimentaalseks ja romantiliseks ning sageli koorib end säärasest sinisukast naiselikkuse kaunim õis."

„Küllap sinu kogenud donjuani silm on vist ka mainitud neitsis selle õie aimanud."

Virkon jättis sõbra teravuse tähele panemata.

Teisel hommikul märkas Tõnis Agnese juures muudatust, mida ta enne polnud tähele pannud. Agnes näis talle liialdatud elavana, midagi edevlõbusat oli tema vestes ja liigutustes. See nagu riivas Tõnist, ta nagu aimas midagi. Ta polnud harjunud Agnest niisugusena nägema.

„Sa, Agnes, tulid eile hilja koju. Olid lossis?"

„Ja, nad kutsusid minu õhtusöögile."

„Neile olid külalised sõitnud?"

„Ja, proua vend ja veel üks üliõpilane."

„Nähtavasti oli lõbus?"

Agnes märkas isa toonis etteheidet ja hoiatust.

„Ei midagi iseäralikku."

Agnesel oli piinlik ja häbi oma kergemeelsest tujust, mida isa oli tähele pannud.

Ootamata Agnesele tähendas isa:

„Kas sul ei tulnud meelde sel puhul lapseea mängud lossipreilidega? Kui külla tulid Kullamäe noor krahv ja krahvipreili?"

„Mispärast oleksin pidanud eile seda meelde tuletama? Ma ei viibinud ju sakslaste-mõisnikkude külaliste seas?"

„Sa oled jäänud aedniku tütreks. Ja nemad on mõisnikud?"

„Aga nad on eestlased."

„Raamatutarkust ei ole vist võimalik igakord elus läbi viia."

„Mida mõtled, isa?"

„Eks ikka sinu sotsialismi õpetust."

Isa meeldetuletus ei jätnud Agnesele mõju avaldamata. Ta otsustas lossi seltskonnast loobuda. Sest Agnes ise oli väga hästi tunnud ka eelmisel õhtul lossis, et on arenemas uued seisuse vahed meie oma talupojast tõusnud seltskonnas. See seal tahab parem olla, kuid mina ei kuulu sinna, tunnen seda

selgesti, olgugi et eile õhtul lasksin end hetkeks suigutada, unustada oma õige asendi seltskonnas. Mul pole varandust, ma ei tohi seda unustada. Isa aimab õieti — seal lossis võib mind tabada uus löök, veel palju valusam kui too lapsepõlve südametusk.

Kuid mingisugune kahju ja kahetsustunne sellest loobumisest jäi kuhugi veel peatuma — salajamasse teadvuse kurusse. Oli ikkagi ilus see õhtu! Agnes aimas, et see salajane ilutsemine oli just kõige hädaohtlikum.

Agnes kõndis enesega aru pidades, enesega heideldes, enese leidmise lootuses Keinode poole, väiksele hüljatud naisele oma süütegu heaks käänama. Agnesel oli tung talle läheneda, teda armastada, keda polnud seni tähele pannud. Teda meelde tuletades oli veendunud, et ei olnud õige too seltskonna seisukoht — temast tähelepanemata mööda minna, kes vääris kindlasti suuremat poolehoidu kui ükski noist seltskonna „paremaist".

Keinode talu väravateni jõudnud, peatus Agnes idüllilist stseeni vaatlema talu õues, kus istus lipniku noor naine tillukese olevusega, temaga lobisedes ja mängides. Sellel naisel siin ei olnud midagi ühist tollega, kes istus eile nägemata lossi õhtulauas. See siin näis peenehingelise naisena ja emana; too eile tundis enese süüdlasena, et ta oli tulnud seltskonda, kuhu ta ei kuulunud.

Väike proua näis olevat Agnese tulekust üllatatud.

„Kas ma ei tülita? Kas tohin teiega natuke viibida?" küsis Agnes.

„Kuidas te võite tülitada? Mul on väga hea meel teie tulekust. Meil käib nii harva keegi. Elame kõrvalises kohas. Siis ollakse alati rõõmus haruldasist külalisist."

Ta näis tõeliselt rõõmustavat. Punastas ja silmis märkas Agnes soojust ja sümpaatiat. Need olidki isesugused soojad silmad, milliseid Agnes eile õhtul polnud tähele pannud. Kas neid oligi eile

õhtul? Agnes tundis uuesti häbi enese menetlusest lossi-laua taga.

„Tee Haabverest siia on haruldaselt ilus tee," ei teadnud Agnes millest juttu alata. Oli kohmetu.

„See on ju pikk ja väsitav tee."

„Mul tundus ta küll jalutuskäiguna."

„Kas ei ole igav üksinda käia?"

„Üksinda sageli on just kõige mõnusam käia."

„Arvasin teid seltskonna inimeseks. Sain eile õhtul säärase mulje. Te olite nii elav ja jutukas."

Agnese piinlikkuse tunne tõusis veelgi.

„Te lahkusite nii vara," tähendas Agnes.

„Me oleme seal v õ õ r a d. Pole harjunud sääraseses seltskonnas. Loss ja kindral, see teeb väikse lipniku ja tema naise araks ja kohmetuks.

„Ega minagi seisa neile lähemal."

„Siiski, siiski. Te sobite sinna. Te oskate seal olla."

Agnes mõistis, et see väike naine oli palju rohkem tunnud ja näinud viibides kindrali külalisena lossi-lauas. Oli nähtavasti seal küpsenud ja iseteadvamaks muutunud. Ning Agnes oli tühja korporandi ja ohvitseri pinnapealsest lobisemisest enese lasknud kaasa kiskuda, ühinenud nende hingelise kalkuse ja toorusega. Tema, kes endale elusihiks võtnud väiksema inimese peeni tundeid kaitsta suurte hoolimatuse vastu. Tema ise väike putukas, kes laotas kohe kergemeelselt oma tiibu, kui sattus rikka ja küllase seltskonna tule juurde soendama.

„Ei, armas proua! Ka mina ei sobi sinna, mina lossi teenija — aedniku tütar," rõhutas Agnes.

„Kas sel on meie praeguses seltskonnas tähtsust? Meie üheõiguslikus seltskonnas? Arvan, et siin võidab igaüks omale asendi, kel on selleks annet. Teil on see anne, mis puudub mul; sest ma kardan suurt seltskonda ja viibin meelsamini kodu oma väikse tütre seltsis. Siin olen õnnelikum."

See oli Agnesele ilmutus. Ta oli seni oma sotsiaalsete huvidega emast ja lapsest hajameelselt mööda sammunud. Ta tundis eneses siin sel idülli-

lisel talu õue murul äkisti igatsust ärkavat, mis seni kuski alateadvuses oli suikunud — igatsust emaks saada, tillukese lapse käekesi oma kaela ümber tunda. Kasvava huviga vaatles ta seda väikest peenekujulist ema, kuidas ta kõneles ja talitas oma lapsega. Ta oli otse võluv — see väike graatsiline naine oma emalikkuses.

Agnes lahkus rikastatud. Teda paluti varssi jälle tulla. Muidugi ta tuleb. See polnud paljalt viisakuse kutse. Ta tundis seda — ta oli sellele „suurest" seltskonnast hüljatud naisele lähedale pääsenud — oma süü heaks teinud. Nemad seal lossis olid kuhugi kaugele nihkunud, ning ta oli õnnelik, et ta oli vabanenud neist. Hoopis kergem oli hingata.

Järgmised päevad viibis Agnes metsas. Ta kadus juba hommikul sinna oma raamatutega. Nagu usin üliõpilane, kes ei luba endale suvepuhkustki. Ta kartis lossielanikkudega kokku puutuda, seepärast põgenes metsa. Päeval käidud teda lossi kutsumas. Hea, et ta ei tarvitsenud sinna minna. Ent, kas ei pesitsenud siiski kuski mingisugune kahjutunne. See pahandas Agnest. — Kas on see lossi võluvus ka temasse hakanud. Kõigest vaenulikkusest hoolimata, mis juba lapsena temas ärganud?

Kord õhtul koju tulles, ilmusid nad lossist ootamata tema teele, kui tal polnud enam võimalik kõrvale põigelda.

„Kuhu on kadunud meie lõbus preili?" — „Kust tuleb preili?" — „Koguni raamatutega?" — „Milline usinus suvelgi!" — „Suvi on puhkamiseks."

„Olin metsas õppimas. Seal ei sega keegi."

„Kas te ei karda ussi?" imetles proua Helgi. „Haabveres olevat palju usse."

„Uss ei puutu inimest, kui inimene ussi ei puutu. Teda võib ju ka maha lüüa."

„Ning te, preili Agnes, julgete seda," jätkas oma imestust lossiproua.

„See ei nõua erilist vahvust, ainult natuke osavust."

„Te oleksite oma vahvusega sõtta minema pidanud, preili Pritti," tähendas korporant Kulvas iroooniliselt.

„Sõjas oli ju ka õieti tegemist ainult ussidega," püüdis olla Virkon teravmeelne. „Kas te ei soostu meiega veidi jalutada? Meil oleks lõbusam. Või me eksitame teid?"

Muidugi nad ei eksitanud Agnest; sest ta ei võinud seda avalikult tunustada, et nad tõesti eksitasid. Aga miks ta ei võinud seda? — sähvas mõte Agnese peas. Kuid ta ei teinud seda. Kas seepärast, et tahtis olla seltskondlikult kasvatatud, mispärast valetas; et isal võiks Agnese otsekohesuse pärast olla pahandusi. Kas seepärast? Kas valetas? Kas ei läinud oma tahtel, koguni heal, kergel meelel?

Virkon ühines Agnesega; Kulvas jätkas lõbusat pikeerimist proua Helgiga.

Alguses ei sobinud juttumine. Virkon kõneles ühest ja teisest, kuid Agnes vastas hajameelselt, lühidalt. Ei leitud kontakti ei mingis suunas. Seltskondlikus vestes vilunud noormees oli kimbatuses neitsiga, — „kel olid omad mõtted peas ja edvistas sellega," — nagu arvas ta. Vaja teda millegagi õige rumalaga üllatada, ehk muutub siis loomulikuks ja loobub oma igavast edvistusest.

„Kas te olete taimetoitlane või lihasööja?"

„Milleks niisugune küsimus?"

„Kas te kõiki lihasid sööte, näiteks, kas sööte sealiha?"

Agnes pahvatas naerma.

„Milline rumal küsimus! Vabandage!"

„Arvasin, et olete juudi usku ja ei söö sealiha. Sotsialistid minevat mõned juudi usku. Kuulsin, et te olevat ka sotsialist ning seepärast küsisin nii rumalasti."

Agnes naeris koguni lõbusasti.

„Jumalale tänu!" ohkas Virkon.

„Mille puhul?"

„Et olete jälle endine."

„Endine, mis see tähendab?"

„Nagu te mul meeles esimesest õhtust üleval lossis. Mul on tollest õhtust jäänud isesugune mälestus, ütleksin koguni — romantiline. Vanad rüütlivaimud lossi seintes vist aitasid kaasa teatud elevuse loomiseks. Ning daam — minu lauanaaber tolles lossidekoratsioonis — sarnases väga lõbusale rüütlineitsile. Teil on midagi sarnast — ütleksin, kõrki ilmes. Kuid lõbus vallatu ilme sobib teile paremini."

„Härra Virkon, ma pean koju tõttama. Head tervist!"

„Armas preili, kas ma tõesti teid olen pahandanud? Millega võiksin seda heaks käänata? Kas lubate, ma lasen kukerpalli, kasvatan tamme — kõik teie auks. Te ju ometi mõistate nalja ja vallatust?"

Agnes naeris uuesti.

„Ainult üht palun — jätke mind vaatlemata ja uurimata. Parem, tõesti, kasvatage tamme!"

Virkon ei olnud ka laisk selleks.

„Ning teie peale ei vaatagi enam, teiega kõneldes kaen metsa."

Agnes oli unustanud oma tusad, tõotused ja sotsialistlikud põhimõtted.

Ning lõbus naer huikas läbi pargi, see naer, mis omane neile, kes oma vastakuid tundeid vaid naerus avaldavad. Need kõige peenemad, alles aimatavad tunded, mis pole veel teadvuseni küüninud.

Agnest valdas mõnulev, muretu, mingisugune uimastuseni kiigutav meeleolu pehmel suveõhtul. Ta oli väsinud tõrkumisest. Olla loomulik ühel õhtulgi. Kõik teised naised oskavad elada, anduda oma sisimale elutungile. Väike lipniku naine talu õues, siin see kindrali naine oma võluva naeratusega noore korporandi Kulvase seltsis sädistab, edvistab ja on loonud endale „hurmava" õhtu lisaks teistele säärastele õhtutele. Ainult tema, oma askeesis pole endale midagi lubanud elust võtta. Noorus läheb mööda — kaob; elu läheb mööda ja ta kõduneb oma ilmaparanduse ideedega. Kust ammutab jõudu oma kohuste täitmiseks rõhutute vastu, kui laseb oma elu mahla kuivada?

Tema teine mina pahandas nende kiusavate mõtete kerkimisel, nagu oleks keegi, seni talle võõras olend, neid sositanud — keegi, kellele ta viimasel ajal eneses ruumi annud.

Tuleb meelde Villem — seltsimehelik idüll tema üliõpilase-toas linnas.

Kuid suve õhtu Haabvere pargis selle korporandi seltsis on võluvam. Ta ei suuda põgeneda kiusatusest. Hea on lobiseda muretult, koguni edvistada naiselikult. Agnes imetleb ise, et ta oskab nõnda edvistada.

Nõnda kõnniti ja naerdi kaua Haabvere rüütlisuguvõsade põlises pargis põhja valgeöö siluetilises hämaruses, andudes samale igivanale romantilisele noorte neitsite ja noormeeste vahelisele elevusele. Agnes tundis seda elevust ekstaasiliselt. Uimastus oli äkiline ja valdav.

Hiljem viibiti veel lossis. Söödi ja joodi. Kindral oli jällegi linnas. Proua Helgi mängis nukkermagusaid helisid klaveril. Virkon ja Agnes tantsisid. Nõnda polnud Agnes iialgi tantsinud. Nagu joobuvas virus tundis oma keha kergena — õiehelbena. Olid vaikinud hääled hoiatavad, kainestavad, etteheitvad. Ta tundis vaid joovastavat lõbu oma meeleolust.

Koju saatnud, surus Virkon Agnese kätt juba säärase intiimse soojusega, mis pani siiski Agnese kainestavalt võpatama. Ta tajus, et seltskondlikult kasvatatud noormees ei söandaks austuse ja viisakuse tundes tütarlapse vastu — tema kätt väljakutsuvalt, pealetükkivalt — suruda.

Agnes tundis enese äkisti alandatud, koguni rüvetatud. Ta kiskus kiiresti oma käe noormehe peost ja jooksis aedniku majja.

Noormees märkas ka ise kohe oma väärliigutust — liig varajast. Pahandas enese üle, et ta ei osanud end õigel ajal taltsutada. — Nõnda võib sel õhtul saavutatud suurepärase võidu jällegi minetada — selle enesearmastaja, uhke neitsi — Haabvere lossi aedniku tütre juures.

See neitsi oskab võluda, oskab särada, tantsida, oskab uimastavalt kaasa kiskuda. Selles sinisukas on temperamenti ja raassi. — Virkon oli seda kohe aimanud. Kuid nüüd laskis ta selle neitsi kõige ülevamal silmapilgul haavatud ära joosta. Andeksandmatu vääratus. Kuidas oskab seda jälle heaks käänata. Virkon oli veendunud, et Agnes polnud ükskõikne tema vastu. — Oh, ei kaugeltki!

Agnes ei saanud suurest ärevusest uinuda. Põgenes parki toa umbusest. Siin suutis veel vähem oma erutust hillitada. Oli vaja liikuda, midagi teha. Ta hakkas jooksma, et füüsilise väsimusega ja rütmiliste liigutustega tasakaalu saavutada. Nõnda jooksis ta paar kilomeetrit.

Kuidas oli see noormees julgenud? Kas oli ta selleks põhjust annud. Sihuke naistekütt! Täna viibis alles teist õhtut Agnese seltsis ning lubas endale juba nii palju! Kas seepärast, et Agnes oli vaid lossi aedniku tütar ja tema kõrge ohvitser — lossi proua vend. Kuis tal oli häbi enesest!

Järgmisel päeval põgenes juba vara hommikul lossist eemale. Ema pakkus süüa. Agnes suutis vaevalt klaasi piima alla kugistada. Tegi kiiret minekut.

„Hull tüdruk, jooksed terveks päevaks metsa, just kui kodu lähemal poleks võimalik õppida. pargis on ju küllalt rahulikke paiku, kus sind keegi ei sega. Oled ise üsna kõhnaks jäänud. Sa puhka vähemalt suvel! Talvel õpid niigi liig palju. Jääd kiduraks ja haiglaseks nõnda!“

Mispärast need emad just siis peavad kõnelema ja noomima, kui on selleks kõige ebasoodsamad hetked? Miks ta ei märka juba ilmest, et ei sobi kõnelda ja küsida ning noomida?

„Olid eile õhtul, jälle lossis? Olen näinud neid noorhärrasid. Üsna kenad poisid.“

„Palun, ema, ära kõnele enam! Mis lähevad mulle korda need noorhärrad?“

„Kas siis ema ei või tütrega sugugi kõnelda? Kas ema on sulle siis sedavõrt võõras, et oma käiku-

dest vaikid. Ma nägin ja kuulsin ju kuidas sa lossiproua vennaga eile pargis jalutasid ja lõbusasti naersid. Mul oli üsna heameel, et sul nii lõbus seal olla. Nüüd oled aga jälle tusane. Kas keegi sind pahandas?"

„Hea küll, ma praegu ei taha kõnelda. Ehk pahandas ka. Teinekord. Ole hea, anna mulle mõned võileivad kaasa. Vabanda, ema! Ega sa ei ole pahane?"

„Mis pärast pahane?" pühkis Tiina silmi. „Eks ole kahju oma lapsest."

Agnes viibis terve päeva metsas ja püüdis selgusele jõuda oma menetlusest eelmisel õhtul. — Kuidas võib inimene nii kiiresti oma hariliku tasakaalu, oma endise mina kaotada, — muutuda hoopis võõraks endale? — Agnes püüdis jõuda arusaamisele, mispärast meeldis talle too noormees, kes võis talle õnnetuseks saada. Ta aimas seda. — Kuidas ta siiski veetleb, uimastuseni veetleb! Kuidas, sattunud tema läheduse piirkonda, ei jaksa enam lahkuda sealt, kus on rõõmus olla! Kuis unustad kogu muu maailma! Aga sellele peab lõpp tulema!

Agnes kui naine oli alles ärkamata, kogemusteta tütarlaps. Tema esimene romantika kuulus sotsialismi ideele, mitte armastusele mehe vastu. Ta oli loonud endale kindlad teoreetilised vaated armastusest ja abielust; reaalelus oli see tema esimene konflikt.

Agnes aimas, et Virkon oli juba küps mees, kes oskas naistele meeldida. Ta aimas ka üsna selgesti, et see polnud mees abiellumiseks. Samuti olid tema enese teoreetilised ideaalid sihitud kõik sellase mehetüübi vastu.

Siis aimas ta veel midagi — tema kui iseseisev julge tütarlaps oli suuremas hädaohus kui nõrk ja abitu. Mehe kohusetunne tema kui tugeva tütarlapse vastu oli nõrgem kui väetima ja abitu vastu; sest tugev peab oskama ise enese eest seista ja võidelda. Temas ehk oli ka rohkem julgust otse huka-

tusse söösta, teadmisega — küllap suudab sellest välja rabeleda, küllap jätkub jõudu võitluseks.

Miks mitte, sõita ära Haabverest, kui pole veel hilja? Kuid seal leidus teine vastuväide: Argus.

Agnes ei julgenud endale tunnustada, et argument argus oli ainult selleks leitud, et võimaldada ja õigustada oma jäämist Haabveresse.

Järgmisel päeval põgenes Agnes jällegi lossist eemale — tasakaalu saavutamiseks. Ta kõndis Keinode tallu, lootes tervenemist leida noore „ema" juurest. Noor lipniku naine viibis nagu esimene kord jälle talu õues oma tütre seltsis. Agnese tulek rõõmustas teda, nähtavasti veel rohkem kui eelmine kord. Kõneldi ühest ja teisest pealiskaudsest asjast, millest Agnes libises hajameelselt mööda; sest veel polnud suutnud ta lossipargist Virkoni seltsist lahkuda.

Väike naine kõneles oma lapsest, jutustas selle oma silmatera arenemisest, tema loomusest, „viguritest", ning Agnes imestas, milliseid peensusi oli ema oma lapse juures tähele pannud. Agnes muutus tähelepanelikumaks, osavõtlikumaks, ning noorele emale ei pakkunud midagi suuremat rõõmu, kui et tal oli võimalik kõnelda oma lapsest.

Aegamööda nihkus loss oma erutava veetlusega kaugele, kui Agnes puhkas ses idüllis. Samuti näisid need võitlused, haavamised äkisti üsna tühistena — väikestena, võrreldes elu ja võitlusega üldse. Väike nägematu kübemeke suure maailma möllus. Häbi ja piinlik on selle juures peatuda — oma tundeid raisata ja mõtteid kulutada.

Koduteel tabas Agnes jällegi neid lossist. Paluti ühtuda nendega. Oodati kindrali linnast. Meeleolu oli kaine, äripäevane. See rahustas Agnest. Ta kõneles neile proua Keinost kui huvitavast naisest, kelle intiimset sharmi peab tema oma kodus tundma õppida. Ta kõneles sellest koguni väljakutsuvalt rõhutades. Proua Helgi imetles:

„Kas ta oskab üldse midagi kõnelda, see väike lipniku proua, kellel pole minu arvates kellelegi mi-

dagi huvitavat öelda. Hoopis tähtsuseta, ilmetu naine."

Proua Helgi toonis ei puudunud teravus.

Agnes tundis selles toonis kõrkust ja hoolimatust. See ärritas teda, ning ta kaitses ja kiitis oma soosikit veel suurema innuga, arvustades neid, kes ei suuda inimeses näha hinge ja isikut, ka siis, kui ta oma seltskondliku asendi tõttu arvatakse mõnes kohas sedavõrt tähtsusetuks, et talle ei kõlba tähelepanu pöörata.

„Soovime õnne, preili Pritti, uue seltkonna pärli leidmisel," sähvas proua Helgi seltsiline Kulvas.

Agnes oli suutnud kõigi nende meeleolu rikkuda ja tal oli sellest õieti hea meel. Ehk hakkavad ka natuke tõsisemalt mõtlema, arvas ta naiivselt.

Korporant Kulvas oli Agnesele koguni ebameeldiv; samuti tajus Agnes, et ta Kulvasele oli niisama vähe meelt mööda.

Agnest riivas kindrali proua ja Kulvase vaheline edvistamine; talle tundus nende sõpruses ja seltsimises midagi ebapuhast ja keelatut olevat. Tol hetkel oli see talle väljakannatamatu. Ta tahtis neist kohe lahkuda, kuid Virkon riivas teda mõne märkusega, tähtsuseta väikseist inimesist, Nietzschet aimates. Agneses tõusis kius vaielda selle mehega, kes tema meeli oli suutnud juba võimsalt uimastada. Virkoni märkus andis Agnesele võimaluse kõnelda sotsialistlikust ja kodanlikust ilmavaatest. Virkon püüdis naljatades vastata ja sellest kainestavast ainest kõrvale käänduda. Agnes pidas ainest jonnakalt kinni, nagu päästeabinõust. Ta oli oma väidetes terav, provotseerides Virkoni oma vaateid sotsialismist avaldama. Noormees tundis, et see vaidlus nihutas neitsi temast eemale ning pahandas enese üle, et ta lasknud ennast provotseerida. Agnes nimetas Virkoni vaateid kodanlikkudeks, ja noormees märkas Agnese toonis juba vaenulikku ärritust. Polnud enam võimalik vestlust teisele ainele käänata, ja nõnda lõppes see koosviibimine külmalt, koguni vaenulikult. Agnes hingas kergendatult.

Viimaks ometi kainestus ja vabastus. Kuid üks tasane arglik hääl kuski kaugel hingekurus häälitses:

— Kahju siiski!

Agnese lahkumise järele kuulas Virkon tusaselt ja hajameelselt kindrali jutustust, kuidas teda teel metsa vahel kinni peetud, salkkond ähvardavaid mehi teda piiranud, talle kadu ja hävitust sajatanud ning ta nad lihtsa revolvri näitamisega metsa tagasi peletanud.

„Tööst vabastatud kommunistid — poisikesed — on nüüd vihased. Oleks neile vaja veidi karistussalka lasta tunda anda, kaoks neil isu olla punane ja kommunist."

„Meie demokraatlik „humaanne" valitsus ootas seni kui nad istuvad talle enesele turjale ning saadavad ta laiali ja võtavad üle. Jultunutega peab kui niisugustega ümber käima. Ole hea, Harald, vaiki vahejuhtumusest metsas Helgile! Naise õrnu närve ei maksa kunagi ilmaasjata erutada. Kannatame ainult meie, mehed, selle all."

Virkon lubas hajameelselt, kuid viibis mõttes rohkem vaidluse ümber Agnesega.

Proua Helgi naeris rõõmsalt Kulvasega klaveri juures, ise vahel sekka akorde võttes. Kindral pööras tähelepanu sellele meeleolule seal — jälgis neid vähe aega pilkav-tusaselt.

„Härrad, mul poleks midagi selle vastu, et teiega kaardilaual veidi aega viita."

„See on igav, kui te mängite," tähendas proua Helgi.

„Sa võid meie meelt oma muusikaga rõõmustada."

Hilja õhtul vestsid sõbrad oma vahel naistest ja flirdist.

„Sinu neitsi avaldas sulle täna rahulolematust, peaaegu vaenulikkust, nagu märkasin," algas Kulvas.

„See neitsi oli täna üldse ninnakargavas tujus."

„Ta oli täna oma sotsialistlikus tujus ja mina

kui kodanlane ei meeldinud talle. Hakkasin rumalast peast vaidlema neitsiga, keda võib ainult suudelda."

„Viimase koosviibimise järele võis oletada, et see oli juba sündinud. Neitsi lõõmas otse."

„Sa ei tunne seda neitsit. Teda tuleb endale võidelda."

„Tead, et ma seda neitsi-sporti ei harrasta. Mul on kahju energiast ja ajast, mida tuleb kulutada ühe pirtsaka neitsi võitmiseks."

„Ma olen sõjamees, mind kerged võidud ei ahvatle."

„Kui vana kogenud neitsitevõrgutaja, tunned paremini võtteid nende võitmiseks."

„Kuid iga uue tüübi võitmiseks tuleb uusi leida. Kõne all oleva neitsi juures olen juba kaks korda vääratanud."

„Või sina ka vääratanud kord!"

„Puhtast südamest öeldes — ma selle neitsi pärast ei näeks küll vaeva, kes on pealegi sots. Ta on ju iseenesest üsna kena välimusega tüdruk, kuid mitte minu maitse. Mind riivab ja ärritab tema sinisukaline targutamine ja ninakus, mis ühe aedniku tütrele oma mõisa proua vastu pole koguni sünnis. Ning ühe sotsi vastu, eriti veel kui ta on naissoost, on mul otse tülgastus."

„Ta on küll sots, kuid ka suur rahvuslane."

„Imelik eksemplar sinu neitsi! Sotsid ju põlgavad oma isamaad."

„Olgu sellega kuis on, aga kui naine armastab, siis pole ta enam ei sots ega patrioot, vaid ainult armastaja ja ei kõnele enam põhimõtetest. Kui tahad niisuguse naise südant võita, siis hoidu kõnelemast põhimõtetest ja ära kunagi vaidle temaga — see kainestab ja võõrutab."

„Ma neid õpetusi ei vaja; sest ma sotsi kalduvustega naist juba ei hakka armastama. Ainult üht märkan, et sa oled ise üsna tublisti sees."

Agnes töötas nädalat aega kodu ülikooli jaoks. Viimane koosviibimine lossirahvaga ja sellele järgnev külm, koguni vaenuline lahkumine olid teda sedavõrt kainestanud, et ta ei tarvitsenud enam „karta“ ega põgeneda metsa. Ta uskus, et tema väike meelesegadus on nüüd hajunud ja et ta on oma endise rahu jälle leidnud. Ta ei pööranud meeleldi tähelepanu väikestele kõrvalekaldumistele — mingisugusele ebamäärasele igatsustundele, mis pakitses; üksinduse ja tühjuse meeleolule; tarvidusele — olla vahel liialdatud rõõmus; tahtmisele — naerda ja vallatada kellegagi, ning et see „kellegi“ kuju oli Virkoni kuju.

Ta püüdis süveneda õpitavasse ainesse, et vältida kutsumatut kiusavat kuju, püüdes rahustuda, neid nimetades möödaminevateks tujudeks.

Kord töötas Agnes isa juures kasvihoones. Ilmus proua Helgi kahe noormehega kasvihoone. Oli hilja põgeneda, Agnes pidi neid tervitama. Nad olid nähtavasti kõige paremas tujus, hakkasid Agnesega juttuma, nagu poleks enne midagi olnud.

Kindral olevat jälle linna sõitnud teenistusse.

Kas oli kindrali ärasõit põhjuseks, et proua Helgi muretu tuju oli veel muretumaks muutunud?

Mindi aeda lilli valima. Kulvas aitas proua Helgile kavalerlikult neid valida. Agnesele tehti etteheiteid, et ta nii kaua lossist eemal viibinud.

„Töötasin veidike kodu.“

„Te häbistate otse meid oma virkusega,“ tähendas Kulvas.

Virkon vaikis. Piilus ettevaatlikult Agnese järele.

Proua Helgi kutsus Agnest lossi kohvile, mis just auravat laual. „Tulime laua ilustuseks lilli valima. Oleme kindralist maha jäetud. Tulge meile seltsiks!“

Kas ei kutsutud Agnest selleks, et kindrali proual oleks vabam ja kergem edvistada noormehega,

et venna kontrollivat pilku käänata aedniku neitsi silmisse?

Agnes ei keeldunud. Agnes märkas, kuidas isa valvas teda ja Virkoni.

„Te tulete, preili Agnes! Meil on lossis hoopis igav olnud ilma teie seltsita," ütles Virkon.

„Milleks säärased kõnekäänud? Ma pole kellegi lõbus seltsiline. Vaevalt, et keegi minu seltsi eriti oleks igatsenud."

„Arvan, et me sellest ei hakka tegema põhimõttelist küsimust. Me kõneleme nõnda, nagu see meil hea kuulda ja meie meeleolu ei riku. Suvi on inimestele selleks, et nad puhkaksid, kosuksid — ka halvast talve meeleolust. Seepärast peaksime suvel ka vältima igasuguseid raskeid põhimõtte-küsimusi, et puhata suvel. Ning vaadake ainult, milline sinine taevas ja rõõmus õhk!"

„Nüüd mingem kohvi jooma! Härra Kulvas aitas mulle juba lilled ära valida. Kas meeldib teile see kimp, preili Agnes? Näen teid sageli isa abilisena aias. Nähtavasti olete eriliselt huvitatud lilledest?"

„Isa on mulle õpetanud huvi taimede vastu."

Kulvase valitud kimp Agnesele ei meeldinud, aga selles tema arvamist ei tahetudki kuulda; vaid jututegemiseks olid sõnad öeldud.

Agnes tõreles endaga, et ta soostus jällegi lossi minema; kuid oma mineku vabanduseks leidis palju põhjusi: tema kui aedniku tütar ei võivat lubada endale oma isa pererahva vastu väljakutsuvat trotsi, olla ebaviisakas, upsakas, ja kasvatamatu.

Virkoni toonis oli täna midagi, mis rahustas Agnest ja äratas usaldust. Virkon leidis varssi soodsa silmapilgu huviavaldamiseks Agnese tegevusest, ülikooli tööst ja tuleviku sihtidest. See polnud paljas uudishimu — tühjad kõnekäänud vestlusaineks võetud, vaid sõbralik-südamlikult avaldatud huvi. Virkoni sõnade ehtsuses ei oleks võinud keegi kahelda. Ta ise ka mitte; sest lähenemiseks mõeldud kõneaine haaras teda ennast juba võltsimata

tõsise sooja huviga. Ta võitis oma tooniga täiesti Agnese usalduse ja teadis, et ta nüüd selle õige tee Agnese sümpaatia juurde leidnud. Ta hoidus kavakindlalt põhimõttelisest vaidlusest ja vasturääkimisest, et mitte ebakõla lubada sõbralikukss kujunenud vestlusse, milles oli kerge ja huvitav viibida.

Siis kõneles Virkon sõjast — oma elamusist, juhtumusist, seikadest, raskeist elukardetavaist hetkist, oma haavadest ja isamaa-armastusest.

Ta tundis, kuidas kasvas Agnese kaastundlik sümpaatia oma kodumaa kangelase vastu.

Nad lahkusid südamliku käesurumisega, nagu head sõbrad ja seltsimehed.

See oli hoopis uus Virkon, kellega oli kõnelnud Agnes nüüd kohvilauas. Säärast otsekohest südamlikku usaldavat tooni polnud Agnes selle mehe juures enne märganud. Võib ju eksida inimeses! Agnes otsis esimeste kordade menetluste seletust: miks lähenes talle alguses korporantliku flirdiga, mis oli haavav ja alandav. Ta leidis, et kõik olenevat naisest, kuidas sundida meest oma vastu üleval pidama.

Ei olnud mingit ebakõla üleval lossis. Agnesel oli lepitatud südamerahu jälle leitud ning uus sõber võidetud.

Ka Virkon oli koosviibimisega rahule jäänud: ta oli viimaks selle õige tooni leidnud Agnese võitmiseks, millist tooni antud sihis oli vaja jätkata; sest lõbus pikeerimine, tavaline flirt, teoreetilised vaidlused ei annud soodsaid tagajärgi. Nüüdne toon — soliidne ja tõsine, kuid siiski soe ja südamlik, nõndanimetatud sõprus — võis sihile viia.

Kuid siiski mõned kahtlused hiilisid ka Virkoni suvetuju rikkuma. — Kas on see küllalt sobiv toon flirdiks? Kas see toon ei kohusta rohkem? Kas ta ise on siis selleks vaba? Kas ta pole juba seotud teisega? Kas Agnes on tütarlaps mänglemiseks? Kas Agnes pole ikkagi liig tõsine, olgugi et mõnel juhusel tulevad ilmsiks mingisugused — sisimas pesitsevad kuradid — välgatavad kire leegitsused.

Seda kardetavam. Seda ettevaatlikum peaks ta ise olema.

Agnesel polnud enam põhjust lossirahvast võõrastada ja metsa põgeneda. Tundis enese nüüd vabana pargis kõndides ja neid juhuseid kohates. Ta märkas, et ta koguni otsis nende seltsi. Virkon jätkas oma tooni vääramata ning võitis iga päevaga rohkem Agnese usaldust. „Sõprus süvenes“, mida nad isegi ei peljanud tunnustada. Oli ju ilmsüütu sõprus. Kulvasele lubati koguni nokkivaid märkusi teha „sõpruse“ puhul.

Samuti oli Tõnis Agnese sõprust lossi noorhärraga tähele pannud, andis koguni jutu seas sellest Agnesele märku, — et rahvas kõnelevat juba.

„Mida kõneleb see rahvas?“

„Kõneleb, sa olevat lossi noorhärra mõrsja. Kõneleb veel enam.“

„Kõnelegu siis peale see Haabvere rahvas! Ta on ju sorimises eriti osav — nähes ligemise juures alati inetut ja alatut. Selle rahva ajusse ei mahu, et noore naise ja mehe vahel võib ka midagi muud olla kui see, millest nad alati mõtlevad — võib lihtne, ilmsüütu vahekord olla, hea sõbralik läbisaamine. Rahvas on toores ja rüve oma mõtetes.“

Rahvas aimab teinekord õigemini kui need noored ilmsüütud sõbrustajad ise. Kuid sa, Agnes, oled juba täiskasvanud neitsi, küllap sa ise pead paremini teadma, kuidas olla.“

Isa kahtlustab ja ei usalda minu tundmusi. Ei ole halb, et ta mind vahel hoiatab ja kainestab.

Tiina aga kõneles juba veimevakast. See pahandas ja ärritas Agnest. Ta ei suutnud end vahest taltsutada, oli järsk ja äge ema vastu. Tiina nuttis ja Agnes oli enese peale pahane, et ta ei osanud mõistlik ja kannatlik olla ema vastu, ei tahtnud ema mõista, kes näeb tütre peigmeest igas noormehes, kes juba kõneleb tütrega sõbralikult.

Ilmsüütu usaldus Virkoni ja Agnese vahel kestis, arenes ja kasvas.

Agnes soostus koguni ühes lossihärrastega ratsutama. Kaua oli ta keeldunud põhjusi seletamata. Ta lihtsalt leidis, et talle, aedniku tütrele ja sotsialistile, ei sobi see aristokraate matkiv edev sport. Haabvere rahvas võiks siis õigusega pilgata ja naerda „parunipreilit".

„Rahva arvamist põlates", ei pannud tähelegi, kuidas arvestas sellega.

Kuid ratsasport ahvatles teda otse seletamatu kirega. See oli tema salajasem patt olnud — unistada ratsasõidust. Kas oli see viimaks Oettingenide veri, mis seda ihkas, kui ta külmavereliselt ei suutnud näha ratsutajat? Kui palju oli ta sel puhul endaga tõrelnud! Viimaks andis järele, oli nõrk. — Võib olla vabanen kirest, kui olen reaalselt seda nautinud, kui unistus on täitunud.

Virkon oli hea õpetaja ning Agnes veel parem õpilane. Varssi istus Agnes sadulas, nagu poleks ta muud teinudki kui sadulas istunud. Virkon kinkis Agnesele ratsapiitsa saatusliku tähendusega: hobuste kui ka meeste taltsutamiseks.

Kord ratsustasid neljakesi kahes paaris — proua Helgi ja Kulvas, Virkon ning Agnes. Tuli vastu salk teomehi. Virkoni hobune sai millestki heidutatud ning sööstis kaugele ette. Teomehed, Agnese kohale jõudnud, naersid: Näe, Oettingeni paruni sohitütar ka hobuse selga roninud! — „Parunipreili" peab ju ikka hobuse selga ronima, muidu ei anna seda õiget jumet. — Vaata mul litsi! Ptüi!

Neid sõnu kuulsid peale Agnese ka proua Helgi ja Kulvas. Virkon oli liig kaugele ette jõudnud, et neid kuulda. Proua Helgi oli neid sõnu valesti mõistnud — arvas neid endale olevat määratud, avaldas ägedat meelepaha teomeeste tooruste puhul. Ainult Kulvas ja Agnes olid täiesti mõistnud.

Agnes ei osanud oma esimeses ärrituses ja vihas muud teha kui hobusele valusa hoobi anda; erk hobune kargas ehmunult püsti, et Agnes püsis vaevalt seljas ja kihutas Virkonist mööda. Viimane märkas otsekohe Agnese muutunud nägu, vihas väl-

kuvaid silmi, kõvasti surutud huuli. — Kõrk ja uhke nagu mõni krahvipreili, — sähvas mõte Virkoni peast. Mis on temaga juhtunud. Kes on teda riivanud või haavanud? Kas Helgi, või on Kulvas oma terava keelega mõne ebasündsa tähenduse teinud? Ta ei häirinud Agnest tema kummalises meeleolus, kui ta kihutas nagu kurjest vaimest taga aetud kuhugi varju otsima.

„Küllap kõneleb ise. Oleme ju sõbrad," muheles Virkon. „Säärane sõpruse flirt on iseenesest huvitav ja ilus flirt."

Siis käänas hobuse otsustavalt ümber ja tähendas Virkonile peaaegu järsult:

„Ma pean koju sõitma. Kas te saadate mind, härra Virkon?"

„Nagu käsete."

„Mis õigus on mul käskida. Ma võin ka üksi sõita."

„Loomulikult, ma saadan teid. Pole teid seni saatmata jätnud. Milleks see teravus? Kas olen selleks põhjust annud?"

„Vabandage minu ägedust, millega sugugi ei tahtnud t e i d haavata. Olete minu vastu viisakas ja sõbralik olnud."

„Tähendab, keegi teine haavas teid."

„Oh, ei ole kõne väärtki."

„On küll kõne väärt, seda väljendab teie eriline menetlus. Kuid mul pole õigust nõuda, et te sellest mulle kõneleksite. Ainult üks küsimus: Oli minu õde see, kes teid haavas?"

„Kuidas tulete säärasele oletusele? Proua Emers on alati minu vastu sõbralik ja korrekt olnud. Miks oletate üldse, et mind keegi võis haavata?"

„Väga hea, kui ma eksisin. Teie äkiline meeleolu muutus ja otsus koju käänata, kuna alles olime välja sõitnud — andis põhjust oletuseks."

„Olen teile väga tänulik, kui te minu meeleolu ei pane enam tähele ja lubate mind siiski koju pöörduda selle põhjusesse süvenemata. Võtke seda kui minu kapriisi, tuju."

„Te pole seda tüüpi naiste seas, kes mängib kapriisidega. Olgu siis peale, kui te seda just soovite ning kui ma täna pole teie usalduse vääriline. Ma saadan teid."

Agnes, olles süüvinud oma meeleollu, ei reageerinud Virkoni riivamisele. Sõitsid vaikides mõisa tagasi. Agnes põgenes kiiresti aedniku majja.

„Huvitav, kui see on tõsi, mida teomehed ütlesid sinu neitsist," tähendas Kulvas õhtul Virkonile.

„Kas teomehed ütlesid midagi? Kus sa kuulsid seda?" imetles Virkon.

„Kas sa siis ei kuulnud? Tulid üsna mõisa lähedal meile vastu, kui sõitsime välja ja väljendasid oma arvamisi teomehelikult. Neitsi Agnese meeleolu polnud sel puhul sugugi hiilgav. Sa pidid ta ise ju kohe koju saatma."

„Kõnele siis, mis ütlesid teomehed."

„Sinu neitsi olevat parun Oettingeni sohitütar, „parunipreili olevat ka hobuse selga roninud, sest muidu ei olevat tal parunipreili jumet." Lisasid sellele veel tüseda „litsi" juurde. Ma usun peaaegu seda juttu. Mäletad, kuidas kiitsid esimesel õhtul selle neitsi suursuguseid näojooni ja kõrki ilmet: meie rahvas oskavat oma hariduse esimeses põlves juba igasuguseid huvitavaid tüüpe luua. Matsist — parunini on tükk teed, mida parunid ise on sageli aidanud lühendada."

„Kes sulle tõestab, et teomeeste tooruse avaldus polnud lihtne vihaväljendus kõige vastu, mis on lossis, lihtne arveõiendus aednikuga enesega?"

„Kui sulle meeldib nõnda uskuda, usu siis! Asja võib ju ka lähemalt uurida, see pole raske."

Virkon oli tusane ja katkestas selle jutuaine sõbraga; kuid mitte iseendaga. Ta tuletas meelde kõiki kohtamisi, vahejuhtumusi, kõnelusi Agnesega: selle tütarlapse menetlus oli olnud hoopis eriline teiste tütarlaste maneeridest, keda ta seni tunnud,

küll lähemalt, küll pealiskaudsemalt. — Ehk on teomeestel siiski õigus? Mis siis, seda parem!?

Agnes oli järgmised päevad eriti tusane ja pahur. Kadus metsa söömata, hoidus lossist eemale. Tõnis ja Tiina tegid omad järeldused: Agnes on lossi noorhärraga riidu läinud.

„Ma hoiatasin Agnest lossist: sealt tulevad ikka tema pahandused ja südamevalud, elagu seal saksad või meie omad. Nad elavad ikkagi lossis ja Agnes aedniku majas. Kahju temast! On teine liiati õrna südamega."

„Haabvere loss on juba kord meie saatuseks määratud."

Kulvas oli agar teadete korjamises Agnese sündimise saladuse uurimiseks. Temale kui juristile oli see väikseks praktiliseks harjutuseks. Ning tal oli saladuste urgitsemiseks ka ennemalt olnud peirimusi, mispärast teda kaasvõitlejate hulgas nimetati vastuluureks.

Mitte ainult teomehed ei kõnelnud Agnesest kui parunitütrest; sellest teadis terve Haabvere valla rahvas. Eriti viimasel ajal kõneldi sellest rohkem kui kunagi enne, sest Agnese sagedased koosviibimised lossi noorhärraga olid ümbruskonnas elavamat huvi Agnese vastu äratanud ning ahnete neitsite südameis kadeduse kihkama ajanud. Agnes oli saanud alaliseks sorimise aineks Haabveres, ja Kulvas oskas neid jutte osavasti kinni püüda, värskelt, soojalt, talle omase künismiga vürtsitud, Virkonile serveerida.

Nädal oli möödunud juhtumusest teomeestega. Agnes põdes oma tunnete raskeimat kriisi — võitles ja põgenes. Ta oli mitu korda käinud väikse lipniku proua juures oma hinge ravitsemas. Aga hing oli seekord raskesti haige. Kunagi enne ei olnud see hing nii piinavalt põdenud. Näis nagu poleks mingit lootust selle tervenemiseks.

Agnes tundis igatsust Virkoni järele — tema, paruni sohitütar. See igatsus kasvas; ta ei suutnud seda enam hillitseda. See igatsus ei annud talle

enam rahu, ei päeval ega ööl. Tema olemine muutus alaliseks võitluseks iseendaga ja oma tunnetega. Ta aimas nende õiget iseloomu — naise spontaanset esimest armastust mehe vastu. Just e s i m e s t armastust. Sõprus oli vaid ettekäändeks, kilbiks olnud sellele teisele, mis võimsalt kasvas ja arenes tol ajal, kui ilutseti ilmsüütult sõprusest. Sõprus oli saanud hädaohtlikuks eelmänguks armastusele. Kui ettevaatamata oli ta selle sõprusega mänginud!

Ta tajus, et oli võidetud — võimsalt võidetud. Tema praegused elamused olid talle uued ja tundmatud. Agnes ise, neis oma ärkava naise tunnetes oli endale hoopis võõras ja lahendamatu. Ta oli seni vaid hämaralt aimanud nende iseloomu mõne meeldiva noormehe lähenemise katse puhul. Kuid nõrgad tunded haihtusid niisama kiiresti kui ilmusid. Ent ei lahtunud igatsuse pakitsus Virkoni järele, ei lahkunud selle elumehe kuju hetkekski Agnese kujutelmast. Ta tundis selle mehe huulte hõõgumist oma huulte lähedal unes ja ilmsi. Sellest jäi hing kinni — nii kohutavalt-erutav oli see. See oli hea, oli valus ning sellest oli häbi.

Kuis võis see juhtuda? Virkon, see vihatud korporant, ohvitser, elumees, naistevõrgutaja ja Agnes — see karmide põhimõtetega, see suurte ideaalidega sotsialistlik neitsi. Millal oli ta enese ära salanud? Millal enesele truuduse murdnud? Millal langenud?

Kui võluv, mehelikult võluv oli siiski ta! Ning ta polnud ka rumal ega arenematu. Ta oli hästi haritud noormees, kel olid omad, õige huvitavad algupärased mõtted ja vaated mitmeis küsimusis. Oleks ju igav, kui mõlemad pooldaksid ühiseid vaateid. Poleks enam millestki juttuda.

Nõnda leidis Agnese jesuiitlik mõte varssi vabandusi, põhjendusi, leidis olevat oma armastuse normaalse ja õigustatud, hingede ja kehade salapärasest sümpaatiast ning külgetõmbavusest tingitud, mis on inimese paratamatu, vältimatu saatus, millele tuleb vaid alistuda.

Viimaks leidis see jesuiitlik mõte rumaluse olevat oma noorust lasta närtsida, oma kaunimad, loomulikumad tunded selle nunnalise kainuse sisendusel kuivada. Mispärast salata seda, millega loodus inimest varustanud? See on patt looduse vastu, patt enese ja oma nooruse vastu.

Kuski Agnese peas vilksatasid nõrgad vastuväited: Kas on osanud ta kedagi väärilisemat leida oma esimese armastuse õnneks? Kas on see abielu armastus? See suur, sügav, võimas armastus, vääriline kaht inimest jäädavalt ühendama?

Ta ei teadnud seda. Ning ta ei tahtnud enam midagi teada. Oli väsinud võitlusest. Ainult näriv igatsus selle mehe järele hõõgus kehas.

Ka Virkon ei otsinud sel nädalal kohtamist Agnesega — oli vaja juhtumuse värskust ja teravust ajaga mahendada. Proua Helgi oli suvitushooajaks „suplema“ sõitnud, kuhugi mereranda lõbusasse „kurorti“. Virkonil oli aega oma flirdi mõtiskeluks ning Kulvasel aega teadete korjamiseks Agnese kohta.

Virkonile ilmus sagedamini meelde nüüd veel üks teine neitsi — rikka ärimehe Ekkeri tütar Ida, ministri nadu, kellega tundis enese peaaegu olevat kihlatud, kellega kavatses naituda, milleks kohustas teda eriti neitsi seltskondlik asend.

Ida sagedastele „palavaile“ saadetistele oli Virkon seni vastanud hajameelselt, viisakusest ja kohusetundel, mis oli Idale annud põhjust etteheideteks ja rahulolematuse avaldusiks. Imelikul kombel osutus nüüd sel kriisinädalal saadetud kiri soemana ja südamlikumana. Ta oli juba hoos Idat Haabveresse kutsuma.

Kuid mingipärast leidis selle veel varajase olevat. Siis oleks pidanud flirdi Agnesega lõpetama ja kuulutama oma kihluse avalikuks — muutuma legaalseks peigmeheks. Ida oli juba mitmes kirjas mõista annud nende kihluse kuulutamise tarvidusest. Eriti Haabveres oleks see vältimata. Kuid kahju oli loobuda sõbrustamisest Agnesega, sellest roman-

tikast, kahju, et tal polnud õnnestunud veel kordki suudelda seda puutumatut neitsit, sest ta oli kindlasti veendunud, et Agnes oli alles puutumata. See veetles ja ärritas. Ta tahtis tunda end veel vabana — poissmehena; nautida huvitavat, erutavat flirti, veel lükata edasi igavamat legaalset kihlust ja abielu. Abielu nautimiseks on veel aega küllalt — pool eluiga või rohkemgi. Ent huvitav flirt on haruldane delikatess, nagu jumala õnnistus, läkitatud inimesele tema äripäeva tuimuse virgutamiseks.

Lõõmavalt tungis veresse igatsus Agnese järele — veel enne võita see võluv paruni sohitütar kui tuleb end painutada kihluse kammitsasse. Väga pikant koguni — paruni sohitütar!

Ent sõprus? Lõpp sellele ebaloomulikule sentimentaalsele sõprusele! Flirdi alguseks on ju sääране üsna huvitav, aga pikapeale läheb igavaks ja muutub tüütavaks.

Ta tajus, et tema oma mõtteis polnud enam endine Agnese vastu, märkas hoolimatust, aumehelikkuse kahanemist ja kärsitust selle viisaka „sõpruse" puhul.

Nad tabasid teineteist pargis. Tundsid, et nad olid teised. Agnes punastas, kohmetas. Virkon osutus kavalerina, sellasena nagu esimesel õhtul mõisas, kellega Agnes siis naeris lõbusasti, kellega tantsis joobuvalt, kes surus tema kätt nõnda, nagu viisakas noormees viisakas seltskonnas viisakale neitsile poleks tohtinud suruda.

Ei kõndinud enam praegu Agnese kõrval „sõber" Virkon, kellega oli kerge juttuda ja unistada maailma ilust ja heast. Ei kõndinud enam Virkoni kõrval sõbranna Agnes, kellega vahetati vaimukas vestes mõtteid kirjandusest, kunstist, poliitikast. Kohtasid teineteist kaks armunut, kelle saatuslik tund polnud enam kaugel. Nad lugesid ja tajusid oma igatsust silmade särast, põskede ja huulte punetusest, häbendavast naeratusest ja edvistavaist liigutu-

sist. Ring sulgus koomale, jalad tundusid kammitsas, mõte hajus; ainult tühised sõnad häbeneva naeratuse saatel kadusid tühjusesse. Virkon oli usaldavalt Agnese käerandme haaranud. Agnesele ei tundunud see enam ebaviisakana, pealetükkivana, haavavana. Ei protesti, ei uhkust. See oli nõnda loomulik ja hea. Agnes armastas.

Tal oli hea, et keegi neid ei valvanud, et nad võisid häirimata kahekesi kõndida. Ei proua Helgi ega Kulvas. Viimane oli igavusetundes ka suplema sõitnud. Samasse kurorti, kuhu proua Helgigi. Agnes tundis alati, et proua Helgi ja Kulvas neid olid valvanud, neid kahtlustades. Need luuravad pilgud olid teda haavanud, nagu rüvetanud tema tundeid.

Veel kord õhtu jooksul püüdis Agnes armuvuse survest vabaneda — püüdis tabada endist vaba sõbralikku tooni, vabalt naljatades, vabalt naerdes. Kuid Virkon oskas osavalt jutuaine flirdiliseks muuta, vahel olla sentimentaalne ja unistada ilusast suveõhtust ja kuu maastikust, ning siis filosofeerida looduseannetest: elust ja armastusest.

„On hetki hurmavaid elus, mis ei kordu kunagi. Rumalad ja arad hinged kardavad neid hetki, põgenevad noist, riputavad tuhka pähe, paastuvad ja siis nutavad ja kahetsevad, kui on möödunud hetked, kui möödunud arm, kui möödunud noorus. Meie inimesed armastavad olla palvevennad, nunnad ja mungad. Jumala loodus on neile patu ja kuradi tempel; nende ihu on neile roojane, nende mõtted elust ja sigivusest — saadana kiusatused. Ma põlgan ja vihkan neid argu kääbuseid ja sante, kelle soontes niriseb lahva vesi kuumalt voolava vere asemel; kelle elumahlad on kuivanud ja lihased närtsinud.“

Agnesele meeldis see julge kõne. See vaimustas, haaras; see aitas teda ennast leida ja oli tema tunnetele kinnituseks, andis hoogu ja julgust.

„Täna on säärane õhtu, jumala õnnistatud silmapilk. See ei kordu, Agnes! See ei kordu!“

Virkon oma ülevoolavas õhinas haaras Agnese ja suudles.

Suudlus järgnes loomulikult loogiliselt paisunud meeleolule. Agnes vastas eksalteerituna, siis nagu virgus äkisti, jahmatas ja põgenes.

„Head ööd, Agnes! Homme siinsamas!“ kuulis Agnes veel Virkoni järele hüüdvat.

„Esimene suudlus ja seepärast põgenen nagu rumal viieteistkümneaastane plika. Minu põhimõte: Mees, keda suudlen, sellega abiellun. Ning see peab see ainus mees olema. Säärane ainus mees on korporant Virkon, saatusest määratud. Ma armastan teda.

Nõrk võitlus, nõrk protest, veel viimne vastupanek armastusele, mille tajus ebaabielulisena. Agnes kui sotsialist tunnustas vaid ideaalset ainuabielu, tingitud sõprusest, üheõiguslusest ja suguarmastusest. Olla armuke, kodanlises mõistes, säärased sugusuhted haavasid tema — naise — enesearmastust.

Raske oli tunda end võidetuna, teha kompromisse endiseile vaateile — mehele järele anda nii kiiresti.

„Ma ei lähe täna parki!“

Aga ta teadis, et ta ei suuda minemata jätta — armuigatsus oli valdavam mõistuse tahtest. Ta teadis, et ta ei suuda enam ilutseda lipniku noore proua taluõue idüllist.

Ta läks. Häbi ja piinlik oli enda ees ja selle mehe ees. Aga sammud käändusid vastuvaidlemata sinna määratud paika.

Alguses püüti ükskõikseist asjust kõnelda. Agnes katsus jällegi muretult lobiseda, endist vana tooni tabada. Kuid Virkon oskas osavasti antud toonist kõrvale põigelda ja leida oma meeleolule ja ihadele vastava tooni — pikeerida, vallatada, haarata usaldatavalt Agnese käe, ilutseda kaunist õhtust ja sulnist meeleolust.

„Miks ei võiks nad kaugemale kõndida lossi ümbrusesse, kus leidub palju võluvaid paiku õhtu loodel.“

Agnes soostus. Ta oli andunud täielikult armuvuse meeleolule, annud meelevalla oma keevale verele. Sellases hurmuses ängistus rind ja ei leidunud küllalt õhku tunnete pitsituses. Ta ei põgenenud enam edvistava plikana suudlusist, vaid vastas neile naiseliku õrnuse ja kirega.

Virkon oma joovastuses ütles Agnesele palju sulneid sõnu, andis palju ihaldatavaid tõotusi tuleviku jaoks, unistas ja ilutses nende õnnelikust, ühisest elust, kõneles ja lubas rohkem kui talle hilisemal kainestusel oleks võinud meeldida.

Agnes mõistis Virkoni armuavaldusi abielu-ettepanekuna ja leppis sellega. Ei — oli koguni õnnelik tuleviku abielu unistuses tolle elumehega, korporandiga, ohvitseriga, — tüübiga, kes abielumehena iialgi, ei ka pealetükkivas unenäos, talle polnud esinenud.

Ta püüdis oma meelemuutust vastava mõtiskeluga vabandada:

Armastus võidab ja lahendab kõik vastolud — seisuse, klassi, rahvuse, ühendab rikaste ja vaeste, kõrgema ja alama soo lapsed nende loomulikus sümpaatias ja ligitõmbuvuses.

See oli naise armastuse esimene vägev puhang, mis suigutas Agnese mõtteid selles suunas, nagu see oli tema tunnetele just kasulik.

Ta uskus tol hetkel kindlasti oma väidete ainuõigusse ja võis neid sama ägeda veendumusega kaitsta kui enne vastupidiseid.

Naisel on abielus suur mõju. Miks ei või Agnes oma meest kasvatada, talle koguni oma vaateid sisendada? Kas pole alati osav naine meest juhtinud? Kas ei muutu ja paindu mees abielus oma naise järele, keda armastab. Aga kui see kujuneb vastuoksa? Seda ei tahtnud siiski Agnes oletada.

Nõnda lohutas Agnes ennast, et poleks tarvis olnud loobuda oma armastusest, millest polnud tal enam võimalik loobuda. Nõnda tundis ta. Mõistus oli tunnetele alistunud: üks vastuväide langes teise järele; üks põhimõte pudenes teise järele — mõis-

tuse kompromiss instinktide kasuks; sest veri igatses võimsalt selle mehe järele, kelle ta oma põhimõtete vastu oma abielumeheks oli valinud.

Kestsid õhtud täis mahedat suveõhku ja võluvat kuuvalgust, õnnestades neid, kes andunud armuvusele.

Nõnda Agnes ja Virkon, olles veendunud, et nad kahekesi on need ainsad õnnelikud inimesed maailmas — sonisid oma armastuse jäädavusest ja igavusest. See oli nende esimene, nende ainus ja viimne armastus. Agnes kõneles abielu truudusest ja puhtusest; Virkon — oma suurest armastusest Agnese vastu, suurtest kauneist armuhetkist, mida võib võluda säärane naine kui on Agnes — ainus naiste seas, kes oskab armastada ja meest õnnelikuks teha.

Viibides alalises ekstaasis, mis võimaldas palju manada, palju uskuda, palju lubada, palju loota ja palju kavatseda.

Virkon tundis vahel väikest rõhku põues: Ma teen Agnesele ülekohut, ma petan teda tema unistusis ja tuleviku lootusis. Kuid praegu ma ei peta, praegu olen temasse armunud — nõnda armunud, nagu enne ei ühtegi teise naisesse. Agnes on tõeliselt võluv neitsi, hurmav naine ja haruldane armuke. Kuid ühes asjas on ta siiski teiste harilikkude neitsite sarnane — ta tahab tingimata abielluda sellega, kellesse on armunud, ning sonib jäädavast armastusest ja igavesest truudusest, nagu kõik rumalad tütarlapsed, kes oma neitsuses andunud.

Aga kõigist nõrkusist hoolimata on Agnes ikkagi haruldane tüüp. Talle näis esimene sellane, kui mälestusis jälginud eelmiste naiste ja neitsite menetlust. Neist oli ta kiiresti tüdinud, aga Agnese vastu aina kasvas huvi ja süvenesid tunded. Agnes oskas olla loomulik, oli varustatud erilise andega — isesuguse taktiga — olla uhke, jäädes siiski naiselikult hellaks ja anduvaks. Virkon ei

olnud Agneses ühtki labast märkust ega shesti tabanud — oli püsinud alati peenena, intelligendina. Oma temperamenti oli ta osanud alati selle täiuses avaldada, oli osanud hurmavalt eksalteeruda, kaasakiskuvalt vaimustuda, ning enesele tähelepanemata oli Virkon ise andunud otsekoheselt unistusile jäädavast õnnest ning jäädavaist tundeist. Ta sõitles end säärasest poisikeselikust rumalusest ja kergemeelsusest.

Virkon tuli otsusele, et Agnese võluvuse suurim saladus avaldus selles, et ta oskas suurima avameelsuse ja otsekohesuse juures jääda ikkagi tundmatuks naiseks, keda ihkad tundma õppida. Uudishimu tema vastu püsib värskena. Selle anniga ei saa teised naised uhkustada ega temaga võistelda.

Tulid meelde Kulvase arvustavad märkused — temast kui sotsiaaldemokraatlikkude vaadetega sinisukast, kellega flirtida ei maksvat vaeva. Kulvas ei oska peent naist mõista; sest ta on oma tunnetes ise liig lihtne, ütleksin labane ja toores. Armastust peab oskama nautida. See on ka kunst. Seda kunsti peaks igale noorele inimesele õpetatama, enne kui saadetakse naisi ellu mehi püüdma ja võrgutama. Flirdid oleksid palju elurõõmsamad ja heatujulisemad, kui valitseks armuvahekorris takt, intelligentsus ja süttivuse osavus. Ka abielumagamisetoad muutuksid rõõmsamaks, kui abielunaised ja mehed oskaksid teineteisele olla armukesed. Väga võimalik, et siis harveneksid abielu-lahutused ja koguni abielu-ebatruudused.

Virkon märkas, et ta Kulvast, oma endist sõpra oli nüüd hakanud teisiti nägema ja hindama. Millal oli see muudatus temas tekkinud, sellest ei teadnud ta aru anda.

Kas riivas teda Kulvase flirt tema õega, tundes oma sõbra küünilisi vaateid naiste suhtes? Ollakse ju võõraste naiste ja meeste suhtes väga vabameelne, ainult kui on küsimuses oma lähemad — oma naine, oma mees, oma sugulased — vennad, õed, siis nõutakse äärmist korralikkust, korrektsust moraalis,

nõutakse ideaalset ainuabielu, truudust ja kõiki muid voorusi, suguvahelistes suhtumistes — mõtiskeles Virkon.

Tõnis soovis Agnesega kõnelda. Agnes aimas, millest tahtis isa temaga kõnelda. Meeleldi oleks ta tahtnud seda kõnelust vältida. Ta oli püüdnud juba mõni aeg isa pilkudest kõrvale hoiduda.

„Ütle, Agnes, kas oled sa nüüd kihlatud, või mis sa oled? Arvan et minu tulevane väimees võiks kord ka astuda oma lihtsa äia ja ämma majasse, nendega paar sõna rääkida kui tulevane sugulane ja poeg. Vähemalt viisakuse pärast, olgugi et meie lihtne selts ja jutt talle ei sobi, samuti armastuses ja austuses sinu vastu, et meile tunda anda, et tal on sinuga ausad mõtted."

Kuidas polnud Agnes seda ise tähele pannud? Kas oli Virkon kordki soovi avaldanud tema vanemate majasse tulla kui oma inimene, kui poeg, kui sugulane? Isa meeletuletusel mõistis Agnes Virkoni taktitust teravalt.

„Sinu lossihärral on siis häbi olla tuttav oma mõrsja vanematega — lihtsate inimestega?"

Agnes tundis, et ta oli isa pilke, etteheite ja kibeduse pälvinud.

„Sa ei tea, mis mulle vastata, kuidas oma peigmeest kaitsta; sest sul pole võimalik teda kaitsta. Tead, kuidas mina, lihtne aednik, sinu peigmeest mõistan ja seda teie sõprust „salajast kihlust"? Ta on noorhärra lossist, sina neitsi aedniku majast. Need vaheseinad lossi ja aedniku maja vahel on endiseks jäänud. Sulle näib ainult, et nad on muutunud, hoolimata sellest, et oled sotsialist. Mina aga näen, et sind kutsutakse ainult mängima lossi, kus kõneldakse küll eesti keelt, ollakse sinu vastu sõbralikum ja lahkem kui olid seda endised — parun ja parunessid."

„See on juba väga palju, kui seal kõneldakse sinu ja minu keelt, ollakse sõbralikum ning ei haavata enesearmastust."

Sinu vastu, kes sa oled haritud, aga meid sinu vanemaid pole iialgi lossi külla kutsutud, sinu vanemate ja lossi-härrade vahel on endine müür, peremehe ja teenija, haritud ja harimatu vahel."

„Kas sul, isa, on nüüd halvem teenida kui endise paruni juures?"

„Ei sugugi. Parem koguni; ümberkäimine on viisakam. Oo, ma olen uhke, et minu härra on minuga ühest soost. Nõnda tunnen mina kui teenija. Aga sina usud, et sina, aedniku tütar, saad nendega ühevääriliseks — lossiproua käliks. Sel puhul tahan sinu silmi avada, tahan sinu oma sotsialismi õpetusega sinu silmi avada. Armastus pimestab, — iseäranis esimene armastus."

Tõnis vaikis.

„Kõnele isa, ma kuulan."

„Tead, mis ma arvan, Agnes: ta ei mõtlegi sind tõeliselt oma naiseks kosida, tarvitab vaid head võimalust noore kena tütarlapsega veidi armatseda ja mängelda. Muidu oled, Agnes, nutikas, aga nüüd oled niisama rumal kui kõik teised rumalad noored tütarlapsed, kes lasevad endid mesikeelist petta. Tunnista, sulle on vist see loss ka natuke pähe läinud?"

„Ei ole tõsi, isa. Sa oled ülekohtune minu ja Virkoni vastu. Ta ei ole säärane labane petis. Me armastame teineteist."

„Oo, seda usun väga: teisiti ei oleks sa oma nime inimeste tallata annud. Usun ka, et ta ei ole säärane l a b a n e petis. Usun, et ta on üks väga peen noorhärra, kes oskab armastusest ilusasti laulda. Ning, miks ei peaks te teineteist armastama. See on ju täiesti loomulik: tema ilus sirge noormees, sina ka mitte inetu tüdruk. Olete kui loodud teineteise armastamiseks. Aga ta on ikkagi lossist ja sina aedniku majast. Muinasjutud kuningast ja karjaneitsist on ikkagi ainult muinasjutud. Praegu-

ses tõsielus kosib ikka omasugune omasuguse. Armastada võib, vaheseinad ei keela armastamist, küll aga abielu.

Mul on sinust kahju, Agnes, seepärast räägin karmilt. Olen juba ammu selleks hoogu võtnud. Kartsin, et ei leia seda õiget sõna, millega sind äratada. Kuid äratada on sind vaja, sa praegu ei suuda ise ärgata. Mul on valus see teadmine, et sa ühe kõlvatuma ja petise pärast pead end raiskama. — Sa oled parema saatuse ära teeninud!"

Agnesele oli see piinlik ja valus kuulda. Tõnis märkas Agnese tuska.

„Näen, minu sõnad teevad sulle valu. Olgu see valu nüüd sul kannatada, enne kui tuleb see suurem valu, kui on juba hilja. Tahaksin sind kaitsta veel raskemaist löökidest: kui lossihärraste mänguseltsilisele öeldakse: meil on külalised, sa tohid ainult siis tulla, kui sind kästakse."

Agnes hüüdis hüsteeriliselt: „Sa laimad teda. Virkon on mind oma naiseks kosinud."

Ning jooksis toast välja.

Tõnis oli Agnest valusasti riivanud. Agnes tundis, et isal võiks õigus olla.

„Aedniku tütar — paruni sohitütar. Kui Virkonil oli tõesti häbi temast kui oma naisest? Oli häbi Agnese päritolust ja kuuluvusest?"

„Ei, see ei või olla! Mees, keda ma armastan ei või nurjatu olla."

Ta põgenes jällegi oma lemmikmetsa. Ta tundis oma hinge rüvetatud, täis valu, häbi, alandust ja armupettuse aimu.

Isa näeb nende vahekorras ainult inetust. Isa on vana mõisateenija, ei usalda neid lossis. Ja ema? — Kes võiks isale pahaks panna tema umbusaldust, kui need lossist on tema hinge juba eluks ajaks mürgitanud ja rüvetanud. Ta nähtavasti ei suuda unustada ema eksimust — kui see oli eksimus. Ta armastab mind, aga teda piinab kahtluse valu, kas olen veri tema verest. Ta võiks lohutust leida oma nooremaist lapsist — minu õest ja vennast, aga

ta on nende vastu tuimem, ükskõiksem kui minu vastu — mõtiskeles Agnes lamades suure kohiseva honga all.

Ning tõesti, miks pole Harald iialgi soovi avaldanud tema vanemate majja tulla? Agnesele näis koguni, nagu oleks ta peljanud neid. — Või on ta tõesti seesama upsakas korporant, kes põlgab alamast soost aednikku lossielaniku kõrguselt.

Ma ei suuda seda uskuda, ma ei või seda uskuda ja ma ei taha seda uskuda. Kuid olgu, ma tahan täna teda kiusata ja katsuda!

Õhtul märkas Virkon Agnese ilmes tuska ja umbusaldust. Mis on juhtunud? Agnese ilme tegi tema rahutuks. Ta tahtis Agnest tervitada endise innu ja soojusega. Agnes keeldus.

„Miks keeldud mind suudlemast? Miks oled täna võõras mulle? Mis on kõige selle muutuse põhjus? Kõnele, Agnes! Kas olen sind haavanud? Kas oled mulle kuri? Mispärast?"

„Sa küsid: miks olen sulle võõras? Kas ei ole see viimkas õige, et ma olen tõesti sulle v õ õ r a s? Kas ei ole sinu armastus vaid juhuslik lõbutsemine kuuvalgel?"

„Need, Agnes, pole sinu enda mõtted; need mõtted on sulle sisendatud. Kellega sa kõnelesid?"

„Isaga."

„Ning isa avaldas neid mõtteid?"

„Isa hoiatas mind. Isa on haavatud, et tema tütre peigmees hüljab tema tütre vanemaid ja maja."

„Sinu isa imestab mind. Millest oletab ta, et ma olen sinu peigmees. Me pole endid veel avalikult kihlanud."

„Oleme enne kihlamist abiellunud. See on kõik."

„Oled kõnelnud sellest oma isale?" küsis Virkon halvasti oma hirmu ja pahameelt varjates.

„Sul näikse ju sellest hirm olevat. Ära karda, mina ise pole midagi kõnelnud. Ning mul oleks piinlik olnud sellest vanemaile kõnelda. Sellest ei kõnelda. Isa oletab meie kihlusest vaid rahva jut-

tude järele. Isa peab sind aumeheks, oletab, et eesti ohvitser on aumees."

Virkoni riivas, ärritas, pahandas see Agnese toon, mitmekordne rõhutamine „aumehest". — Kas mitte kohe lõpetada?

„Kahju lõpetada nüüd juba Agnesega, võib veel palju iharaid õhtuid ja öid veeta. Oleks rumalus säärast soodsat juhust jätta kasutamata. Haruldast armumängu selle parunitütrega. Vaja teda tagasi võita — teda rahustada."

„Võib olla, olen tõesti süüdlane sinu vanemate ees. Ma pole nende juurde ilmunud sinu peigmehena. Ma pole meelega ilmunud; kuid ära mõista mind valesti. Ma seletan sulle kohe, mispärast pole ma seni sind oma legaalseks mõrsjaks nimetanud.

Meie armastus on alles noor ja hell; me viibime oma armastuse esimeses, ilusamas, õrnemas ja ka tunderikkamas-kirglikumas kohuajas; meie armastus on meie kahe omavaheline kihlus; meil pole selleks võõraid tunnistajaid tarvis. Meie armastus on meile veel püha. Legaalne kihlus oleks võõraste sissetungimine meie pühakotta — oleks selle rüvetamine. Mulle on see otsekohe vastik — see teiste inimeste toores vahelesegamine kahe inimese intiimsesse vahekorda. Me jõuame endid veel küllalt legaalselt kihlata. Meie ilusam aeg jäägu meie kahe päralt, kus kellelgi avalikult pole õigus meid segada ega meile etteheiteid teha.

Seepärast, kallis Agnes, jäägu meie armastus seni veel saladuseks, ainult meie mõlema asjaks. Mul on tülgastus selle massi ilge osavõtu vastu, vanade naiste limaste pilkude vastu, soovides õnne peigmehele ja mõrsjale; samuti viibides kirikus laulatust kaemas. Meelsamini ei astuks iialgi abielupaarina oma armsamaga selle himulise karja reostavate pilkude ette. Tahaksin säästa sellest oma armsama. On ju tütarlapsi, kes just janunevad laulatusel ammuli suuga lõõritseva massi pealtvaatamist — tunnevad erilist kirbet lõbu neist pilku-

dest — kadedaist ja limaseist. Kuid ma tean, et sa, Agnes, ei kuulu sinatsete naiste sagarasse, kes oma intiimsusega jooksevad tänavale sellest kõigile kuulutama; tean, et sa meelsamini viibid oma tunnetega oma salakambris ja jälestad massi osavõttu neist."

Virkon oli jällegi leidnud selle õige tooni — need õiged sõnad, kuis Agnest — oma armukest — tagasi võita ja rahustada. Agnes ei kahelnud Virkoni sõnade otsekohesuses, ning see oli ka Virkoni tõeline veendumus. Agnest ennast iletas samuti tuttavate ja „sõprade" vahelesegamine ja sorimine ligemise intiimelus. Juba keskkoolis oli see teda rüvanud, ning ta oli rängasti pettunud, kui ta seda märkas ka oma ilmavaate-seltsimeeste seas ja üliõpilaste peres. Miskipärast uskus ta, et kõrgest sotsialismi-ideest kantud sõbrad ja aatelised üliõpilased oleksid pidanud ligemise eraelu sorimisest vabad olema, kui hingeliselt haritud ja kasvatatud. Rahvas oma toores massis sorib toorelt ja halastamata. Agnes oli sellega harjunud Haabvere rahva seas elades ja püüdis seda tähelepanemata jätta, sisendades omale seesmise uhkuse ja üleoleku selle rahva suhtes.

Kuid Agnes märkas, et tal puudus neis oma tunnetes siiski meelekindlus ja ühtlus. Ta oli endaga vastolus. Avalikud kihlused ja laulatused tundusid talle oma sisima rüvetusena, aga tema naise-enesearmastust riivasid samuti inimeste kahtlustused, laimujutud salavahekorrast. Eriti isa ees oli tal häbi. Ta oleks tahtnud oma vahekorda kui vaba abielu kanda uhkusega, õigusega vabalt, legaalselt. Selleks oli ainult vaja Virkoni algatust ja soostumist.

Kui Virkon ilmutaks vähemalt tema vanemaile nende „vabast laulatamata abielust"! Ta oleks õnnelik. Iseteadvalt uhkelt kannaks pea kõrgel. Aga nõnda — —

Agnes tundis selles enesele midagi häbistavat ja alandavat.

Kas ei ole ma ikka veel vaba eelarvamisist? Või on see midagi muud, milles avaldub minu terve naise instinkt?

Veel kestsid mitmed ühes veedetud „ilusad õhtud", kus keegi ei seganud nende armujoobumust. Nad tõendasid teineteisele oma õnnelikkusest ja kahetsesid hurmavate õhtute möödumist.

Nõnda tundsid ja kõnelesid õhtul. Päeval mürgitasid kainestushetked „hurmava õhtu" mälestust. Iga päevaga rohkenesid kainestushetked.

Esimese mürgitilga oli Tõnis valanud nende hinge. Agnes ei julgenud enam isale silmi vaadata, püüdes igasugust kohtamist isaga vältida. Tõnis näis ootavat, sirvis vahel Agnest uurivalt.

Agnes kannatas. Ta ei saanud olla tema ise, nagu ta oli harjunud seda olema — uhke, vaba, otsekohene, iseteadev, pidades enesest lugu, põlates rahva arvamist.

See kompromiss oma enese minaga, selle iseteadva, uhke, otsekohese minaga — see piinas teda kõige rohkem. Häbi tunda, salata — kuis ei sobinud see tema loomusega! Aga ta viibis veel armuuimas, oli kirgede paelus; tal polnud veel jõudu neist vabaneda. Ta rahustas end, et see inetu läheb mööda, kui nad on legaliseerunud, on laulatatud. Agnes ei uskunud, et vaba abielu oleks läbiviidav Virkoniga ja tema sugukonnaga.

Virkon kartis oma õe ja Kulvase tagasitulekut, mis katkestaks ja labastaks nende kahe idülli liig vara. Ka oli õde oma kirjas maininud Ida Ekkeri sõidust Haabveresse. See ei sobinud praegu sugugi Virkonile. Üldse ei sobinud Ida Ekker talle praegu. Ida Ekker oli hoopis meelest ja südamest hajunud Agnese kõrval. Aga ta oli kohustatud. Ida Ekker kuulus seltskonda; ta ei võinud teda kompromitteerida; tema korporandi ja ohvitseri aumehelikkus ei lubanud seda. Ekker oli lugupeetud ärimees, Ida õemees minister. Ent Agnes — sellest piinlikust

võrdlusest püüdis Virkon kiiremini oma südametunnistuses mööda libiseda. Agnes oli talle võrratult armsam, see haruldaselt sharmantne tütarlaps. Kahju, et Agnes ei ole rikka ärimehe Ekkeri tütar!

Proua Helgi saabus lossi tagasi. Kulvas saatis teda.

Agnesel oli piinlik ja häbi nüüd lossi ilmuda, kuid viisakuse kohust täites leidis tarviliku olevat proua Helgit tervitada.

Lossis ei oldud Agnese vastu endiselt lahke. Proua Helgi oli külm ja väljakutsuvalt kõrk. Kulvas fikseeris Agnest häbematult, nagu fikseerivad mehed naisi, kellest nad midagi teavad, kellest oletavad, et nad kõigile saadavad: „Kui tarvis, võiks sinuga ühe öö veeta," kõneles see pilk Agnesele — see naist rüvetav, paljastav, imaldav-kiimaline pilk, harilikult tarvitatav müüdavate naiste jaoks.

Agnes, märganud inetut vaadet, kargas istmelt häbist punetava näoga, kiiresti headtervitades, peaaegu jooksis lossitrepist alla.

„Sa tohid ainult siis tulla, kui sind kästakse, unustad, et oled aedniku tütar," kõlasid tema kõrvus paruness Else ja isa hoiatussõnad.

„Sinna lossi ei tõsta ma oma jalga enam, kui Harald mind sinna pole saatnud oma mõrsjana või legaalse naisena," otsustas Agnes lahkudes.

Agnes tajus väga selgesti, et teda sinna enam ei soovitud. Midagi oli muutunud seal; midagi teati, mille järele oldi tema vastu kõrk ja häbematu; avaldati oma kindel seisukoht tema vastu.

Ning Harald istus mahalöödud silmil, nagu oleks neil enne minu tulekut mingi kõne olnud minust. Ta peab mulle seletust andma.

Neil oli olnud kõne, mida Virkon loomulikult ei võinud Agnesele avaldada.

„Olen kuulnud, et sa selle aedniku tütrega flirdid liig ettevaatamatult; rahvas paaritab juba teid. Mõnikord oled sa osanud paremini oma romaane varjata, kui sa seda oled tarvilikuks pidanud. Ma mõistan sinu elurõõmu, ma mõistan, et sa enne abielu veel veidi tahad poissmehe põlve maitsta, kuid ole ettevaatlikum. Need rahvajutud võivad ka Ida Ekkeri kõrvu ulatuda, mis sulle pole sugugi kasulik. Ta nagu aimas juba midagi. Tema küsimused olid kahtlased. Ehk oled oma kirjades juhtumust märgata lasknud? Ma kutsusin Ida järgmiseks pühapäevaks Haabveresse. See ei meeldi sulle, teed säärase näo. Ning pühapäevaks nädala pärast — sinu sünnipäevaks olen siia kutsunud rohkesti külalisi — vanad Ekkerid, Ida õemehe — minister Paul Assori — ja veel palju teisi. Loodan, et sa mõistad, mis sellest tuleb järeldada, milleks peab kujunema sinu sünnipäev?"

„Minu kihlapäevaks — mõistan. Aga see ei lähe, Helgi!"

„Miks ei lähe? Sinu otsus on ju kindel — abielluda Ida Ekkeriga, või oled juba ümber otsustanud — abielluda selle paruni sohitütrega. Sa võid ju seda teha, kuid ma neid kihlusi küll ei hakka pühitsema."

„Helgi, sa ära mõista valesti. Ma olen otsustanud abielluda Ida Ekkeriga, olen selleks kohustatud."

„Arvan ka, et oled selleks kohustatud. Terve seltskond kõneleb sellest — olid ka seal oma flirdis ettevaatamatu — ja nüüd on Ida seltskonna ees üsna piinlikku seisukorda sattunud. Pea meeles: tütarlast seltskonnast ei tohi kompromitteerida."

„Sellega tahad öelda, et tütarlast väljaspool seltskonda võib kompromitteerida?"

„Tütarlaste jaoks väljaspool seltskonda on olemas teine mõõdupuu! Nad hoidku ise endid ja hoolitsegu ise hea nime eest, kui see neile on tähtis."

„Need sinu mõtted on vähesümpaatlikud, kuid nad on ehk praktilised."

„Ning ma tean, et minu vend kõigist romantilisist kalduvusist hoolimata on ikkagi praktiline elumaitsja ja seepärast soovin, et see aedniku tütar, kes pole osanud oma emalt päritud halba nime heaks muuta — siia lossi enam ei ilmuks.“

„See on sinust hoopis inetu, Helgi. Agnes on peen kasvatatud tütarlaps. Milleks kutsusid teda ise alguses! See on tema vastu ülekohus.“

„No ja, parunitütar! Sa oled ju armunud nagu kahekümne aastane poisike. Ma loodan siiski, et sa varssi selle suhte lõpetad, seletad talle otsekoheselt ja avalikult oma tõelisest seisukorrast. Varem ehk hiljem saavad tütarlapse illusioonid ikkagi purustatud. Mida varem, seda vähem kannatust ja valu.“

Ka Kulvas ei jätnud juhust tarvitamata oma sõpra tema flirdi puhul veidi õrritada.

„Oled pagana osav poiss, et oled osanud selle upsaka „parunitütre“ oma mõrda püüda. Terve ümbruskond teab sellest kõnelda. Kas sa ei karda, et need helinad ka juba linna Ida Ekkeri kõrvu ei ulatu?

See sinisukk on ju üsna kergesti lasknud end sinu mesikeelest võrgutada. Võib olla, et need sinisukad heal juhusel veel hõlpsamini langevad kui need teised harilikud plikad; sinisukil on ainult vähem kiusatusi, sest nad on vähem veetlevad. Ta muidugi usub oma naiivsuses, et sa temaga naitud. Ning sa moonutasid endale ka peigmehe näo. Sa oled ju abiellumiseks üsna ahvatlev pala.“

Virkon märkas, et Kulvas oli talle täna eriti vastik oma küüniliste mõnitustega. Varemalt oli ta neid Kulvasega jaganud. Ta märkas, et haavavad ja mõnitavad tähendused Agnesest oleksid nagu riivanud ka tema o m a enesearmastust.

Ning Helgi ja Kulvase julm-toores menetlus Agnese enese vastu oli olnud talle otse väljakannatamatu. Ta oli olnud juba valmis Agnest avalikult kaitsema, aga midagi halvas tema tundeavaldust. Nõnda pidi Agnes kaitseta jääma.

Õhtul ei läinud Agnes parki harilikule kohtamisele. Ta ei teadnud isegi, kus ja kuidas oma mässavaile tundeile puhkust ja rahu leida. Meelsamini oleks ta tahtnud Haabvere lossi ja pargi maha põletada: need olid olnud kõigi tema piinade, valude, haavamiste ja alanduste lähtekohaks. Kas ka mitte rõõmude?

Agnes märatses tunaeilsete lossiorjade puhul, kes nüüd mängivad kõrgemat seisust, matkivad lossi endist kõrki sugu. — Kas on von Oettingenide vaim noid lossitube mürgitanud, kas nois seintes peituv parunite lõhn neile pähe hakanud? Agnes leidis, et ta ise nagu kuutõbine ikka uuesti jälle sinna lossi sattunud. Kas seepärast, et ta, võib olla, on parunitütar? Mispärast parunitütar? Kas nende teomeeste juttude järele? Miks ei võinud ta Tõnis Pritti tütrena olla varasündinu? Kui ta usub, et ta on Tõnis Pritti tütar, siis on ta seda. Ja ta on Tõnis Pritti tütar.

Miks pidi ta just armastama Harald Virkoni noide rikaste seltskonnast? Miks ei juhtunud tema teele sama vaene ja põlatud kui ta ise, temaga ühest seisusest, ühest seltskonnast? Miks ei astunud tema armastatu talle vastu lihtsast teenijate majast, miks pidi ta tulema lossist?

Kas suudab Harald Virkon loobuda lossist? oma õest ja oma seltskonnast? Kas teeb ta seda oma suures armastuses tema, Agnese, aedniku tütre pärast? Kui ta armastab, siis ta tuleb. Kui on tema armastus egoismita.

Karm kahtlus hiilis Agnese hinge: Miks ei kaitsnud ta teda lossis? Miks ei lahkunud ühes temaga lossist? Või oli see lõpp, ja tema, Agnes, võis saada ilmanaeruks — jääda „lapsega tüdrukuks“? Agnes aimas, et säärane oli tema tõeline seisukord. Kas sel juhtumusel ei peaks tal õigust olema nõuda Haraldilt isa kohusetäitmist?

Ei, seda ta ei tee. Ta võitleb, tal on julgust ja jõudu võitlemiseks — oma emakohuseid täita ka „lapsega tüdrukuna; ta peab i s e võitlema, sest ta

on vaene ja kaitseta vaeste vanemate lapsena. Rikast kaitsevad tema rikkad vanemad, kaitseb tema seltskond; vaese vanemad ei suuda oma last alandusest päästa; vaeste seltskonnal ei ole seda mõju.

Virkon ootas Agnest pargis määratud ajal. Oli rahutu tema ärajäämisest. Tuli otsusele, et Agnes oli haavatud ja on jäänud tulemata. Virkon läks teda otsima, arvas, et ta tema leiab metsast, kuhu Agnes põgenevat oma rahutuil hetkil. Agnes oli kõnelenud sellest hongast, mille all ta omale rahu sisendavat. — „Kas ta palvetab seal," oli küsinud Virkon Agneselt. „See vist oli palve," oli vastanud Agnes.

Virkon käändus sinna kõndima. Ja nõnda tabas ta Agnest.

Nende kõne ei sobinud alguses sugugi. Agnes vaikis jonnakalt.

„Sa, Agnes, oled pahane. Ma ehk mõistan sind. Minu õde —"

„Mis õigustas proua Emersi ja härra Kulvast nõnda haavavalt minuga käidlema? Millega olen selleks põhjust annud? Seleta, Harald!"

„Sina, Agnes, pole selleks põhjust annud."

„Aga kes siis? Ma ei mõista neid. Midagi oli selle põhjuseks, sa igatahes pead seda teadma. Seleta!"

„Mis peaksin sulle seletama? Sa tead ju, et õed on armukadedad?"

„Proua Emers teab midagi meie vahekorrast? Ning see küünik Kulvas, miks fikseeris ta mind nii häbemata väljakutsuvalt?"

„Rahva jutu järele ehk aimavad midagi."

„Vist õigemini Kulvase jutu järele. See Kulvas on minu pahavaim. Ma tean, ta armastab rahvajutte korjata ja üldse sorida nagu vana naine. Vabanda, Harald, ta on sinu sõber. Aga ma ei saa teisiti. Tema menetlus täna minu vastu oli eriliselt haavav, iga piirita. See tema „limane pilk," mis kavatses ta sellega öelda? Võimalik, et olen eksinud seltskondlikkude eelarvamiste vastu, aga oma süda-

metunnistuse ees olen enese õigeks mõistnud, oma last tahan uhkelt ja vääriliselt kanda. Igatahes mingisugusel korporant Kulvasel ei ole mulle midagi ette heita. Ta kaegu parem oma südametunnistuse järele."

„Missugusest lapsest sonid sa, Agnes."

„Muidugi meie lapsest. Arvan et see on loomulik tagajärg."

Virkon näis jahmatuvat.

„Teisiti ei või see ju olla. Kas see ei meeldi sulle, et oled minule lapse kinkinud. Ma usun kindlasti, et see on nõnda, ja teisiti ei tohigi see olla. Muidugi ei ole minu seisukord — neitsina kanda — sugugi hiilgav. Ka tänane väljaheitmine lossist on selle tõenduseks."

„Aga sa ei või ju veel kindel olla, et see laps..."

„Ah sa mõtled ikka selle peale. Ma olen peaaegu täiesti kindel. Ma kõnelesin väljaheitmisest lossist."

„Teed mulle etteheiteid, et ma ei kaitsnud sind. See tuli mulle enesele ootamata."

„Arvan, et ei tulnud ootamata. Külap oli enne mingisugune kõnelus minust. Aga sa oled ju lossielanik."

Virkon ei taibanud õieti Agnese vastust. Ta oli ikka veel segane sellest lapseteatest. Ta ei osanud ka Agnest lohutada. Ei leidnud enam neid õigeid sõnu. Meeleolu muutus pinevaks, otse väljakannatamatuks. Ja siis tegi Virkon koguni Agnesele ettepaneku — idu hävitada.

„Vilets!" paiskas Agnes talle näkku. „Sa tuled minult nõudma säärast alatut tegu. Ainult alatu inimene võib seda nõuda."

Agnes sööstis jooksma.

Virkon jälgis:

„Vabanda, Agnes, ma ei teadnud, et sul on säärased kindlad põhimõtted."

Agnes ei kostnud enam midagi. Ainult põgenes.

„Agnes, kõik läheb ehk veel hästi — ainult kannata veidi!" kuulis veel Agnes Virkoni kõnelevat, ja kadus aedniku majja.

Päevaseist erutusist ja oma painavast hingevalust tundis Agnes enese otse füüsiliselt haigena. Nõnda jäi ta kaheks päevaks voodi. Teine suurim kriis tema elus: esimene — oma sündimise saladuse teade, teine — armastuse pettumus. Ema hädaldas ja päris. See oli tüütav Agnesele, sest ema oli talle aeg-ajalt hingeliselt ikka võõramaks jäänud. Kas oli midagi, mida ta siiski ei võinud emale andeks anda? Isa vaatles teda vargsi, nagu midagi aimates. Aga ta ei küsinud ega kõnelnud midagi.

„Isa mõistab mind, kui talle tunnustan kõik. Ta on mulle abiks ja toeks minu raskeil päevil — kui jään üksinda. — Imelik, kui oletada, et ta on ainult minu kasuisa! Ka siis on ta mulle palju enam kui mõnele tema lihane isa."

Agnese usk Virkonisse kahanes kiiresti. Ta harjutas end mõttega — jääda üksi oma lapsega. Selle mõtte harjumus polnud kerge alguses, koguni kohutav ja õudne. „Agnes, sa pead tugev olema!" püüdis enesesisendusega karastuda. „Sa oled eksinud selles inimeses, keda armastad, aga sa ei tohi oma eksimuses nõrgaks jääda!"

Nõnda oli jõudnud aeg pühapäevani. Agnes viibis kodu haigena ja ka lihtsalt enese kogumiseks; ja oma seisukorraga harjumiseks püsis kodu ning vältis parki. Salaja, enesele tunnustamata ootas siiski Virkoni tulevat — peigmehena. Virkon jäi ilmumata.

Pühapäeva õhtul tähendas Tõnis Agnesele:

„Lossiproua vend jalutas täna pargis noore preiliga käsikäes. See preili sõitis eile õhtu lossi. See preili olevat noorhärraga kihlatud, olevat minister Assori proua õde. Kõrgest soost. Seda jutustas mulle too teine noorhärra — proua saatja."

„See on vale!" kargas Agnes voodist.

„Milleks peaksin valetama. Nägin neid oma silmaga, tulid vastu. Noorhärra käänas küll silmad kõrvale. Too teine noorhärra oli, nähtavasti, otse saadetud sellest mõrsjast mulle jutustama.“

Agnest tabas mingisugune närvihoog.

Tõnis ja Tiina ehmusid hoopis Agnese hoost. Kastsid teda külma veega ja rahustasid, kuidas oskasid. Tõnis juba kahetses, et oli seda nii äkisti Agnesele välja pahvatanud. Ta oletas, et Agnes sellega sealt lossist juba niigi lõpetanud. Teada oleks ta ikkagi saanud. — Miks seda võõraste käest kuulda, kui oleks võinud teiste naeruks saada, — ootamatu teate puhul.

Nähes Agnest rahustunud, tähendas ta:

„Sülita selle noorhärra peale lossist! Ta pole seda väärt, et sina tema pärast oma kallist tervist hakkad raiskama.“

Agnes vajus nagu tardumusse. Siis näis midagi olevat otsustanud. Tõnis tundis seda ilmet, neid ülbeid jooni suunurkades, kui huuled kramplikult kokku litsutud. Suunurkade jooned tuletasid Tõnisele liig elavalt meelde samu jooni parun Oettingenil.

Teisel hommikul tõusis Agnes vara voodist, riietus ja suges end eriti hoolsasti, võttis varnast ratsapiitsa ja tõttas parki. Tõnis oli teravalt valvanud Agnese tegevust: — võib ju kõike juhtuda, praegu säärane hull aeg; loed ajalehest alati vabasurmadest. — Aga ratsapiitsa Agnese käes nähes, mingipärast rahustus. Nagu ei võiks inimene ratsapiitsaga surma minna otsima.

Tõnis läks kasvihoonesse, kus arvas paremini võivat Agnest jälgida. Ehk oli tema abi vaja. — Agnes kavatses nähtavasti midagi.

Agnes kõndis kiirel sammul pargis, laksutades ratsapiitsa — ülbed jooned suunurkades, pea seljas. Kõndis nagu kedagi oodates, kõndis lõunani. Läks koju sööma. Sõi koguni korralikult, ehk küll sõna lausumata. Ema kartis tütart, sääraseil silmapilkudel — ei julgenud temalt midagi küsidagi. Lõuna

söödud, tõttas uuesti parki. Ka Tõnis jätkas oma valvamist.

Õhtu eel ilmusid nemad lossist — Virkon Ida Ekkeriga käsikäes nagu mõrsjapaar; neile järgis proua Helgi oma alalise saatja Kulvasega lõbusalt juttudes. Agnes läks otseteed neile vastu. Seltskond peale Ida Ekkeri näis nagu midagi aimavat, nagu oleksid tahtnud tagasi käänduda. Agnes peatas Virkoni.

„Vabandage, härra Virkon, mul on teile midagi öelda," — tõstis ratsapiitsa ja lõi Virkonile näkku. Viimane ei häälitsenud, ei lausunud sõnagi, ainult äigas käega löödud põske. Agnes ulatas ratsapiitsa preilile.

„Selle ratsapiitsa annetan nüüd teile, preili, ehk läheb ka teil kord tarvis. Kunagi annetas härra Virkon selle mulle."

Preili võttis selle oma segaduses vastu. Agnes pöördus uhkelt ümber ja tõttas aedniku majja.

Tõnis kartis, et Agnesega võiks säärase erilise pingutuse ja põrutuse tagajärjel midagi juhtuda. Aga Agnes hakkas oma asju pakkima ja ütles üsna rahulikult:

„Isa, kas sa ei oleks nii hea ja saadaks mind homme hommikul jaama. Ma sõidan homme linna ja jäängi sinna. Mul oleks sinuga vaja kõnelda, ehk sõidad mõne aja pärast ise linna. Praegu on mul raske kõnelda."

„On ikka tubli tüdruk!" otsustas Tõnis endamisi.

Teisel hommikul sõidutas Tõnis Agnese sõnalausumata jaama. Ta taipas, et Agnest ei maksnud praegu tülitada mõne tühja jutuga, kus tütarlapsel oli endaga küllalt tegemist, kui kihas ja kees kõik seal noores südames. Jaama jõudnud, tähendas Agnes:

„Kas sõidad, isa, linna, kui sulle kirjutan?"

„Miks ma ei sõida! Aga sa jääd praegu üksi?"

„Mul on seal sõpru. Nädala pärast algab juba ülikoolis töö. Sõidavad kõik linna."

„Sõprade peale ei maksa palju loota."

„Kõik inimesed ei ole veel tigedad ega valelikud, leidub ka heatahtlikke ja korralikke."

Jaama sõitis tol hommikutunnil ka Ida Ekker proua Emersi saatel. „Mõrsja" silmad olid nutust tursunud. Agnes püüdis nägemata kaduda kolmanda klassi vagunisse.

Tema seal teises klassis tunneb sama hingepiina, sest ka tema armastab.

Mingisugune üleolev kaastundmus oma võistleja ja kaaskannataja vastu ilmus tema tunnetesse. Ka tema mõrsjauhkus ei lubanud oma armastust jätkata. Kas on enesearmastus ja uhkus vägevam armastusest?

Rongi rütmiline liikumine aitas varssi vähendada esimest kirbet valu. Möödalendavad metsad, aasad, majakesed suutsid sisendada, et valu läheb mööda. — Hingehaigust võib vist kõige paremate tagajärgedega arstida liikumisega, — mõtiskeles Agnes juba tervemalt. — Arstid soovitavad koha ja õhu vahetust; nad peaksid eriti just pikka sõitu soovitama.

— Uus õhk puhastab, parandab haavu ja leevendab armastuse valu — ka selles on arstidel õigus, tundis Agnes teisel hommikul kõndides Toomemäe tühjel puiesteil, kus puudusid veel üliõpilaste sagarate elavad vaidlused, vaimustatud jutt, nende vallatused, naerud ja hea tuju.

„Need puiesteed on vabad valusaist mälestusist; siia puiesteile võib oma uued mured puistata.“

Siis istus Agnes oma väikses toakeses ja puhkas — puhkas ja mõtles, tehes ülevaadet ja lõpparvet oma esimesele armastuspuhangule; mõeldes tuleviku kavatsusi, emakohuste kandmiseks, sisendades endale: oled sündinud naisena, täida oma kohust elu vastu naisena ka siis, kui oled üksi ja abitu, kui mees oma kohuesd on unustanud, kui mees ainult lõbutseb elus.

Agnest külastas Meeri Riidel. Ei iialgi olnud Agnes Meeri tulekust nõnda rõõmustanud kui täna.

„Kuulsin perenaiselt, et sa viibinud juba mitu päeva linnas. Miks ei ole sa minu juurde tulnud? Aga mis on sinuga juhtunud, Agnes? Sa oled hoopis võõrast nägu.“

Meeri kinnistas Agnest otse päranisilmil.

„Ära ometi kae nii pentsikult! Mul on vaid teine soeng. Sa istu ja ole rõõmus nagu alati.“

„Sul oli romaan, Agnes!“

„Jäta nüüd ja rahustu!“

„Ma ei suuda rahustuda. Sul pole ju veel ühtki romaani olnud. Ma ikka ootasin, et Villem Sulvega jõuad romaanini. Aga sellest ei tulnud midagi välja. Olen sind otse imetlenud seni — sinu kainust. Aga

nüüd on sul tõesti olnud! Ja põhjalik koguni. Olen sellest veendunud, Agnes."

„Kui oled juba kord veendunud, siis ei ole ju enam midagi parata. Kas sul endal, Meeri, on juba palju romaane olnud?"

„Ei midagi tõsist."

„Nagu liblik lendad õielt õiele. Vabanda kulunud võrdlusest. Polnud paremat meeles."

„Ma peaksin õieti pahanduma sinu võrdlusest. Liblikat peetakse kergemeelseks."

„Sa ise ju kinnitad, et ei ole veel midagi tõsist olnud!"

Meerit aga piinas praegu uudishimu Agnese pärast.

„Kas Haabveres suvitas keegi üliõpilane — korporant Kulvas?"

„Suvitas küll. Kust sa teda tunned? Nagu tean, ei olnud sul korporantlikke tutvusi."

„Üsna juhuslikult sain tuttavaks. Ta kõneles, et ta sõitvat Haabveresse. Jutustasin talle sinust koguni."

„Ta meeldis sulle, Meeri?"

„Oli üsna lõbus noorhärra. Armastas pikeerida."

„Ning sa flirtisid juba temaga, Meeri?"

„Ei jõudnud veel."

Meeri kahtlustas Kulvast Agnese romaanis süüdlasena. Olgugi, et see tüüp sugugi ei sobinud Agnesele. Agnes märkas Meeri kahtlustust. Talle oli paremgi, et Meeri oli valeteele juhitud.

Nende jutt katkes.

„Kas sa, Meeri, lähed varssi mehele?" küsis Agnes ootamatult.

„Mehele, kuidas tuled sellele küsimusele?"

„Kõik tütarlapsed peavad ometi mõtlema selle peale, et kord abielluda."

„Ei ole kerge meest leida."

„Kas korralikke mehi on vähe?"

„Ma olen vaene tütarlaps, — neid põlatakse naitumiseks. Vaeseid tütarlapsi püütakse ainult k a s u t a d a oma lõbuks ja himude täitmiseks."

„Oled sina, Meeri, ka juba seda kogenud? Ma pole enne sääraseid mõtteid sinult kuulnud. Need on vaheajal tekkinud. Ka sinuga on midagi juhtunud? Märkan nüüd seda sinu näostki."

„Olgu peale, Agnes! Ma ükskord kõnelen sulle sellest. Praegu mitte."

„Mis arvad, Meeri, meie seltsimeestest-kaasvõitlejaist, kas nad ka võivad kuuluda nende kasutajate hulka."

„Nois küsimusis ei ole nähtavasti vahet ei sotsialisti ega korporandi vahel. Abieluküsimuses on nad kõik ühtviisi „praktilised". Eelarvamisi pole sotsialistil vähem kui korporandil."

„Sinu arvates on moraaliküsimuses kõik „ühemõistlikud". Ühed naised on neile kasutamiseks, teised abiellumiseks."

„Kas sa siis ise, Agnes, ei kavatse mehele minna?"

„Ei, ma saan emaks ilma abieluta."

„Agnes, milleks niisugune nali?"

„Kuidas nali? Ma pole iialgi tõsisemat tõtt kõnelnud kui praegu. Ma kannan praegu. Käisin eile arsti juures, kes tõendab seda."

Meeri oli üllatusest päris juhm.

„Agnes, kas sa siis tõesti oled mõistuse kaotanud? Niisugune arukas, tark, kaine, kindlate põhimõtetega tüdruk, kelle ees olen alati tunnud aukartust; keda olen kadestanud ja jumaldanud. Minust, kergemeelsest võis ennemini säärast narrust oodata."

„See pole narrus, kui naine saab emaks."

„Aga väljaspool abielu — oled põlatud ja naerdud „lapsega tüdruk"."

„Sina, ise sotsialist, ja kõneled sääraseid asju. Oled eelarvamisest niisama vähe vaba. Mis siis veel kõnelda meestest."

„Mitte selles ei ole asi. Aga ma ei saa leppida, et nad võivad sind nüüd haavata, sind vähem austada. Ma tean, meie seltsimehed ei suuda sind mõista ega sind küllalt austada. Ma tunnen neid.

See on rumalus, mis sa teed, Agnes. Ning sinu õppimine? Hävita ära!“

„Vait, Meeri! Ma ei luba jõledusi kõnelda. Ning viimane sõna sinu suus oli jõledus. Ma kannan ja sünnitan oma lapse niisama vääriliselt nagu iga teine naine abielus. Õigus ema olla on igal naisel. Olen uhke, et olen ema.“

„Kadestan sinu julgust, Agnes.“

„Ning sina, väike lõbus Meeri, aitad mul last hoida? Kas aitad?“

„Aitan muidugi, kõige suurema rõõmuga.“

„Nüüd peame, Meeri, midagi üheskoos välja mõtlema. See on mul ikkagi väga tõsine ja raske ülesanne. Ma pean ka teenistuse mõttes oma seisukorda kindlustama; mul tuleb nüüd kahekordselt, kolmekordselt oma tööjõudu pingutada. Õppimist ei tohi ma jätta.“

„Poistega vaja kõnelda.“

„Aga targu ja ettevaatlikult, et nad minu tõelist seisukorda ei aimaks. Aega sorimiseks jätkub neil veel hiljem küllalt, siis, kui kõik on juba tulnud avalikuks.“

„Agnes, mis ütleb nüüd sinu Villem?“

„Mis on Villemil öelda?“

„Ta ju armastab sind!“

„Ma ei tea sellest midagi. Ta on minu vastu väga hea olnud. Seda olen märganud. Ei ole ju midagi muutunud; ta võib oma sõprust minu vastu jätkata.“

„Ei see pole nii lihtne. Villem läheb rumalaks, kui kuuleb seda.“

„Ära nüüd liialda, Meeri. Ise ütlesid, et meie vahel ei ole tekkinud romaani.“

„Sinu poolt. Aga temaga on hoopis teine lugu. Ta on sinusse armunud.“

„Väga kurb. Kaotan veel ühe hea inimese, kelle sõpruses olin kindel.“

Ülikoolis algas jälle õppetöö. Üliõpilased — prisked, terved, põlenud, värsked, jõuküllased — valgusid linna. Suvel uinunud linn ärkas nüüd sügisel nende noorte sammude müdinast, nende elurõõmsaist häälist ja naeruhelinast. See sügisene aeg oli ülikoolilinna hoogsam ja eluvärskem aeg. Sügisel tahaks ikka uuesti jälle üliõpilane olla.

Villem Šulve oli ka linna ilmunud. Üks tema esimestest käikudest oli Agnese juurde. Ka teda näis alguses üllatavat muudatus Agneses, aga ta jättis selle mainimata ning varssi nagu ei märganudki seda enam — kodunes sellega varssi.

Agnesel oli tõeliselt heameel Villemi tulekust, nagu mingisugune varjelus valdas teda.

„Kui hea, et tulid. Ma kohe ootasin sind."

„Kas oled siis juba ammu linnas, Agnes."

„Ei, ainult nädal aega. Kodu polnud võimalik rahus töötada."

Ja siis kõnelesid nad kõigist asjust, nagu harilikult kõneldakse niisugusel puhul: Vabariigi sündmusist, päevaküsimusist, ülikoolist, õppimisest, tuleviku kavatsusist, harutasid põhimõttelisi küsimusi ja arvustasid parteitegevust.

Algas kibe töö ülikoolilinnas. Agnese sõbrad olid tema eest samme astunud — talle stipendiumi muretsenud — ja seepärast võis ka tema terve oma energiaga anduda õppetööle.

Oma seisukorraga oli ta täiesti kodunenud. Tundis rahuldust, oli koguni õnnelik. Nagu oleks ta oma sihi elus leidnud — oma eesmärgi, oma tuleviku. Kõik raskused näisid kergesti võidetavad. Oli kindel, hoolimata Meeri kõnelusest, oma ilmavaate sõprade moraalsest toetusest. Ta ei tunnud end siin ülikoolilinnas „väljaspool seltskonda". Tal oli oma seltskond.

Villem Sulve jätkas oma harjunud käimisi Agnese juurde. Tuli oma tööga.

„Kas lubad, Agnes, et ma töötan sinu juures. Nagu kodusem. Ega ma ei sega sind?"

Ei, ta ei seganud, sest ka Agnes jätkas oma tööd. Oli harjunud sellega. Oleks teda igatsenud, tunnud vajalise olevat, kui Villem oleks jäänud tulemata.

Imelik, nagu ei oleks aastaid vahel olnudki, seesama Villem, kes tuli tol revolutsiooni aastal, kodune, lihtne — seltsimees selle sõna õiges mõttes. Aitas jällegi Agnest tema majatalituses. Needsamad vestlused — üliõpilaste vestlused jätkusid õhtuti nende ühiseil teejoominguil.

Aga ometi oli see hoopis teine Villem, kes oli üliõpilasena vabadussõjast osa võtnud, ja nende vestlused olid siiski teised vestlused. See oli vaid nende illusioon, et nad olevat endised.

Noil päevil elasid nad oma noorusromantilises usus ja vaimustuses; nüüd oli reaalne elu mõlemaid karmilt haaranud ning see väljendus tahtmata kõigis nende kõnedes ja meeleoludes.

Villem ei armastanud kõnelda oma elamusist sõjast. Mõnikord tekkis jutt sõjast üldse ning sääraseis mõtteavaldusis peegeldusid ehk kaudselt ka Villemi enese elamused.

Villem ei olnud vaimustatud sõjamees, tema loomusele oli sõda kui niisugune — inimeste üksteise mõttetu hävitamine — vastik.

„Kui marupeni tükib meid purema, kas me peame siis laskma end vaikselt, end kaitsmata pureda, kui meil on tapmisevastased põhimõtted?"

„Tõsi, Agnes! Ainult, et venelane etendas meie suhtes marupeni osa, oli see tapmine vajaline. Ja kui niisuguse vastu läksin ka mina sõdima. Kuid õudne oli teadmine, et nende marupenide käsul olid aetud tapale üsna ilmsüütud, kes ei tahtnud sugugi kaasa pureda, ning olid ka meie oma veresugulased, nii mõnelgi oli oma lihane vend vaenlase leeris."

„Aga kui see lihane vend oli ka marutõves, ei jäänud ju enam midagi vennal üle, kui minna marutõvelist tapma."

„Mul oli see sageli üsna õudne. Ei tahaks parem seda meelde tuletada. Sõda on inimsoo jõledam toorus ikkagi."

„Nähtavasti paratamatu toorus, tingitud inimese alalhoiu instinktist. Me tapame ju ka loomi oma — inimese isiku alalhoiuks. Kas see on vähem toorus? Selle toorusega tuleb meil leppida, Villem. Ma mõistan sinu elamusi sõjast. Oleksin kindlasti ise sama õudselt neid läbi elanud ja samuti tunnud kui sina. Olen olnud eemal, seepärast võin olla erapooletum."

„Sinu õnn, ja kõigi teie, naiste, õnn, et teil pole tarvis seda toorust oma silmaga näha ja ise selles tegev olla."

Nõnda möödusid päevad, muutusid nädalaiks ja kasvasid kuudeks. Nende seltsimehelik elu rahus ja harmoonias kestis veel mõnda aega, kus nad töötasid ja talitasid koos ning lahendasid töö vaheajul mitmesuguseid küsimusi, millest sageli tekkisid ka vaidlused. Vaieldi parteitaktikast, demagoogiast; kumb on suurem tegur inimsoo edenemiskäigus, kas rahvus või internatsionaalne tööliste klass; sotsialismi õpetuse dogmadest; naisküsimusest ja paljuist muist. Nende vaidlused ei olnud kunagi üleliiga teravad ega ägedad, et oleksid võinud nende vahele vaenu külvata. Rohkem olid nad üksteise mõtte selgitamiseks ja täiendamiseks. Villem oli rohkem raamatuline, teoreetiline; Agnes otsustas inimese terve mõistuse, tegeliku elu nähtuste varal.

Aeg lähenes jõuludele. Agnes pelgas, et Villem võiks tema muutunud seisukorda tähele panna. Aga Villem oli üks neist meestest, kes sarnaseid asju ei osanud näha.

Villem ise aga mõlgutas teisi mõtteid. Sageli, kui nad Agnesega koos talitasid ja töötasid, ja tal seal hubane oli viibida, nägi ta ennast Agnese mehena.

Miks ei kõnelnud ta sellest Agnesele? Eneses oli too asi juba ammu küps, ammugi otsustatud. Aga kuidas sellest alustada juttu? Piinlik oli. Elasid nagu lähedad sugulased, nagu vend ja õde, kes hästi sobivad teineteisega. Agnes polnud end tema vastu iialgi avaldanud naisena — edvistava tütarlapsena; ning tema polnud ka kunagi etendanud „flirtivat“ noormeest. Nüüd äkisti tulla sellega — nagu oleks pentsik.

Aga ta tahtis siiski jõuludeks juba asja nii kaugele viia. Tahtis Agnest pühadeks oma vanemate juurde maale viia, teda mõrsjana tutvustada. Jõulud maal ja Agnes tema kõrval sõitmas punavate põskedega valge metsa sees.

Villem oskas unistada sellest maa-idüllist. Aga kuidas alustada?

Viimaks oli ta ometi otsustanud — päeva kindlaks määranud. Ilmus Agnese juurde piduröivis, lillekimbuga. Tundis, et ta oli õieti naeruväärne kosilane lillekimbuga, nagu kodanline peigmees. Aga kuidagi oli vaja seda momenti pidulisemaks teha. Peale lillekimbu oli ta ka viina ja maiustusi ostnud. Lilli oli ta ju Agnesele ennegi annetanud. Aga piduülikond?

Agnes oli seda pidulikkust kohe tähele pannud. Alguses ei aimanud ta midagi.

„Nagu läheksid kosja, Villem, ja tulid minult õnnistust paluma.“

Villem läks üsna segaseks. „Ei, need lilled tõin sulle! Ja ma tulin tõesti sinult õnnistust paluma,“ kogeles ta.

Agnes hakkas aimama midagi, mis tõendanud Meeri, mida ta isegi kartnud ja mis näis siiski vältimatu — naise ja mehe vahelise sõpruse lõppjäreldusena.

Kas ta võiks abielluda Villemiga? Ja ta võiks seda — see oleks rahulik, loomulik abielu, tekkinud teineteise lugupidamisest, koguni harjumusest. Ka kui mees pole ta mulle sugugi antipaatiline, koguni meeldiv — tundmuses tema vastu on palju emalikku

soojust. Ent — kas suudab tema leppida minu seisukorraga? Kas tema armastus on inimlikum lihtsast egoistlikust mehe armastusest naise vastu? — sähvasid mõtted Agnese peas.

Villemil polnud sugugi kerge noist isiklikest asjust kõnelda. Ta punastas, kogeles, otsis sõnu, mis koosolekuil veeresid kergesti. Villem ei armastanud intiimasjust rääkida. Ta polnud veel iialgi ühele naisele armastusest kõnelnud. Ta oli julgenud mõnelt tütarlapselt koguni suudlustki varastada, kui see tütarlaps just väljakutsuvalt oli edvistanud, aga mis tarvis siis rääkida sellest, kui sellest on piinlik rääkida. Kuid Agnesega oli vaja rääkida, teisiti polnud võimalik seda piinlikku küsimust lahendada, kui Agnes ise polnud midagi selle lahendamiseks teinud — talle vastu tulnud, teda ennetanud, teda päästnud praegusest rumalast situatsioonist. Ta oli peaaegu pahane sellest Agnesele. — Muidu julge, otsekohene tüdruk teine, aga siin ei taibanud.

Villem higistas seni tublisti kui sai oma kosimise sõnad lõpuni pingutada. Agnes vaikis, selg Villemile pöördud. Villem ootas, viimaks söandas küsida väriseva häälega:

„Sul pole mulle midagi kosta, Agnes? Sa ei soostu?"

„Villem, see tuli ootamata. Ma olin sinuga harjunud kui hea, tõelise seltsimehega. Just sinu lihtsus ja vennalik menetlus minu vastu — meeldis mulle eriti. Ma polnud muu peale mõtelnud, et sa võiks muutuda, et seisame kord mehena-naisena teineteise vastas, mitte enam ilmsüütute sõpradena. Täna purustasid selle illusiooni... Kuid miks ei võiks me ka abielus säärastena püsida? See oleks ideaalne abielu."

„Just säärasena, Agnes! Nõnda ma just mõtlesin seda, Agnes! Sa soostud siis?" hõiskas Villem nagu poisike Agnese poole sööstes.

„Oota, Villem, ma pole veel lõpetanud. Me peame veel mõned küsimused lahendama, veel on mõned takistused ees."

„Mis takistused? Sul on keegi teine? Ei ole enam vaba?“

„Ma olen vaba, mul pole kedagi teist, ma ei armasta kedagi teist,“ vastas Agnes kindlalt rõhutades. „Aga on midagi, mis võiks takistada, — see oleneb kõik sinust, sinu arusaamisest, sinu instinktist, sinu loomusest.“

„Sul oli vahekord? Räägi,“ hingeldas Villem.

„Ma olin vahekorras ja sellest vahekorrast on mul laps, mida ma praegu kannan. Too mees ise on minevikus.“

Villem oli kummuli sohvale langenud.

Agnes kahetses oma tunnustust. Ta oleks pidanud lihtsalt keelduma põhjusi seletamata. Minna Villemi juurde, et teda rahustada, hellastada — seda ei saanud Agnes. Midagi nagu takistas — kartus, et Villem võiks teda toorelt eemale tõrjuda. Sellaseil kriitilisil hetkil tuleb oma hellustega ettevaatlik olla — tajus Agnes.

Agnes püsis endises asendis — seljaga pöördunud Villemile, mõtted täis tuska ja pettumust. Ta kuulis ukse avamist — ning Villemit polnud enam toas.

Lahkus sõnalausumata, head tervist ütlemata. Ta ei tule enam tagasi. Ning ometi olime ju sõbrad. Üks sekund — paar sõna ja pühitud on aastate jooksul arenenud sõprus ja headus.

Agnesel polnud kerge kanda Villemi kaotust. Villem oli olnud talle kindel „oma inimene“. Teda masendas mahajäetu üksinduse tunne. Teised, kes tulid teda vaatama — tuttavad, seltsimehed — olid ikkagi võõrad. Meeri püüdis teinekord Agnese rasket meeleolu peletada rõõmsa sädistusega. Meeril oli kahju Agnesest, oli ka kahju Villemist, oli kahju, et need kaks „toredat inimest“ pidid nüüd nii rumalasti lahkuma.

„Agnes, kui sa teaksid, milline viha on mul sageli selle Kulvase vastu. Ma kohe kutsuksin ta

kahevõitlusse, või lihtsalt kõmmutaksin talle kuuli rinda."

„Mispärast Kulvasele? Mis on Kulvas sulle kurja teinud?"

„Aga sinule!"

Agnes pahvatas naerma.

„Kas see siis ei olnud Kulvas?"

„Ei olnud. Hoopis teine mees. Jätame selle mehe rahule. Elagu õnnelikult oma abielus!"

„Kas ta oli abielus. Siis oli see sinust küll —"

„Rumalus, kergemeelsus — tahad öelda, Meeri. Ei, ta oli vaba, aga kihlatud, mida ma ei teadnud."

„Riivatu mees. Kes ta on niisugune? Ma maksan talle sinu eest kätte."

„Jäta nüüd see märatsemine, Meeri! Ei saa ju midagi enam heaks teha. Villem lahkus, ei suutnud seda välja kannatada."

„Uskusin, et vähemalt Villem on vaba eelarvamistest. Ei ole ka tema."

„Siin teotsevad ürgaja instinktid — naeruväärt kõnelda siin eelarvamistest. Minu oma teod karistavad mind. Ma pean neid kannatama. Püüa mulle ainult Villemi aset täita, Meeri, siis saame kõigist raskusist üle."

„Kui ma ainult natukenegi suudaksin, oleksin õnnelik."

„Küllap suudad!"

Agnes kutsus isa linna, sest ta ei kavatsenud jõuludeks Haabveresse sõita. Seal võidakse tema seisukorrast midagi märgata ja liig palju sorida, ilmaaegu tema meeleolu rikkuda.

Tõnis näis juba aimavat Agnese tõelist seisukorda. Agnesel ei olnud sugugi raske isale sellest kõnelda.

„Kas sul pole raske üksinda? Olid kergeusklik ja ettevaatamatu. Arvasin sind mõistlikumaks."

„On vist silmapilke elus, kus inimest valdab säärane puhang ja meeltesegadus, et imestad ise aina

hiljem, kui see möödunud: milline sa küll olid, kus oli sinu aru, millega sa nii väga hooplesid. Ma arvan, et sa mõistad, isa, niisugust nooruskirge? See tuleb, ja me ei tea, kas see on halb, kui see tuleb — see inimese suur elutahtmine, elutung. Ma ei kahetse, isa, ja sa lepi ka tõsiasjaga."

„Ma valvasin sind, Agnes, ja nägin, kui lõid toda noorhärrat piitsaga. Kiitsin sind siis mõttes tubliks tüdrukuks. Olin uhke sinu peale."

Agnesele oli piinlik too meeldetuletus. Tõnis märkas seda ja kõneles muust.

„Kas sul on võimalik õppimist jätkata?"

„On küll. Minu sõbrad on minu eest hoolitsenud — saan stipendiumi, ja minu professorid ei ole minu annetest just mitte kõige halvemas arvamises. Muidugi ei jätku sellest rahast lapse ja hoidja ülevalpidamiseks. Seepärast just tahtsin sinuga kõnelda: kas võiks ema mulle abiks olla siin linnas ja kas te ei võta minu lapsukest seni oma juurde, kui olen lõpetanud? Selleks on ju veel aega. Aga ma ei taha jõuludeks Haabveresse sõita ja seepärast kutsusin sinu linna. Sa valmista siis ka ema ette. Emaga oleks mul olnud alguses raskem kõnelda. Ta hädaldab liiasti."

„Kuhu me siis ikka pääseme. Võtame ta vastu Haabveresse, oleme vanaisaks ja vanaemaks. Haabvere rahvale saab jälle juttu. Oleme juba harjunud sellega. Ma kõnelen emaga. Ole siis sina muretu ja tööta seni kui jäksad."

„Tänan sind, isa. Ma teadsin, et sa teisiti ei oleks talitanud. Sa oskad inimesi ja nende nõrkusi mõista. Nüüd on kõik sekeldused lahendatud... Ega ma ei ole sugugi õnnetu, isa!"

Villem oli hoopis segane, ei osanud midagi mõistlikku mõtelda ega midagi mõistlikku ette võtta. Ta oli juba mitu aastat harjunud Agnest oma naisena kujutlema. — Miks ei kõnelnud ta va-

rem sellest Agnesele? Ent kõik need sündmused, — revolutsioon, sõda, kas oli siis võimalik üldse noist asjust kõnelda, oli siis aeg mõtelda abielu soetamise peale? Nüüd oli just selleks paras aeg — vabariik oli rajatud, ta oleks oma õppimise kevadel lõpetanud, aga nüüd — Kas oleks Villem võinud aimata, et ka — Agnes, kes pidi ju hoopis teistsugune olema kui teised harilikud nüüdisaja neitsid. Kui ka Agneses pettuda, keda siis veel uskuda? Ei kedagi. Ei ole naist, kes oleks mõistliku olevuse vääriline; kes ei laseks end igast esimesest — kaabakast, kes aga oskab kutsuda ja meelitada... end rüvetada, end kasutada. Nõrk inimesetõug, ei ole väärt, et teda kõrgemalt hinnataks kui ainult kasutamise objektiks.

Villem läks kõrtsi. Tal polnud enam kuhugi minna. Oma toas viibida oli võimatu. Villem ei olnud kõrtsiharrastaja; sest tal oli oma kindel töö, oma kindel eesmärk, oma väljavalitud naine — ei olnud seni tarvidust, ei olnud huvi kõrtsi järele. Nüüd ilmus see tarvidus, kui naise kaotuse läbi ei olnud nagu enam tööl mõtet, ning eesmärk oli silmapiirilt hajunud.

Kuski laua taga purjutas suur seltskond üliõpilasi, juba „ülevas" meeleolus. Mõningaid nende seast tundis ka Villem. Oli „seltsi" mehi, oli korporante — kirju koosseis. Ka Villemit hõigati sinna. Ta ühines nendega. Korporantide hulgas oli ka Kulvas, keda tutvustati Villemile.

Kõneldi naistest. Kõneldi küüniliselt. Ka Villem võttis viimaks viina mõjul sellest osa:

„Rumal mees, kes usub naisesse kui ideaalisse. Naine pole kellegi paleus. Naine on naine, kelle omab mees ja keda kasutab, olgu abielus, olgu väljaspool abielu. Mees peab naise lõas hoidma, naine ei oska iseennast hoida, ega iseennast austada. Osava mehe võrgutuse abil võib kõige kindlam ja vahvam naine — „langeda", tarvitame seda kulunud võrdlust."

„Just „langeda“, see on kõige sobivam sõna selleks leitud. „Langenud naine,“ irvitas keegi purjutajaist, seltskonna möirgava naeru saatel.

„Mul oli veel hiljuti, viimasel suvel, juhus jälgida niisuguse vahva, iseteadva, targa sinisuka langemist minu sõbra osava võrgutuse tagajärjel,“ võttis sõna Kulvas. „Minu sõber on end nimelt spetsialiseerinud neitsite võrgutamises, eriti ilmsüütute neitsite võrgutamises. Ühega kukkus siiski sisse, pidi end kihlama, oli liig heast seltskonnast ja pealegi rikas neitsi.“

„Viimane asjaolu on tähtis,“ kostis kustki vahemärkusena.

„Mina isiklikult seda neitsisporti ei harrasta,“ kordas oma kulunud teravust Kulvas uue möirgava naeru saatel.

„Aga see teine, see vahva, see iseteadev?“ küsis Villem, nagu oleks see teda riivanud.

„Oli vaid aedniku tütar, seepärast ei olnud lootust minu sõpra sisse kukutada. Võimalik, et ta sünnitab väljaspool abielu lapse, oli selleks küllalt hüsteeriline.“

Villemi ärevus aina kasvas, ta karjus:

„Kes ta oli!“

„Hull tüdruk oli ta siiski. Kui minu sõber jalutas oma kihlatud mõrsjaga, tuli see aedniku tütar ratsapiitsaga ja pühkis minu sõbrale vastu nägu.“

„Pagana tüdruk!“ tulid hüüded kuuldavale.

„Kus see oli?“ küsis Villem säärase ärevusega, et kõik pöörasid viinaaurust hoolimata talle tähelepanu.

„Kas see ei ole ükskõik, kus see oli?“

„Te ütelge mulle, kus see oli?“ nõudis Villem juba ähvardavalt.

„Kaasvõitleja, rahustuge! See ju teisse ei puutu, kus oli mingisugune plika, veel upsakas ninatark plika, kes laskis enese sisse vedada. Olevat teine ise paruni sohitütar — juba säärast tõugu.“

„Kaasvõitleja, ma nõuan selle koha nime? Oli see Haabvere?" oli Villem igasuguse tasakaalu kaotanud.

„Haabvere ja! Mis siis teil sellest? Teil ka midagi selle plikaga pistmist?"

Kõlas tugeva kõrvakiilu hele „laks". Nagu harilikult säärasel juhtumusel, ei osanud alguses keegi kuidagi reageerida. Ainult Kulvas hoidis põske. Villem tegi ise minekut. Siis tõusis üldine lärm. Keegi korporantidest kargas Villemi kraest kinni. Sellele järgnesid teised korporandid. Villem ise oli tugev poiss, teised „seltsi" mehed tulid talle abiks ning algas harilik üliõpilaste löömingu etendus. Korporandid olid vähemuses ja olid sunnitud varssi põgenema.

See kakelus rahustas veidi Villemit.

Viina uimast välja maganud, muutusid eelmise päeva elamused veel teravamaks. Tuli neid jällegi viinaga mahendada.

Nõnda kestis see mõnda aega, kus Villem palju enam ei pääsenudki kõrtsist välja. Sageli märatses ja kakles, oli sekeldusi korporantidega Kulvase pärast — üldse elas väga kärarikast ja korratut elu. Sellest kõneldi üliõpilaste seas; sest enne tunti teda kui kainet, virka, korralikku kaasvõitlejat. Ka Agnese nime kuuldi tema nimega ühenduses nimetatavat. Tollest kakeluse õhtust olid jutud kaugemaisse ringkondadesse valgunud. Koguni Meeri oli neisse pühendatud. Alguses varjas neid Agnese eest, et mitte oma soosikit ilmaaegu ärritada, kes niigi üleliiga hellaks läinud. Villemi märatsused muutusid juba liig avalikuks. Kord ilmus ta koguni joobnud olekus kohvikusse, istus Meeri lauda ja hakkas jällegi kõnelema naistest.

„Naised tahavad, et neid võetakse toorelt. Kui oled viisakas ja tagasihoidlik, siis ta sinust ei hooli, siis ei pea ta sinust kui mehest üldse lugu. Naise juures peab ikka vägivalda tarvitama, siis oled sa kindlasti võitnud, siis ta armastab ja austab sind."

Meeril oli valus seda kuulata; ta teadis, kellele oli see määratud, mõistis ka, et neid ei kõnelnud Villem ise, vaid tema valutav süda. Aga ta ei osanud seda joobnud meest rahustada ega lohutada ja seepärast tahtis lahkuda lauast.

Villem haaras toorelt Meeri ümbert kinni:

„Tean küll, mispärast sa naerad ja edvistad, teed ainult ilmsüütu näo ette, ainult tarvis soodus juhus, küllap siis soostud kõigega..."

Meeri rabeles enese lahti, hakkas nutma ja jooksis kohvikust välja. Ka Villemit paluti lahkuda.

Ühel päeval jutustas Meeri tagasihoidlikult Villemi joomisest Agnesele.

„Ta joob suurest pettumusest, Agnes."

„Kui ta on nõrk mees, siis saab temast joodik, ning ma pole midagi kaotanud," tähendas Agnes karmi, ülbe ilmega.

„Ma imestan, kui karm sa võid olla, Agnes!"

„Inimene peab oskama karm olla, eriti naine. Ma olen küllalt liigki pehme olnud."

Villem purjutas ja märatses veel mõni aeg ja kadus siis. Oli sõitnud maale vanemate juurde. Üksinda.

Ülikoolilinnast olid jällegi noored välja lennanud. Vanemad inimesed kõndisid aeglaselt Toome valgeil puiesteil. Ka Agnes maitses seda „valget rahu", lumist rahu oma igapäevaseil rännakuil. Võis segamata, uudishimulikke pilke vältimata kõndida.

Ta tõi omale väikse jõulupuu ja kahekesi Meeriga panid selle põlema ja pühitsesid jõuluõhtut. Aga siis valdas Agnest äkisti üksinduse, mahajäetu valu, ja ta purskas nutma. Meeri nägi Agnest esimest korda nutvat. Ta oli hoopis abitu ja õnnetu. See peab küll suur valu olema, kui Agnes juba nutab.

„Vabanda, Meeri, minu nõrkust. See väike olevus minu sees teeb minu sageli nõrgaks. Sa ära pane seda liiasti tähele. See läheb mööda."

Siis jätkas Agnes oma tööd ja õppimist veel suurema energiaga: „Mitte alla anda, mitte nõrkeda! Pea püsti — lõpuni! Sa pead võitlema ja võitma, sul on keegi, kelle elu eest oled vastutav!" sisendas endale Agnes igapäev uuesti.

Jõulud möödusid; uuesti ilmusid üliõpilased kärarikkalt linna tagasi. Puiesteil ei lebanud enam lumine rahu. Ka Villem oli uuesti töö juurde asunud; kõrtsis ei nähtud teda enam.

Maal värskes õhus oli ta ärganud ja kainenenud. Tal oli häbi oma poisiklikust menetlusest. Mida oleks tal nüüd Agnesele ette heita, kui ta ise püherdas jäledamas sopas? Mis oli ütelnud see korporant Kulvas? See neitsi oli vaid aedniku tütar, seepärast ei olnud kohustatud tema sõber end temaga kihlama. Tähendab alamast seisusest, keda härrased võivad ainult kasutada ja võrgutada oma lõbuks. Ning tema kui sotsialist ei taibanud seda kohe tol õhtul. Agnest oli alandatud — sotsiaalselt alandatud. Tema isiku alanduses peegeldub kogu võitlus jõukate ja vaeste vahel. — Selle asemel, et Agnesele toeks ja abiks käsi ulatada, jooksis ta kõrtsi Agnest omakorda alandama. Ta peab selle uuesti heaks käänama, Agnese uuesti võitma.

Ta hakkas veel suurema innuga tööle.

Meeri teadustas sellest ka varssi Agnesele.

„Kas sa võiksid abielluda Villemiga, kui ta tuleks tagasi?"

„Võiksin, sest siis on ta kõigist eelarvamisist jagu saanud ja armastus minu vastu on võitnud. Meie vahel ei ole siis enam valet."

„Ta ehk tuleb tagasi!"

„Vaevalt! Ma ei looda."

Agnese kehavormid muutusid juba märgatavalt. Hakati seda tähele panema — vähemalt tehti märkusi tema tüsedusest. Ei võidud oletada tõelist põhjust. Agnes varjas ainult niipalju, kui see oli varjatav; erilist tähelepanu ta sellele ei pööranud: — Üks-

kord saavad ikkagi teada, ükskord tuleb ikkagi aeg, kus mind hakatakse sorima kohvikus ja mujal, kus ma muutun päevauudiseks. Ühed parastavad, teised avaldavad põlgust, kolmandad kahetsevad. Neid viimaseid on vähe. Kas leidub keegi, kes kiidab mind tubliks?

Meeri ilmus nüüd sageli Agnest kaema. Ta tuli küsima, kas Agnesel oli vaja midagi — mõnda raskemat tööd teha, kas võis aidata, ehk tuli lihtsalt tervise järele pärima. Ta oli südamlikult osavõtlik Agnese vastu. Agnes oli talle selle eest eriti tänulik.

Meeri oli viimasel ajal ise palju tõsisemaks muutunud. Ta oli säärasena koguni sümpaatilisem. Ta oli samuti vaheajal läbi elanud oma armastuse pettumuse, mida ta nüüd ka tunnustas Agnesele. Nad vajasid nüüd teine-teist ja mõistsid ka paremini üksteist: sarnased elamused olid neid teineteisele lähendanud.

Lähenes aeg. Agnes kartis ja ootas seda. Meeriga õmblesid neid tillukesi asjakesi — särgikesi, mütsikesi, mähkmeid, ning olid ise hellunud meeleolust, mille lõi neile askeldus nende pisikeste esemete ümber. Agnes puudutas sageli neid mingisuguse sisemise värinaga, Meeri avaldas oma vaimustust naiseliku avameelsusega.

„Nagu õmbl'eksin neid oma pisikesele!"

„Ja, selles on oma luule, naise ilusam luule. Kahju noist vanapiigadest ja naistest, kes on pidanud loobuma sellest. Ka kahju sinust, Meeri, kui sul peaks võimalus puuduma neid õmmelda tõesti oma lapsele."

„Mul puudub sinu julgus — üksi olles sellest unistada."

„Luua uut elu, olla orgaaniliselt seotud selle uue eluga, tunda seda eneses kasvavat — see on õnn, tõeline eluõnn! Salapärane ja ometi nii loomulik. Kui naised ärkaksid, kui nad oskaksid hinnata oma rikast sisemist elu! Kui nad tunneksid oma võimu, oma tähtsust — ja ka vastutust — olla ema — tuleva inimsoo ema! Siis ei oleks nad orjad nagu

praegu, kes on lasknud oma õlgadele veeretada mitmekordse eluraskuse: kanda lapsi, sünnitada, kasvatada, olla veel mehe ümmardaja — teenija ning aidata mehele lisaks peret toita; sest nüüdisaja palga-haritlase ja -töölise teenistus ei jätku perekonna toitmiseks."

„Seepärast väheneb ka rahva juurdekasv."

„Naisliikumine on seni olnud üks väärliikumine, naisele kahjulik liikumine, olgu see sotsialistlik või kodanlik. Naise vabastamise nimel on mehi vabastatud nende otsekoheseist kohuseist. Naise vabastamise võitlus on naise suurima orjastamise võitlus, mille tagajärjel rahvas degenereerub. Üleliigse tööga koormatud emad ei suuda terveid lapsi sünnitada. Meie — sotsialistid — võitleme naisetöö kaitseseaduste eest vabrikutes, kuid ükski sotsialistlik programm ei nõua palgatöö k e e l d u väikeste laste emadele."

„Arvan, töölised ise oleksid esimesed sellase nõudmise vastu; sest naise lisateenistus jääks ära."

„Naisliikumine võib ainult ühes sihis areneda — saavutada naisele kui emale vääriline asend seltskonnas; kindlustada naise kui ema majanduslik seisukord, olgu abielus või väljaspool abielu, kes seaduse ees peavad kõik üheõiguslikud olema, et kasvatada rahva seas austamist i g a ema vastu."

„Kõige enne aga peavad seadusetegijad ise oskama iga ema austada ja iga ema last seaduslikuks tunnistada."

„Kas saabub kord aeg, kui meil ei kõnelda enam sohilastest? Sa kõneled Agnes kui miitingul. Kas usud, et oma uue naisliikumise vaatega suudad läbi lüüa?"

„Ma pean, see on minu siht. Minu oma praegune seisukord tiivustab mind veel eriti. Tunnen selleks kutsumust."

„Enne oli sinu võitluse siht üldisem — kõigi seltskondlikkude pahede ja ülekohtuavalduste vastu."

„Olen nüüd spetsialiseerunud. Inimene ei ammuta oma teadmisi ja veendumusi ainult raamatuist,

vaid pigemini oma närvide elamusist ja instinktide avaldusist. Raamatud ja teooriad aitavad ehk neis elamusis ja kogemusis paremini orienteeruda — neid raamatukoisid — raamatu teoreetikuid võib sageli üsna tühine eluline juhus rööpast välja veeretada."

„Nagu meie Villemit."

„Elu andis talle vist ka oma esimese õpetuse: Villem ei ole rumal mees."

Kord ühel niisugusel intiimsel õmblemise koosistumisel ja koostöötamisel küsis Meeri:

„Agnes, ma tahaksin sult midagi küsida? Kas tohin?"

„Miks ei tohi, kui saan vastata."

„Kas see mees oli sulle abiellumiseks täiesti vastuvõtmatu? Kas ta ei meeldinud sulle enam pärast seda?"

„Olin temasse armunud meeleuimastuseni. Aga ta valetas mulle esimesest hetkest, pettis mind esimesest suudlusest. Ta oli kihlatud. Ma olin talle vaid abielu eelpalaks. Kui olin selleks teadlik — tumenes silmi ees — tahtsin teda tappa. Aga ma uskusin siis juba, et kandsin teda südame all. Võtsin ratsapiitsa, tema enese kingitud piitsa, valvasin teda pargis ja siis lõin teda piitsaga tema mõrsja juuresolekul. Sõitsin teisel hommikul linna; samas rongis sõitis aga ka tema mõrsja — ilma peigmeheta."

„Ta ehk jäi vabaks. Kas pole võimalik lepitust leida, kui ta oleks vaba?"

„Märkan, kuhu sa sihid. Kui mees naist nõnda alandavalt haavanud, siis ei anta talle enam andeks. Ka armastuses peab naine uhke olema. Eesti naine ei oska armastuses roomata. Kui ta teeb seda, siis pole ta enam selle nime väärt. Seepärast ma vihkan teda. Ma ainult oleksin pidanud kohe teadma, et tema ja minu seisuslik vahe oli suur, et ta iialgi ei kosi naist vaesest aedniku majast, väljaspool oma seltskonda — rahalist tõusikseltskonda.

On olemas armastusi ja kirgi, mis purustavad kõik vaheseinad — sugu, raha, moraali, aga neid armastusi leidub ikkagi rohkem romaanes kui elus."

„Ma tean küllalt juhtumusi, kus armastus on tugevam kõigist takistusist."

„Sulle näis see nõnda. Mõndu üksikuid vormist kõrvalekaldumisi ju leidub. Ma ise olen neisse uskunud, aga nagu näed, olen pettunud. Sina vist ise ka!"

„Aga kas tema, kelle last kannad, siis sind ei armastanud?"

„Väga armastas. Kuid temasugused armastavad ainult väljaspool abielu; abielu on neile rohkem äriline kombinatsioon, seepärast a r m a s t a s ta ka m i n d."

„Miks on siiski niipalju jõledaid inimesi maailmas!"

„Niipalju praktilisi, Meeri! Ära laima! Isiklikult võime neid vihata. Kuid erapooletult elu vaadeldes on nad ehk väga kasulikud ja positiivsed seltskonna liikmed.

„Sa võid, Agnes, mõnikord nii — igav-mõistlik olla. Ma vihkan seda, kes on halb, ja armastan, kes on hea. Milleks see erapooletu vaatlemine veel. Siis võib ju igale sulile andeks anda ja tema tegu vabandada. Kuhu jäävad karistused? Ei mina ei oska nii — juriidiliselt mõtelda kui sina."

„On ehk ka õigem, see lihtsam mõtlemine. On elulisem.

Nüüd vist on ka meie asjakesed õmmeldud ja targutused targutatud. Nüüd juba võime oodata seda suurt päeva. Sest ta läheneb."

Meeri viibis nüüd ka ööd Agnese juures, et õigel ajal sõbrannat aidata.

Ühel päeval Agnese äraolekul ilmus perenaine Meeri jutule — kõnelema noist asjust, mis tulevad.

Ta hakkas kaudselt kurtma vanu häid aegu, kõnelema nüüdisaja hukkaläinud noorsoost, tütarlaste kommetest ja nende kõlvatust, kergemeelsest langenud elust.

Meeri aimas juba, kuhu perenaine püüdis jutu tüürida.

Perenaine küsis juba otsekoheselt:

„Kas preili Pritti on varssi maha saamas?"

„On küll."

„Siis peab ta minu korterist välja kolima, peab endale teise toa otsima; ma enda juures niisugust kõlvatust ei luba."

„Kas preili Pritti on teie korteris end kõlvatult üleval pidanud? Kas lapse sünnitamine on kõlvatu?"

„Ei! Aga ta ei ole ju abielus?!"

„Kui ta abielunaisena oleks teie korteris lapse sünnitanud, siis ei oleks teil midagi selle vastu olnud?"

„See on teine asi. Muidugi ei ole lapsega üüriline mulle sugugi soovitav, aga ma oleksin leppinud."

„Aga nüüd ei või te leppida ja saadate oma „hea üürilise" nagu olete teda enne sageli nimetanud, saadate nüüd tema raskeimal tunnil tänavale. Kas arvate, et leidub linnas mõni teine perenaine, kes soostuks teda nüüd korterisse võtma?"

„Ehk leidub."

„Nõnda oletate, et leidub linnas mõni perenaine, kel on rohkem jumalaverd südames kui teil, kes on rohkem risti-inimene kui teie?"

„Minagi tahaksin risti-inimene olla, aga preili Pritti on ise risti-inimese õpetused unustanud, väljaspool pühitsetud abielu omale lapse soetanud."

„Kas on preili Pritti seepärast halvem? Kas on tema laps seepärast halvem? Ning mispärast peab siis see ilmsüütu väike laps teie südametusest kannatama?"

„Eks ta kannata vanemate pattude pärast."

„Kas te, perenaine, ise olite oma abielus õnnelik? Ma tean, et te ei olnud, sest teie mees oli joodik, nagu ise kõnelesite — peksis teid ja lapsi."

„Ega mul hea elu olnud!"

„Ning soovitate teistele seda oma halba elu. Preili Pritti ei tahagi mehele minna, ta ise just soovis omale saada last ilma meheta."

„See oli rumalus preilist. Viisakam on olla joodiku seaduslik naine, sest lapsed on seaduslikud.

„Olgugi, et teie seaduslik mees oma seadusliku naise ja seaduslikud lapsed viis vaesusse ja õnnetusse?!"

„Olgugi, mul pole tarvis häbi tunda."

„Aga preili Pritti ei tunnegi häbi."

„Eks ma ütelnud, et praegune noorsugu on hukas."

„Ei tea, kas me oleme valitud meie noorsoo kohtumõistjaks. Lõpetame nüüd selle asja. Te olete preili Prittiga kui üürilisega rahul olnud. Te pidasite teda korralikuks, heaks inimeseks, aga nüüd olete hoopis vastupidises arvamises, ainult, et ta julgeb väljaspool abielu sünnitada. Teie halastamatus, tigedus minu sõbranna vastu on nii suur, et te unustate Kristuse õpetuse, kelle järele arvate elavat, kes just tundis kaasa patustele ja tegi neile head. Te valite kõige hirmsama karistuse oma ligemise vastu: heidate tema tänavale tema raskeimal tunnil. Te ise olete ema olnud. Tuletage meelde, kui teie oma lapsed olid väetid ja abitud."

„Olgu peale, ega minagi taha see halveim inimene olla. Jäägu peale oma väiksega siia. Ma seepärast tulin ka teile sellest kõnelema, et mitte teda ennast ärritada — niisuguses seisukorras. Võib veel õnnetus juhtuda. Mul on ju temast ka kahju. Aga miks ta ikkagi mehele ei läinud, niisugune viisakas preili? Muidugi oleks siis kõik kõlbulikum olnud. Ehk jumal õnnistab ka minu heategu, et olen ühe väeti peale armu heitnud?"

„Kindlasti õnnistab," tõendas Meeri.

Nõnda oli see raskem küsimus lahendatud. Agnesele ei kõnelnud Meeri midagi vahejuhtumusest perenaisega.

Ühel õhtul teatas Agnes suures ärevuses Meerile:

„Mine, too voorimees, saada mind haigemajja! Juba!“

Meeri ise sattus veel suuremasse ärevusse. See salapäraseim, suurim elumoment on saabunud! Sünnib uus inimene.

„Kas surm või elu?“ kerkis Agnese mõttevirus küsimus. Iga naise küsimus enne sünnitamise hetke. Anda uuele olevusele elu, ise pannes kaalule oma elu. Kuid oma elu kaotus ei tähenda midagi uue elu loomisel. Elu on vägevam kui surm. Surmahirmu loomise momendil ei ole olemaski. Loomingu ihk on võimsam. Rõõmsasti ohverdab naine oma vana elu, et luua noort elu.

Ning siis kostis lapse esimene häälitsus — esimene nutukisa: Inimeselaps on sündinud! Kas poeg või tütar?

„Tütar!“

„See on hea, et tütar.“

Juba pestud, toodi näha emale tema väike tütar.

„Kui inetu! Kas ta jääb nii inetuks?“ oli edev ema oma tütre saatusest rahutu.

„Juba homme on ta palju ilusam, rahustati ema. Esimesel momendil on nad kõik inetud,“ tähendas arst.

Keegi õdedest protesteeris selle arsti väite vastu.

„Ei ole õige, mõni on sündimise momendil päris ilus.“

„Aga minu tütar ei ole?“ küsis Agnes juba armukadedalt.

„Te ei osanud tema iludust näha. Ma aga nägin,“ arvas õde.

„Teie lapse number on 9. Pidage meeles!“

„Tema nägu on juba muljutud minu närvesse sedavõrt sügavalt, et teda enam ei saa vahetada.“

Agnesel oli rahulik olla haigemajas. Laps oli hoitud. Aga sellest hoolimata ei lahkunud temast hetkekski võimas igatsus selle väikse järele. Näis arusaamatu olevat see igatsus, vaadeldes teda kui

ilmetut mõistmatut olevust, kus puudus vähemgi hingeline avaldus — ei olnud veel isikut, keda armastada. Ainult instinkt, mis sundis enese olemise, oma isiku täiesti unustama tema kasuks.

Meeri käis Agnest igapäev vaatamas. Tõi lilli ja oli osavõtlik Agnesele, nagu teine inimene — ligemine seda suudab olla. Meeri kiindumus Agnesse aina kasvas iga päevaga. Väiksest oli ta rohkem ihastunud kui Agnes ise. Vähemalt avaldas seda elavamalt. Leidis muidugi olevat tema eriti ilusa, Agnese nägu ja veel muide voorustega varustatud.

„Niisugusel väiksel ei ole ju veel õieti oma nägu," arvas Agnes.

Meeri vaidles ägedasti vastu:

„Vaata naabri naise last — hoopis teist nägu. Ma usun, sa ei vahetaks teda iialgi kellegi teisega, ja leiaksid ta ka sadade vastsündinud laste seast."

„Vaata, kui tark sa oled, Meeri! Sul on õigus, ära ma tema tunnen ka tuhandete seast. Aga oma kui ka selle teise näojooni ma ikkagi temalt ei leia."

„Just sinu suu ja silmad."

„Olgu sul õigus, Meeri!"

Õed ja talitajad ei teinud mingit vahet tema — abieluta ja teiste abieluliste laste vahel. Ka Agnese enese vastu olid taktilised, ka kõige lihtsamad teenijad, ei lasknud midagi märgata; ainult arsti pilgus püüdis Agnes kord kinni selle inetu ja limase, mille läbi tundis enese jälle alandatud ja reostatud.

Just tema — arst — peaks nende seast kõige intelligentsem ja peenetundelisem olema — aga ülikooli haridus ei suuda inimest üksi harida.

Haigemajast koju jõudes algas ühe vilumata ema murelikum elu. Agnes oli oma ema maalt linna kutsunud, aga juba esimesel päeval tuli neil kasvatusküsimuses kokkupõrkeid: ühel — mitme lapse ema kogemused; teisel — moodsad teooriad.

Peale lahkvaadete puhtkasvatuslisis küsimusis, mõjus Agnesele ema sealolek üldse närveärritavalt.

Ema hädaldas ja nuttis, et tütar „eksinud", pidi nüüd häbi ja teotust kannatama. — „Kas ema patud nii kurjalt tasutakse lapsile?"

„Kas ma, ema, ise olen nutnud ja hädaldanud oma seisukorra pärast. Ma olen õnnelik, nagu iga ema on õnnelik oma lapse pärast. Mul pole sugugi häbi. Alguses oma uimastuses uskusin tolle mehega võivat abielluda, kuid varssi tundsin, et ta polnud mees abiellumiseks. Muidugi on abielus kergem lapsi kasvatada, kui on korralik mees, nagu isa. Aga korralikke mehi on vähe meie ajal ja seepärast ajame ilma abieluta läbi. Ning see pole veel sugugi see halvem elus."

Meeri oli kolmas lapsehoidja ja ka lapse hellitaja, mille pärast sai Agneselt tõrelda. „Kuidas võid sa ometi nii mõistlik ema olla; mina ei suudaks seda kuidagi olla. Ma võtaksin kohe lapse sülle, kui hakkab nutma, aga sa ei luba."

„Väike laps ei nuta ju alati häda pärast — tahab lihtsalt tööd teha, kopse harjutada."

Meeri arvas, et Agnese ema võivat tagasi Haabveresse sõita. Küllap tema juba aitab ise.

„Kas ma julgen sult, Meeri, nii suurt ohvrit vastu võtta."

„See on ju mulle ainult lõbuks. Sa lubasid ta mulle ristitütreks. Siis on see minu kohustus."

Meeri asus oma peale võetud kohust täitma. Tiina sõitis tagasi Haabveresse.

Enne ärasõitu hädaldas ta veel kord patust, mis tasutakse lastele.

„Jäta, ema, ükskord see urgitsemine oma ja tütre patus. Ma ega sa — me ei ole pattu teinud looduse vastu, me ei ole oma lapsi hävitanud; me oleme nad julgenud sünnitada. Me oleme puhtad looduse ja jumala ees. Kui oleme inimeste ees patused ja roojased, siis on need inimesed ise roosajed oma mõtteis meie vastu. Nad, kes meie peale kive heidavad — on väärt, et nende peale kive heidetaks. Ning ligemise vastu ei ole me kumbki eksinud. Ma vabastan sinu patust, mis sind koormab kogu eluaeg.

Saagu ükskord ometi sinu süda rahu! Võimalik, et just sinu „eksimusest“ sündisin mina. Kuid kõigist alandusist hoolimata olen ikkagi õnnelik, et ma olen.

Nüüd sõida koju! Tervita isa ja täna teda kõige hea eest. Kevadel sõidan ühes tütrega Haabveresse.“

„Ma otse imestan sinu julgust, Agnes. Sa ei karda rahva juttu?“

„Olen enne laimujuttudest võitu saanud. Saan nüüd ka. Julged võidavad, ema. Haabvere rahva juttude all on aednik Pritti maja alati olnud. Ehk on teil, vanematel, oma tütre pärast häbi?“

„Mis meilgi enam häbi? Oleme juba harjunud häbiga.“

„Siis on häbi, kui inimene ise tunneb häbi.“ Kui me pole midagi teinud, mis oleks häbi väärt, siis ei ole häbi.“

„Aga nemad lossis? Puutud nendega kokku.“

„Ema, mis mul veel nendega? Nad on juba minevikus. Ma neid ei karda, ma neid ei häbene. Neil peaks minu ees häbi olema, et nad oma kõrkuses minu vastu on alatud olnud, ja ise endid alandanud.“

„Kas sa, Agnes, südames ka nõnda mõtled kui räägid? Kas sa ei t e e end ainult kõvaks ja uhkeks?“ kahtles ema.

Nõnda kasvatasid ja hoidsid nad kahekesi seda lapsekest, kes oli nende rõõmuks ja elu sisuks. Meeri oli eeskujulik lapsehoidja, kes omandas viimaks ikkagi Agnese kasvatuslikud vaated, mille tõttu see väike tülitas neid vähe ja andis neile võimalust ja mahti ka õppida.

Nad tundsid tema arenemisest rõõmu ja valvasid iga uue naeratuse ja liigutuse järele. Neil ei olnud aega igav olla, nad ei igatsenud seltskonda, koguni Meerigi võõrdus kohvikust.

Juba ilmusid ka mõned noormehed — üliõpilased-seltsimehed nende juurde, kes olid toibunud üllatusest Agnese puhul.

Nähtavasti olid üldse kõnelused ja sorimised Agnese isiku ümber vähenenud — uued soritavad sündmused päevakorrale kerkinud.

„Vaja on väike registreerida," tähendas Meeri.

„Registreerida see isatu. Kas on sul juba vaderid leitud? See on sinu mure. Üks oled sina, aga teine?"

„Ma otsin teda igapäev."

Viimaks leidis Meeri ühe eelarvamistest vaba sotsialistliku üliõpilase-idealisti, kes pidas seda endale suureks lugupidamise tunnistuseks — võida olla seltsimehe Agnese tütre vaderiks.

Päev määrati kindlaks; seda päeva kavatsesid eristada koduse piduga kitsas ringis.

Agnes ja Meeri olid talle juba esimesest päevast nime otsinud. Agnes otsustas lõpulikult vanaema nime juurde jääda: Mari.

„Minu vanaema oli kindla loomuga kangekaelne naine — külatark Reedu Mari."

„Oma kangekaelsuse olid sa vist ka vanaemalt pärinud."

„Oleksin väga õnnelik, kui midagi minus tuletaks meelde vanaema.

Mari on iseenesest ka energilise kõlaga nimi. Ainult eesti keeles on sel nimel säärane kõla ja ka õrn tähendus — mari — marjuke! Sinu nime — Meeri — on hoopis lõdvema kõlaga. Sinu vanemad tahtsid sinust saksiku teha, nagu minu vanemad — Agnesega. Nõnda saab sinu ristitütar ka sinu nime, ainult eestistatud."

Registreerimise akt oli kantseleilikult tuim äripäevane toiming. Ei pidulikkust, ei rituaali. Õudne, kurb toiming. Agnes oli peaaegu pisarateni pettunud.

Olles loobunud kristlikust kirikust, oleks tahtnud mingisugust teist ilusamat rituaali kui on kristliku kiriku ristimise rituaal.

Agnes kujutles seda toimingut pastori etendusel. Kas oleks pastor jätnud riivamata, et laps sündinud väljaspool abielu? Sest pastorid pole veel takti õppinud ligemise hinge suhtes. Pastorid oma ligemise hinge hoolitsuses ainult alandavad ja teevad haiget sellele hingele. Pastorid oma hinge ja moraali-puhtuse kõrkuses ja upsakuses avalduvad eriti tooreina ja südametuina.

Ent registreerimise vannutatud ametnik? Kas ei libisenud üle tema näo see harilik, naisele haavav muie, kui kuulis, et lapsel pole isa? Agnes oli seda märganud.

Vaderid pidid tunnistama oma allkirjadega, et väike Mari oli tõesti Agnes Pritti tütar. Rohkem kohustusi neil vadereil ei olnud.

Agnese tuju oli õhtuks rikutud.

Arst haigemajas, registreerija ametnik, ning need sotsialistlikud üliõpilased-sõbard, kas ei ole nad oma muigamised juba omavahel kuski kohvikus ära muianud. Agnesele näis, et nad kõik olid viletsad — armetud, harimatud, toored — see seltskond, kus ta elas ja oli sunnitud kannatama. Eriti mehed. Ta tundis üldist tülgastust — ka oma külaliste — varruliste vastu. Nende lärm ja pidutuju oli talle vastik ja läila. Ta põgenes teise tuppa oma väikse Mari juurde. Teda valdas ahastus, millist enne polnud tunnud. Ta peitis oma näo tütre voodikesse, pöörane nutuhoog võttis tema üle võimust — kaua hillitatud valupurse pääsis valla kõigi nende alanduste ja haavamiste peale. Agnes oli osanud tummalt, vaikselt kannatada, oma uhkuses pisarad peita. Täna oli ta nõrk, täna langes pais eest.

See nutukarjatus oli nii kohutav, et külalised jooksid kohkunult sinna ja laps ehmus nutma.

Varrutuju oli rikutud.

Õppetöö lõpul sõitis Agnes oma väikse Mariga Haabveresse. Meeri saatis teda. Isa oli jaamas vastas; näis olevat ärevuses ja kohmetu. Ka teel vaikis, ei teadnud, millest kõnelda.

Kodu hüppasid Heino ja Meeta „uue õe“ ümber. Nõnda oli neile seletatud. — Seni olnud Agnese juures linnas nende uus õde. See vale ei meeldinud Agnesele. Teomeeste lastelt saavad varssigi seda õiget tõtt kuulda „uue õe“ kohta. Siis tunnevad esimest pettumust.

Meeri viibis veel nädalapäevad Haabveres. Ta ei maldanud lahkuda veel ei Agnesest ega Marist, samuti Haabvere ilusast ümbrusest.

Proua Helgi viibis üksi lossis oma teenijatega — valmistades suveelamise ja kindrali tuleku vastu, kes saabuvat järgneval nädalal. Virkon olevat väljamaale sõitnud õppimist lõpetama. Kindrali ja Kulvase vahel olnud sügisel äge sõnavahetus. Kindral saatnud noormehe lossist minema — lihtsamalt — visanud välja. Proua vintselnud nutukrampides, olnud mitu päeva voodis haige.

Seda oli kõnelnud aedniku majas lossi toaneitsi. Nii mõnegi perekonnadraama on teenijad majast välja kannud.

Agnes ja Meeri, jalutades pargis, kohtasid proua Helgit. Proua peatas Agnese.

„Mul oleks vaja teiega natuke kõnelda, preili Pritti. Olge head, tulge täna kell viis lossi.“

„Nagu armuline proua käseb,“ vastas Agnes.

„Millest tahab minuga kõnelda? Arvatavasti segab end taktitult minu isiklikesse asjusse. Ma juba aiman.“

„Teie, preili Pritti, olete oma hiljuti sündinud tütre Haabveresse toonud.“

„Kuhu pidin ta siis jätma?“

„Rahvas kõneleb juba, see olevat minu venna laps.“

„Rahvasuud ei saa sulgeda.“

„See kompromiteerib minu venda ja ka mind.“

Kahetsen väga, et teil, armuline proua, ja härra Virkonil tuleb kannatada minu pärast. Mis võin ma teie heaks teha?"

„Te peate oma lapsega ära sõitma?"

„Mul pole kuhugi sõita, minu vanemad elavad siin. Ning rahvas kõneleb juba niigi."

Proua oli ülipunane vihast ja ärritusest.

„Kas teil enesel ei ole siis häbi sugugi?"

„Ei ole. Kas naine peab sellest häbenema, et ta on lapse sünnitanud, nagu kõik terved loomulikus suguelus elanud naised?"

Proua tundis, et see piste oli talle saadetud, sest tal polnud lapsi.

„Te oma upsakate vastustega ei suuda ennast paremaks teha. Vabas ühenduses saadud laps ilma isata on tütarlapsele häbiks."

„Arvan, vist rohkem isale, kes oma lapse ja tema ema maha jätab ja ära salgab."

„Ma ei soovi enam teiega pikemalt vaielda. Kui te ise ei taha vabatahtlikult lahkuda, siis tuleb teie isal, õigemini teie kasuisal, Haabvere aedniku kohalt lahkuda. Ma ei soovi, et minu teenijate peres on ebakorralikke naisi; juba teie ema on kõlvatut elu elanud, mida ka tema tütar jätkab."

Agnes oli püsti karanud vihast välkuvail silmil.

„Kes teid on pannud minu ema ja minu üle kohtumõistjaks? Me ei tunne teid. Minu isa on kindral Emersi teenistuses, täidab oma kohust korralikult, seepärast ei ole teil õigus teda vabastada ega ära saata. Tema perekond ja kodune elu ei puutu teisse, armuline proua."

„Kommunist!" tähendas proua põlglikult.

„See võltsimine võib teile kalliks maksma minna. Te teate väga hästi, et olen sotsialist ja oma riigi ustav kodanik."

Agnes lahkus, pea püsti.

„See oli otsekohene ja südamlik jutuajamine ilma valeta ja silmakirjalikkuseta," tähendas Agnes Meerile.

Emale vaikis Agnes jutuajamisest lossiprouaga. Ainult isale kõneles.

„Kui võidelda, siis võidelda! Ka minul tõuseb võitlushimu. — Või sina, Agnes, oled nemad seal lossis häbisse saatnud? Aga see libekeel ilmsüütu kannataja noormees — jätab tütarlapse üksi maha lapsega. Seepärast, et nad elavad lossis, aga sina aedniku majas."

Tuli kindral.

Proua ja kindrali vahel kujunes lahing eriliselt ägedaks.

„Mispärast peaksin hea, ustava teenija lahti laskma, kes on tubli töömees ja hea aednik. Kui keegi kedagi kompromiteeris, siis igatahes sinu vend aedniku tütart ja ühes sellega sind. Sinu õigluse tunne peaks sulle ütlema, et see oli sinu venna alatu menetlus."

„Ma ei luba oma vennast nõnda halvakspanevalt kõnelda. See tüdruk sai koguni niisuguse häbemattusega hakkama — lõi Haraldile ratsapiitsaga näkku Ida Ekkeri juuresolekul."

„Tubli tüdruk, see meeldib mulle! See kulus sinu vennale — sellele plikade võrgutajale vist väga! Oleks rohkem sääraseid vahvaid tüdrukuid, leiduks vähem sinu venna taolisi petiseid."

„Ma ei kannata seda enam välja, kuidas sa minu venda teotad! See aednik oma raiskuläinud tütrega peab siit mõisast kaduma! Või mina sõidan! Embkumb, kas tema või mina. Vali!"

„Armas Helgi, sa võid ju mõneks ajaks sõita. Ma ei keela, siis sõidad jälle tagasi. Aga aednik jääb Haabveresse. Siin olen mina peremees, kes töölisi palkab ja laseb lahti. Neisse asjusse palun end mitte segada. Aedniku perekonnaelu ei lähe mulle korda. Sinu vennale võiks ainult üht soovitada, kui ta tahab korralik mees olla — naitugu selle aedniku tütrega. Saab korraliku ja haritud naise."

Proua Helgi sai hüsteerika, millest terve loss täitus kisaga.

Minevast sügisest — Kulvase väljaviskamisest saadik oli kindral Emers kindlama tooni võtnud läbirääkimistel proua Helgiga, kes kaebas juba sõbrannadele, et tal ei olevat enam sugugi mõju oma mehele.

Teisel päeval tuli kindral aedniku töid vaatama. — „Ma olen teie tööga rahul. Seni kui ma olen siin mõisas peremees, jääte minu aednikuks, kui jätkate tööd endiselt."

Tõnis oli vaimustatud oma kindralist.

„Niisugust meest ma austan! Mehine mees, kes oskab majas peremees olla, keda naine ei suuda narriks teha, keda naine oma nutukrampidega ei jaksa pehmeks keeta."

Sügisel jäeti väike Mari Haabveresse vanaisa, vanaema hoolde; Agnes sõitis linna — ülikooli tööd jätkama. Oma väikest, veel väetimast lapsest lahkuda näis tal alguses võimatu olevat — ta muretseks enese linnas haigeks; kuid kohustused sellesama väetima tütre vastu olid suuremad — see õige emaarmastus — lõpetada kevadel ülikool, saavutada iseseisvus.

Alguses oli raske taltsutada oma igatsust ja rahutust lapse järele, aga õppimise tuhinas ja hooles rauges see näriv igatsus. Tõnis lubas sagedasti täpseid teateid saata. Pidas sõna, nagu alati.

Ühel päeval ilmus Meeri „head uudised näol", nagu tähendas Agnes.

„Ma tabasin täna Villemit. Ta tervitab sind. Sõidab täna õhtul pealinna juba kohale. Kutsusin teda kaasa sinu juurde, nagu poleks midagi olnud. Vabandas, tal ei olevat aega, sõitvat õhtul. Küsis siiski sinu uut aadressi, ehk kirjutab. Ma usun kindlasti, ta kirjutab, tuleb sinu juurde tagasi. Lugesin seda tema näost."

„Kahtlen, kas suudab sellest täiesti jagu saada.

Meeril oli õigus: Agnes sai varssi Villemilt pealinnast tervituskaardi mõne väikse märkusega

teenistuskäigust. Agnes vastas samasuguse kaardiga. Nõnda algas nende tutvuse uuendamine tervitustega postkaartidel seltsimehelikus toonis. Tõelikult, nagu oleks tutvus alles alustatud, nagu poleks varemalt midagi juhtunudki.

Agnes sai uut jõudu tööks, uut usku eluks, uut lootust tulevikuks. Ta meeleolu paranes imekiiresti. Töövaheajal liikus juba vabalt seltsimeeste ja tuttavate seas. Oli vaimukas, jutukas, näis elurõõmsana, sageli täis vallatust, valmis igasuguseid üliõpilaskoerustükke ja rumalusi kaasa tegema. Oli sageli ise nende algatajaks.

Meeri sünnipäevaks oli kogunenud rohkesti külalisi. Üldine tuju oli eriliselt ladus, vaba, ülimeeline. Agnes kõige hoogsam nende seas. Oli toodud kingituseks ka paar pudelit veini, mis veelgi tõstis elevust.

Külaliste seas viibis ka keegi vanem üliõpilane elumeheliste kalduvustega. Ta näis Agnesest eriti huvitatud olevat tol õhtul. Agnes oli temaga enne tutvustatud, aga peaaegu mitte midagi kõnelnud. Agnese huvi ega sümpaatiat ei olnud ta enne äratanud, aga täna püüdis ta vägisi Agnese tähelepanu endale käänata. Agnes oli tema vastu hajameelne ja naljatas temaga nagu iga teisega. Mida kauemini kestis koosviibimine, seda intensiivsemaks muutusid mainitud üliõpilase sümpaatia-avaldused Agnese vastu, nii et sellele pöörati juba tähelepanu. Meeri ülevalpidamine osutus sel puhul eriti närvilikuks. Nagu oleks tahtnud Agnest temast eemaldada. Noormees ei nihkunud Agnese lähedusest. Juba hakkas Agnesest kõnelema kui erilisest, kui huvitavast naisest, kes loobunud kõigist väikekodanlikest eelarvamisist. Mida kõrgemale tõusis sünnipäeva tuju, seda julgemaks muutusid noormehe ülistused ja meelitused. — Agnes kui vaba naine oskavat nautida elu, oskavat elumaitsemise ilu. Agnes olevat moodsam naisüliõpilase tüüp, keda ta imetlevat ja ihaldavat. Nad võivat lähedaiks sõbruks saada. Ta oskavat diskreetne olla, oskavat saladusi hoida, mitte nagu

mõni noor ebakonspiratiivne kollanokk, keda ei maksvat oma lähedusse lasta, kes järgmisel päeval lobisevat kõigest kohviku laua taga... Tal olevat tuba era sissekäiguga... Lõpuks — kas ta ei tohtivat Agnest homme oodata...

Agnes kargas vihaselt üles. Suunurkadesse ilmusid tuttavad ülbed jooned.

„Meeri, palu see noorhärra meie seltskonnast lahkuda! Ta julges sinu sõbrale kõlvatuid märkusi ja veel kõlvatumaid ettepanekuid teha. Embkumb — lahkub tema või lahkun mina."

„Mina juba lahkun. Vabandage preili!"

Nõnda kadus see algaja donjuan, nagu pekstud peni.

Sünnipäeva tuju oli rikutud. Agnes ei osanud enam naerda. Külalised lahkusid varssi. Lahkusid tasahiljukesi, peaaegu kikivarbail. Noormehed kummardasid Agnesele eriti sügavalt, otse liialdatud viisakusega.

Meeri palus Agnest veel jääda, kui kõik olid lahkunud. — „Ma pean sinuga kõnelema."

„Vabanda Meeri, et ma olin sunnitud sinu sünnipäeva tuju rikkuma, aga ma arvan, paar sarnast õpetust sihukesile ninakaile donjuanlikele võrgutajaile ja õhk olekski puhas."

„Ainult sinul, Agnes, on see julgus. Meil teisil ei ole."

„Ehk meeldivad enamusele tütarlapsist need kahemõttelised limased jutud ja alatud ettepanekud? Sarnased noormehed, nagu see tänane, tahavad odavalt läbi ajada ning mis ei oleks tervisele hädaohtlik: ei oleks tarvis abielluda ega oleks tarvis ka tänavalt osta. Esimene on tülikas ja kulukas, teine — siiski jälk ja tervisekardetav. Paljugi on süüdi meie seltskonna helded neitsid ja prouad, et meil õhku on rikkumas palju küünilisi vanapoisse."

„Ma olin sulle, Agnes, väga tänulik, et sa täna seda isikut häbistasid terve seltskonna ees. Ta muidugi maksab sulle kätte mõne inetuma laimuga. Ma tunnen teda."

„Miks viibis ta sinu sünnipäeval, kui sa tundsid teda kui halba inimest? Miks kutsusid tema?“

„Ah, Agnes, ma olen ju nii arg. Ma pole sugugi sinu sõprust väärt.“

„Ära kaldu küsimusest kõrvale, ning ära räägi rumalusi!“

„Agnes, see oli tema, kellest sulle olen kõnelnud, kelle pärast olen rumalasti pidanud kannatama ja oma pettumusi läbi elama.“

„Jultunus niisugune — veel sinu sünnipäevale ilmuda ja sinu sõbrale rõvedaid ettepanekuid teha. Täna olen siis ka sinu eest tasunud. Olen täitsa rahuldatud.“

„Ta püüdis mulle selgeks teha, et niisugune olevat see reaalne elu, ei olevat seepärast põhjust tutvust lõpetada. Ta püsivat oma vahekordadega peale lõppu alati heas sõpruses. — Miks ei võivat me enam endised head seltsimehed olla? Hoidusin kohtamast temaga, sest ma ei kannatanud teda enam. Intiimsust temaga meelde tuletades valdab mind alati väljakannatamatu jälkus ja häbi — valus häbi, tahtmine hävitada seda inimest, teha talle kurja — tappa, ainult mitte enam teda tabada.“

„Ämbliku emase instinkt — hävitada oma isast — ei ole sugugi nii rumal instinkt. Nii mõnigi naine, nii mõnegi mehe suhtes tahaks seda tarvitada.“

„Täna ilmus ta siia seepärast, et ta kohvikus teiste juuresolekul küsis minult, kas ta tohtivat ka minu sünnipäevale tulla. Mul polnud, nagu sinul, julgust vastata: ma ei taha!“

„Nüüd juba ta enam ei tule.“

„Sellest võlgnen sulle tänu.“

„Ta nimetab end sotsialistiks?“

„Ja!“

„Ta peaks korporant olema. Korporandi võtted. Sellele tüübile on ka sotsialistlikud põhimõtted väga kasulikud, mille abil on väga soodus saaki püüda. Küllap ta sinuga algas just sealt peale: kõneles sulle väikekodanlikust moraalist, vabanemisest eelarvamisist, tütarlaste elumaitsemise õigusest — jutlustas

sulle suguüheõiguslust meestega, oli aga sinu kui vilumatu tütarlapse vastu romantiline ja sentimentaalne. Deklameeris luuletusi, kõndis sinuga kuuvalgel ja unistas sinuga."

„Täpselt nõnda. Mul on väga häbi."

„Ah tühi. Sülita! Häbiga asja ei parandata. Trööšti end! Ma olin niisama rumal. Ainult teinekord ei olda enam nii rumal.

Minuga algas ta kui kogenud, eelarvamisist vaba naisega, kellega polnud tarvis enam teoreetilist eeltööd teha. Ning need üheõigusluse — emantsipatsiooni põhimõtted — kui kerge on nendega niisugust vabade vaadetega, veel vilumatut naist võita! Kes ei tahaks olla üheõiguslik; see kõditab mõnusalt enesearmastuse närve. Ainult vastutust ja „häbi" kanda jääb naise eesõiguseks. Pärast ei kõnele mees enam üheõiguslusest. Olles eriti jõhker ja toores, teeb veel etteheiteid: — Miks andsid järele, pidid ju enne teadma, millised on selle järeldused...

Seepärast, Meeri, tuleb võidelda! Olla karm, uhke, järeleandmatu. Muidu alandatakse ja eksploateeritakse sind. Eriti, kui oled kena ja veetlev tütarlaps."

Jõuluvaheajal sõitis Agnes Haabveresse. Ta ei jõudnud enam sõidupäeva ära oodata — nii suureks kasvas igatsus tütre järele. Eriti rasked olid viimased tunnid oodata. Jalad ei jõudnud teda küllalt kiiresti vaksali kanda; piletimüüja müüs aeglaselt sõidupileteid, rong ei jõudnud ette, viivitas ärasõiduga, ning sõites ei jõudnud sugugi edasi — venis haruldaselt. Isa pidi talle kohe jaamas juba jutustama Marist, mida see ka meelsasti tegi, sest väike oli otse tema lemmikuks saanud — nende kõige lemmikuks seal aedniku majas.

„Miks sõidab sinu hobune täna nii laisalt, me ei jõua sugugi edasi?"

„Küllap jõuad teda näha. Hobune jookseb väga nobedasti."

„Ainult minu igatsus on veel nobedam — minu igatsus tütre järele jookseb tuhat korda kiiremini sinu hobusest.“

Hüppas sõidu ajal maha ja tormas tuppa.

Aga seal tuli keegi juba tuigerdades oma jalul vastu. Käib juba! Sellest oli isa vaikinud, tahes Agnest üllatada.

Alguses ei tunnud väike Mari oma ema, aga varssi aimas ta, et see on talle kõige lähem olevus, kellelt võib kõige suuremat kaitset leida oma abitumas elus — ja kellega võib rohkem jonnida. Nõnda oli ta oma õige ema sabas varssi kinni ja avaldas suurt pahameelt, kui see saba juhtus käest välja libisema.

Need olid Agnese õnnelikumad jõulud. Lapsepõlves olid jõulud õnnelikud olnud, aga nüüd oskas juba tütar Mari rõõmustuda põlevaist küünlaist ja säravaist asjust. Mari rõõmu tundis Agnes mitmevõrra.

Aga mõni juhm sotsialist oma kodanluse kartuse hullustuses ja traditsioonide hävitamise fanatismis on ette pannud jõule hävitada.

Villemi ja Agnese vahel kestis kirjavahetus peale jõule intensiivsemini: kaartide asemele ilmusid juba sagedased kirjad, mis paisusid iga korraga paksemaks. Sisult olid nad samasugused nagu nende jutud, kui nad olid veel sõbrad. Kirjutati kõigist asjust — seltsimehist, partei tegevusest, poliitikast, arvustati, lahendati probleeme ja vaieldi. Ainult noid küsimusi, mis võisid puudutada toda valu, ei arutatud.

Ja siis ilmus Villemilt see otsustav kiri, kus ta kordas Agnesele oma kosimist. Palus vabandada, et ta tol korral nii rumalasti põgenenud — see tulnud nii ootamata. Aga ei olevat Eestis teist naist, kellega ta võivat naituda. Ainult Agnes — see ainus naine. Kannatamatuses jäävat vastust ootama ja siis sõitvat kohe isiklikult Agnesega kõnelema.

Kirjalikult oli siiski seda kergem avaldada. Suusõnalikult oleks Villem vaevalt sellega hakkama saanud.

Kas soostuda? Abielu? Alaline koosviibimine teise inimesega — ühine söömine, ühine magamine ja viimaks koguni ühine mõtlemine. Oma isiku vabaduse andmine, teise isiku vabaduse võtmine. Ka iseloomu kompromiss.

Kas ta, Agnes, tahab oma isikuvabadust ohverdada? Kas tahab oma loomusele kompromisse teha? Kas on Villem talle sedavõrt ihaldatav, et ta meelsasti annab oma isiku ja iseloomu. Villemil kui abikaasal on õigus teda laita, kiita, teda arvustada, pahameelt avaldada, kui Agnese tahtmine, meeleolu ja tuju ei vasta abikaasa tahtmisele, meeleolule ja tujule.

Elada üksi vallalisena, „poissmehena"? Elada vabas ühenduses nii kaua kui jätkub huvi, tuju ja kestab sugusümpaatia. Ehk rahuldada oma suguihasid täiesti juhuslikult? Too noormees Meeri sünnipäeval — noid pole vähe liikumas, neid jätkuks.

Viimane mõte pani Agnese pööritusenі jälestama. Neis juhuslikes suhteis kannatab eriti naine. Naine on see eksploateeritav, naine on alandatav, naine kannatab kõik haavamised ja tagajärjed. Seadusliku abielu vorm aga sisendab mehele kohuse, austuse ja hoolitsemise tunde oma seadusliku naise vastu, milliseid oma armukese vastu pole vaja osutada.

Ta ei tunnud Villemi vastu seda suurt uimastavat kirge, mis teda valdas seal Haabvere pargis. Kuid Villem on talle ka kui mees sümpaatiline; ning hingeliselt seisab ta lähedal.

Kirjalik vastus Villemile oli jaatav. Agnes tahtis Villemi vastu täiesti aus ja otsekohene olla ja seepärast kirjutas enesest kõik, kõigest — varjamata. Ka oma sündimise saladuse oletusest.

Villemi vastus viibis. Agnes muutus juba rahutuks. Saabus lühike teade — Tänan usalduse eest. Sõidan homme.

Agnes ootas teda jaamas. Nad olid mõlemad eriliselt kohmetud. Ei taibanud teretadagi. Ei osanud leida seda endist tooni, kui olid veel seltsimehed — sõbrad; ei osanud ka viimase aja kirjatooni tabada. Ning kõnelesid üsna tühiseist asjust, et oma seesmist kohmetust varjata. Kauemini koos viibides muutusid elavamaks, kodusemaks. Aga sellest, millest oleksid tahtnud kõnelda, ei söandanud veel kaua kõnelda. Nad häbenesid, nad polnud harjunud olema teisiti kui lihtsad seltsimehed-sõbrad. Neil oli nõnda kergem — mitte kõnelda sellest, mida mõtlesid ja tundsid. Ning oli ju palju valusaid, helli kohti, mida meelsamini ei tahtnud puudutada.

Siis istusid kahekesi restoraanis lõunat süües. Villem tellis veini. See tundus pidulikuna, sellasena, nagu ei kunagi enne. Agnes andus hellumustundele, oleks tahtnud meeleldi nutta ja Villemi käsi suudelda. Villem märkas Agnese meeleliigutust, surus soojalt Agnese kätt, tõstis klaasi: „Meie kihluse terviseks."

Sellega oli esimene pais sulgetud tundmusilt võetud. Kõnelused muutusid elavamaks, soemaks, mille sekka kostis rõõmus ja vahel koguni Agnese vallatu naer. Oli kodune, omane, hea.

Agnese soov oli mõrsjana ülikooli lõppeksamid sooritada, et siis end iseseisvalt Villemi naiseks lasta laulatada. Kevadel. Villem soostus meeleldi. See oli ka tema oma soov. Et oleksid ühevääršed.

Intensiivses eksamitöö tuhinas polnud Agnesel aega unistada oma armastusest: kuulata ööbikuid, lõhnatada sireleid, valmistada veimevakka, luua illusioone tulevasest abielust; koguni igatseda oma väikest Marit. Villemile saatis vaid lühikesi, kuid südamlikke ridu. Villemil oli aega pikemaid kirju saata, mille lugemiseks tuli Agnesel napist ajast vaba minut varastada.

Viimane eksam õnnelikult sooritatud. Esimeses õnnetuhinas sõitis Agnes siiski Haabveresse oma Marit külastama.

„Laps on emale lähemal kui mees, ka siis, kui see mees on alles peigmees."

Agnese kihlusest tunti Haabvere aednikumajas eriliselt rõõmu. Tõnis ütles:

„Siis on ju kõik korras, kui oled enesele hea ja ausa eluseltsilise leidnud."

„Pääsed oma häbist ja rahvalaimust," lisas Tiina.

Ema sõnad riivasid Agnest. Mingipärast oskas ema alati oma sõnadega riivata.

Kõndides Haabvere metsas — ta vältis meelega parki, olgugi et polnud tarvis peljata lossihärraste kohtamist, kes olid alles maale sõitmata — püüdis Agnes aru anda oma sammudest, tulla selgusele oma enese loomusest, kalduvusist, instinktitest: kes oli ta? kas vaba eestlane, kas ori, kas paruniverest segatud katkise hingega ebalooligine värdjas? Kas oli vanaema — külatarga Reedu Mari tarkusest ka midagi temale osaks saanud, sellest tarkusest, mis ta, võib olla, põlvest põlve mõnest lugupeetud nõiast Eesti vabast ajast pärandanud? Miks ei olnud midagi tema emale sellest pärandunud? Ema on jäljendanud vaid vanaisa, kes oli ustav mõisniku talunik — mõisniku ori. Samuti oli tema tütar sõnakuulelik mõisniku ori, kui mõisnik ihaldas teda. Ja tema ise? Andus ühele upsakale lossist tulnud noorhärrale, kes teda ihaldas. Aga ta söandas selle sama noorhärra vastu ka ratsapiitsa tõsta, julges väljaspool abielu last sünnitada, viskas välja riivatu küüniku — Meeri võrgutaja. Isa on teda mõistnud ja seepärast tõrgub Agnese mõistus selle paruniveere oletuse vastu. Isa on säilinud vana, vaba eestlasena, Agnes oleks tahtnud tema sarnane olla.

Meeri leidis, et ei olevat põhjust pulmi mitte pühitseda. Tema võtvat terve korralduse oma kanda. Mis olevat seal õige korraldada! Üliõpilaste pulmad.

„Me pole ju enam üliõpilased."

„Meile ikka alles üliõpilased. Ja ainult üliõpilaspulmad võivad olla lõbusad pulmad, kus puuduvad tädid, onud, lelled, sõtsed, keelekandjad langud, samuti vanemad, kes nüüdisajal ikkagi ei sobi noorte pulma. Nad oleksid pärit nagu teisest maailmast ja seepärast segaksid, eriti veel registreerimise pulmas, hakkaksid veel hädaldama, oiglema, et ilma kiriku ja jumala õnnistuseta. Tuleks terve õhtu lohutada nutvaid emasid ja kuulata isade etteheitvaid moraaliepistleid."

„Mitte minu isa, Haabvere aedniku Pritti epistleid."

„Sinu isa on erand. Ta on filosoof. Ta peaaegu sobiks noorte pulma."

„Mitte aga ema. Siis jäägu juba mõlemad ära. Ka isa võõrastaks. Siiski kujutella emade südamevalu, kui nad peavad loobuma pulmade ettevalmistuse luulest — süldi keetmisest, vorstide tampimisest, sealiha praadimisest, saiade küpsetamisest — loobuma noist igivanust traditsioonest."

„Nad ei tarvitsegi teada teie pulmist. Ning me ei korraldagi teile pulmi, vaid lihtsalt poissmehepõlve lahkumise õhtu enne registreerimise päeva."

„Ma isiklikult ei vaja seda pidu; teie aga vajate. Idee ei ole halb — veeta viimne õhtu vallalisena oma sõprade seas. Õigem oleks nõnda: mina tütarlastega — sõbrannadega, tema, peigmees, oma poissmeessõpradega."

„See on mingisugune saksa komme. Me pühitseme koos."

„Kas ma tohin sult midagi küsida Agnes?"

„Tohid alati küsida, Meeri."

„Kas sa oled õnnelik oma abielu puhul? Kas on sinu süda üsna rahulik?"

„Kas olen õnnelik — seda ei tea. Süda on võrdlemisi rahulik. Siiski nagu kahju oleks lahkuda vallalisest põlvest. On nii imelik ja rahutu mõtelda, et kellelgi nagu oleks õigus minu isiklisse elusse tungida, kontrollida koguni minu meeleolu ja minu tundeid, milles olin seni vaba talitamas. Aga et see on Villem, siis nagu ei karda."

„Aga mina kardan, Agnes, Villemi pärast. Ta on sinusse liig sügavalt armunud. See võib veel katastroofiga lõppeda."

„Milleks säärased ennustused. Ise olid esimesena õnnelik, et Villem leppis minuga."

„Need mõtted on viimaseil päevil tekkinud, teid mõlemaid koos jälgides."

„Kui sa, Meeri, nõnda kõneled, läheb viimaks ka minu süda raskeks. Villem on ometi mõistlik, tasakaaluline mees."

„Kas sa oled unustanud tema märatsemise, joomise, kuidas sattus tasakaalust välja?"

„Ta on selle juba läbi kannatanud, nüüd on karastatud."

„Ma tahan muidugi loota seda kõige paremat. Ära pane minu tühje sõnu tähele, ning ära tee oma südant pulmapäeva eel rahutuks. Oli minust ettevaatamatu, hakata sellest sulle kõnelema. Unusta see!"

„Parem juba enne, kui hilja. Ega ma ei karda siiski."

See Meeri korraldatud pulmaeelne õhtu muutus eriliselt ülimeeliseks üliõpilastujuliseks. Ka Agnes sattus hoosse, koguni liialdatud tujusse, nagu näis Meerile. Eriline närvilikkus avaldus selles tujus. Ta juttus, pikeeris, vallatas kõigiga. Villemile nähtavasti ei meeldinud Agnese tuju. Ta muutus aina süngemaks, Agnes püüdis ka Villemit kaasa kiskuda, aga see ei õnnestunud. Meeri tuli oma lõbusa lobisemisega peigmeest lohutama. Ka see äpardus. Ta jõi ainult viina. Agnese tuju langes samuti, olgugi et püüdis seda kõige pingutusega varjata. Siis hakkas Villem äkisti märatsema. Agnes ehmus ning ka teised pidulised pidid tahtmata talle tähelepanu pöörama. Ta noris noormeestega riidu, nendega, kellega oli näinud Agnest kõnelevat; tütarlastele kõneles rõvedusi, ainult Agnest ennast ei riivanud ta ühegi märkusega. Viimaks pildus klaase, juues „oma õnne“ terviseks.

Pidutuju oli rikutud. Agnes juba vaikis tusaselt. Meeril läks korda Villemit veidi vaigistada. Külalised lahkusid.

„Nagu minu sünnipäeval,“ ütles Meeri Agnesele. „Mul on õnnetu käsi, ma ei tohi enam midagi korraldada.“

Ka Villem lahkus Agnest headtervitamata. Ta tähendas vaid Meerile:

„Tervita Agnest! Mulle ei kõlba seda joobnuna teha.“

Agnese meeleolu oli hoopis segane. Kas mitte loobuda, kuni on veel aega? Kas see märatsemine sündis vaid alkoholi mõjul? Kas ei märatsenud temas see tuju, mis märatseb temas ka kaines olekus, ainult mõistuse sisendusest varjatud ja hillitatud.

Teisel päeval ei olnud keegi õnnetum, kui Villem ise. Ta olnud lihtsalt armukade peigmees, kes ei võinud näha, et Agnes kellegi teisega vestles ja naeris:

„See läheb mööda, kui oleme ühinenud.“

„Kas see ei olnud siiski midagi tõsisemat? Kas sa ei võtaks uuesti oma tundeid sõelumisele? Kas me ei jätaks siiski otsustava sammu astumata, kui pole veel hilja?"

„Olen terve aasta oma tundeid arvustanud ja kontroleerinud. Ma olen otsustanud. Sa ainult usalda mind ja unusta eilne!"

„Ma ei oska seda eilset sinu ees küllalt vabandada."

„Ma vabandasin sind juba eile, sest ma püüdsin sind mõista."

„Ja mõistsid ka?"

„Arvan, et mõistsin niipalju kui naine suudab meest üldse mõista."

Nad läksid oma sõprade saatel raekotta registreerimisele, olgugi et meeleolu polnud kellelgi kerge. Veel rohkem masendas ja rikkus seda registreerimise kantseleiline talitus. Ei laulu, ei muusikat, ei lilli, ei laulatuse kõnet, ainult suur raamat, kuhu kirjutati nimed — nad mõlemad ja kaks tunnistajat. Ei mingit rituaali ega kommet.

„See kodanlik toiming on üks väga proosaline toiming; ei ahvatle kedagi hõlpsasti siia."

Joodi vaikselt õnne soovides klaas veini ning mindi lahku.

Villem ja Agnes mõlemad olid nagu uimaseks löödud. Ei osanud teineteisele ega kellelegi midagi öelda. Viimaks tegi Agnes Meerile ettepaneku minna kolmekesi restoraani lõunat sööma. Kui algas proosaliselt, siis jätkakem samas stiilis. Agnes kartis Villemiga kahekesi jääda.

„Sa oskad, Meeri, meeleolu luua."

„Ära kõnele parem, Agnes. Rohkem olen osanud rikkuda."

„Seekord õnnestus Meeril kergendada kahe inimese saamatust. Nad lahkusid koduseina, jutukaina.

Kahekesi jäänud, püüdsid kõnelda asjust erapooletuist ja palju kõnelda, lahendada mõnd küsimust, endamisi tundes imestust, et nad säärasel momendil võisid nii rahulikult filosofeerida; kuid

see oli vaid leitud sisemise erutuse kaitseks, selle varjamiseks.

Lõpuks tekkis koguni vaidlus laulatuse rituaalidest. Agnes leidis kodanliku registreerimise toimingu niisugusena vastuvõtmatu olevat. Villem heitis Agnesele ette kristlik-kodanlikka kalduvusi, kes tahab laulatust läbi elada etendusena.

„Midagi, mis suudaks soendada hinge, püsiks mälestusena, muudaks päeva suurpäevaks."

„Kas oleksid meelsamini läinud kirikusse altari ette, et papp oma õnnistavad käed meie üle oleks laotanud, mind sinu peaks kuulutanud?"

„Kuidas, Villem, võid seda oletada? Tead ju väga hästi, et ma ei ole kristlane. Kuid ka sotsialistlikus tuleviku riigis peaks ikkagi abielu sõlmitama rituaaliga. Rahvas ise nõuab seda, rahvas loob ise need rituaalid."

Noorpaari pulmapäeva vaidlus ähvardas teravägedaks muutuda, mis oleks võinud tolle päeva veel hoopis ära rikkuda. Vanasti ei olnud nende vaidlustel seda kirbet tooni. Agnes ise lõpetas selle kergema naljatooniga.

„Ma imetlen, et mehed võivad loobuda kristliku laulatuse toimingust, kus mees kuulutatakse naise peaks. Aga vaata, Villem, nüüd ei ole sa naise pea. Kas ei ole sa ennast lasknud selle kodanliku registreerimisega lihtsalt tüssata?"

Oli leitud kodusem, soem toon, mis vähendas seesmist ärevust ja piinlikkust.

Villemi tahtmine oli sõita maale vanemate juurde minijat tutvustama, olgugi et kartis ise seda esitlust; sest vanemad teadsid midagi Agnese minevikust, olles teda hoiatanud. Ning registreerimine polnud laulatus ja raekoja abielu — väärabielu neile. Villem otsustas ikkagi riskeerida, lootes Agnese võluva mõju peale. Ta ise oli vanemaile Agnest — nende tulevast minijat — kirjeldanud kõigi vooruste kandjana.

Agnes igatses Haabveresse sõita, aga Villemi rahu säilitades loobus oma igatsusest. Ei usaldanud Villemile tutvustada oma Marit. — Ei või neis hellis asjus usaldada inimest! Peab rohkem harjuma teineteisega, võitma kindlustust ja usku.

Villemi kodu oli korralik eesti talu, kus valitsesid kindlad traditsioonid ja kombed; sest Villemi vanemad olid pietistliku vaimuga kristlik-usklikud, kes ei sallinud mingisuguseid kõrvalekaldumisi ei usus, ega moraalis. Villem oli oma vabade vaadetega neile nii mõnegi meelehärmi sünnitanud, kui kogemata juhtunud neid avaldama, unustades vanemate kodu fanaatilise vaimu. Aga mingipärast uskus ta, et Agnes suudab nende südamed võita, mis oli talle ka praktiliselt tarvilik, olles vanem poeg ja koha pärija. Villem teadustas vanemaile nende sõidust. Aga ei olnud keegi neid jaamas tervitamas, mis ennustas juba halba.

Üle talutare läve astunud, mõistis Villem, et nad poleks pidanud sõitma. See polnud soe sõbralik õhk, mis lehvis neile sealt vastu. See oli pigemini jahe, koguni külm ja vaenulik.

Agnes taipas seda ka kohe ja oli kohmetu. Ämm kadus varssi toast, äi püüdis nagu juttu teha, nadu vaikis jonnakalt, uuris vaid Agnest salaja ebasõbraliku pilguga.

Villem pidi ometi oma vanemaid tundma? Milleks oli seda kõike vaja? — mõtles Agnes. Ka tema ise vaikis nagu nadugi. Iga hetkega muutus seisukord piinlikumaks, tundus varssi väljakannatamatu painena.

„Villem, kas me ei läheks veidi kõndima? Kas sa ei tutvustaks mind oma sünnipaigaga?“ katkestas Agnes piinliku pinevuse.

Villem tõttas Agnesega õue. Alguses vaigiti. Viimaks küsis Agnes:

„Mispärast oled seda mulle teinud, Villem? Nad arvatavasti teavad midagi minu minevikust. Kas oled neile kõnelnud?“

„Ma olen neile sinust ainult kõige paremat kirjutanud, ei midagi sellest, mida sa mõtled. Nende rahulolematuse põhjuseks on kindlasti meie registreerimine, mida nad üldse laulatamiseks ei tunnusta. Pealegi jätsime nad ilma pulmadeta ja ema ilma pulma ettevalmistuseta. Neile on nende traditsioonid tähtsamad, usuvad, et nende usu ja moraali järele nende poeg võib õnnelikuks saada."

„Villem, sa pidid ju oma vanemaid tundma, võisid juba oletada, et meie saame säärase osavõtu osaliseks. Nende vaen on loomulikult eriti minu vastu sihitud. Ning ma olen veendunud, et nad teavad midagi minu minevikust. Registreerimine ei või üksi nii sügavaks vaenu põhjuseks olla. Kas nad ei hoiatanud sind? Ei kirjutanud? Ma näen sinu näost, et teavad. Ja siiski sõitsid minuga siia?"

„Uskusin, sind näinud, hakkavad sind armastama; sest sind peavad kõik armastama."

„Naiivsus, sentimentaalsus. Eelarvamisist ja kindlast moraalist sisendatud vaen on kaljutugev, mida ei suuda täiuslikum ingelgi armastuseks nõiduda. Ei usu, et sinu vanemate vaenulikkus minu vastu võiks leebida. Ämmad ja nadud on vaistuliselt iga võõra sissetungija vastu vaenulikud, kes nende pojale ja vennale on lähim ja kallim neist endist. Nende armukadedat viha on raske lepitada. Nad on igivanad võistlejad — verivaenlased. Oma minijale ei anna ämm vähematki nõrkust ega viga andeks. Ning sa loodad, et nad mulle andeks annavad.

Ma ei taha sulle haiget teha, Villem, aga ma meelsamini põgeneksin kohe praegu jaama tagasi. Veel kord üle tolle maja läve astuda nõuab mult liig suurt ohvrit ja enesesalgamist. Ning ei ole seda kellelegi vaja — seda minu alanduse kannatust — ei sulle, mulle, ega ka neile."

Sellane oli nende esimene abielu konflikt. Villem oli abitu.

„Ma saadan sinu, Agnes, oma lemmikpaika, kus ma viibisin, kui oli tarvidus endaga olla, kui töötasin eksamiteks. Ise lähen tagasi ja kõnelen nendega.

Usun, et kõik laheneb, sest minu vanemad ei ole halvad inimesed."

„Oma lapsele on nad loomulikult head. Aga kas suudavad ka mulle head olla, kes haavanud nende usu- ja moraalitunnet? Ma ootan sind. Mine ja kõnele nendega oma rahustuseks!"

Agnesele meeldis Villemi lemmik-viitekoht — intiimne murune päikesepaistene laik tihedas lehestikus, kodune, hubane paik, ümbritsetud Villemi hingest, vaba tollest vaenulikust õhust seal vanemate talu ümber.

Villem — oma kodule võõras, nagu harilikult lapsed, kes vanematega lahku sattunud ilmavaateliselt ja elumõistmises. Kuid teisiti oleks neid vastu võetud Haabvere aednikumajas! Villemit — kui oma poega.

Villemil oli vanematega, eriti emaga, äge kokkupõrge.

„Kas sa siis ei osanud ka paremat naist leida, kui juba teistest käperdatud? Minu minija peab siis lapsega tüdruk olema! On mul seda häbi vaja? Olen terve ümbruskonna naeruks saanud. Ja ise olevat teine paruni sohitütar; ema ka juba raisus. Sihukest sorti juba. Kas selleks oleme sind koolitanud, sinu pärast palju vaeva näinud, suuri kulusid kannud, ise puudust kannatanud, et sa meie ausat maja ja sugu selle libuga reostad?"

„Vaiki, ema! Küllalt! Kui sa veel ühe sõnaga nii inetult jätkad, lahkun silmapilk oma vanemate majast, et iialgi enam jalga üle selle läve tõsta. Agnes on minu seaduslik naine ja ma nõuan tema vastu austamist."

Ema hakkas nutma. Isa kõneles:

„Sa ei pruugi, Villem, kohe nii ägedaks saada, et ema oma suures kurvastuses oma südant kergendas. Oled poeg kergemeelselt talitanud, omale risti kaela võtnud. Teise mehe pärandust oma lapsena kasvatada — pole kerge. Oleks ta olnud sinu laps, siis muidugi oleksid ehk olnud kohustatud teda nai-

seks võtma, kui ta muidu kõlbulik inimene. Aga nõnda..."

„Kas sa, isa, siis ei suuda aru saada, et lapse sünnitamine ei ole ühele tütarlapsele veel häbiasi; ta oleks siis põlgusevääriline, kui ta oma eo oleks suretanud, nagu see on praegu väga laialiselt kombeks. Ollakse seltskonnas ja vanemate silmis vaga ja kombeline, aga tegelikult rikutud ja raisus. Agnest ei saa igatahes sarnastega võrrelda."

„Usun, et oleksid ikka veel mõne ausa ja puhta tüdruku leidnud, kui sa ise oleksid põlanud lapsega tüdrukut. Küllap ta oskas sinu mõistust pimestada ja sinu südant mürgitada, et kukkusid sisse. Ning laulatamata olete ka."

„Oleme registreeritud."

„On see siis mõni abielu — ilma kiriku ja jumala õnnistuseta! Sinu vanemate silmis olete sama head kui laulatamata."

„Ma näen, et meil tuleb otseteed jaama tagasi käänata. Kahetsen väga, et olen Agnesele sellest meelehärmi valmistanud, teda oma vanemate majasse toonud, kellest poleks iialgi võinud uskuda, et nende südametus nii piiritu."

„Nõnda kohe tagasi käänata, ei ole ka kõlbulik. Mis ütleks rahvas? Tulge, vähemalt sööge meiega!"

„Mis ütleks rahvas?! Kas te elate ainult rahva arvamise järele? Olete endid rahva arvamise orjaks teinud! Ning kuidas kujutate meie ühissöömist, kui vaen asub südames. Milleks see silmakirjalisus rahva arvamise pärast? Ma austan ja armastan teid kui vanemaid, olen teile tänulik kõigest sellest, mis olete minu heaks teinud. Aga nüüd on mul minu naine. Teate, kuidas on kirjutatud: Mees jätab isa, ema maha ja hoiab oma naise poole. Teisiti on vist praegu võimatu talitada. Arvan, et peaksite seda mõistma."

„Võiksite ju ikka kord meiega ühes süüa. Püüame kannatada," ütles ema pisaraid kuivatades.

„Ma lähen kõnelen Agnesega."

Agnes märkas Villemi näost, et polnud võimalik vanemaid lepitada.

„Tuleb jaama tagasi käänata. Eks ole nii, Villem?"

„Nad kutsusid meid sinna."

„Milleks?"

„Sööma!"

Agnes hakkas naerma.

„Ma mõistan. Vist, et inimeste ees ei oleks piinlik. Ma lähen otseteed jaama."

„Mul on piinlik. Ma ei tea, ma ei oska seda heaks käänata."

„Sa vali, kas jääd vanemate juurde, või tuled minuga."

„Loomulikult tulen sinuga. Lähen asjade järele."

„Tervita neid kui oma vanemaid!"

Vanematele ütles Villem:

„Agnes oli juba teie vastuvõtust sedavõrt haavatud, et tal oli võimatu siia tagasi käänata. Ta tervitab teid kui minu vanemaid."

„Uhke teine ka. Ta peaks alandlik olema, et teda, langenud naist lubatakse veel ühte korralikku majja tulla. Nõnda kaotan poja," hakkas ema ägedasti nuuksuma.

„Ta oleks võinud ikkagi tulla," tähendas isa.

„Agnes on isegi juba palju kannatanud. Elage hästi!"

Agnes oleks meelsasti Haabveresse sõitnud. Ta igatses väga Mari järele. Kuid praegu oli eriti ebasoodus moment sellest kõnelda.

„Kas me ei sõidaks paariks nädalaks kuhugi, kus pole sugulasi ega tuttavaid?" tegi Villem Agnesele ettepaneku.

Agnes soostus rõõmuga. See on ehk kõige õigem lahendus — puhata kaugel, väljaspool teatud ringi. Kui ainult seda igatsust tütre järele ei oleks! Võtta Mari kaasa? Kuid ta mõistis kohe — see

oleks suurim väärsamm praegu — abielu esimesil päevil, kus ollakse eriti hele ja kiivas. On vaja enne teineteist leida ja teineteisega harjuda — kui mees ja naine. Neil eriti oli vaja endist seltsimehelikku sõprust abieluvahekorraga kokkukõlasse viia.

Kuid see polnud sugugi nii kerge, nagu see neile näis alguses.

Koht, kuhu nad sõitsid, oli vaikne ja ilus! Oli järv, olid lopsakad metsad ja künkad kaugema maastiku ilutsemiseks. Oli noorust ja armastust. Kuid nad ei osanud anduda sellele puhtalt, vahetult, minevikku meelde tuletamata.

Minevik mürgitas. Alguses vaid tähelepanemata, mõne üksiku tunde välgatusega, mis avaldas end tusases ilmes, rahulolematuse shestis, tujude muutlikkuses. Algataja oli Villem; sest põhjuseks oli Agnese minevik.

Agnes märkas varssi Villemi meeleolu lainetusi ja taipas ka nende päritolu. See omakorda kajastus tema meeleolus ja lootsiku liuglemine õhtuvaiksel järve pinnal loodeneva päikese punas ei olnud enam nii vaimustav kui esimesel õhtul. Tusk tumendas hinge! Painajalikult lasus see nende vahel ja neil polnud enam millestki kõnelda. Nad oleksid meelsamini teineteisest lahus, eraldi omaette viibinud. Aga ka see polnud enam võimalik, olles mees ja naine.

Millest olid tingitud need Villemi meeleolu muutused? Agnes arvas seda tajuvat. Villemit oli vallanud mehe tugev erootiline kirg, mis armastuse loobumisest Agnese vastu oli kohutavaks kasvanud. Kuid Agnes ei suutnud sellele vastavalt kaasa tunda. Agnes oli vähem armunud Villemisse kui Villem temasse. Õudsusega märkas, et tema tundmus Villemi vastu otse kahvatas selle kirepuhangu kõrval, mis teda oli vallanud Haabvere pargis.

Agnes oli Villemiga lootnud puhata vaikses sõpruse abielus, aga see ähvardas muutuda kirgede hullmänguks. Meeril oli õigus.

Agnes märkas, et Villemi meeletud kiresööstid hakkasid teda väsitama, teda ärritama, et ta vahel sekka tundis koguni tülgastust.

Ent tal oli kahju, et kaotab endise hea sõbra, Villemi. Teda endiseks tagasi võita näis peaaegu võimatu olevat. Aga ta ei tahtnud lootusest loobuda. Sisendas end lohutusega: — See on alguses, rahustub, tüündub, on jälle võimalik elu reguleerida. Kui jätkuks mõistust ja kannatust kriisist üle jõuda! Kui jätkuks kirge tema jaoks!

Muule lisaks tõusis igatsus Mari järele, kasvas päeviti võimsamaks. — Hea oleks puhata väikse rõõmsa Mari seltsis väljaspool abielu! Ta isegi ehmus oma mõttest. Ja ometi olid ilmad ihanad, harludaselt leeved ja soojad. Koosviibimised järve kaldal päikese kiirte all, millest ta tunnud enne erilist mõnu, muutusid Agnesele nüüd piinavaks. Ta loobus neist peavalu ettekäändega. Valetas.

Ometi oli ta tahtnud ainult õiglane ja oteskohene olla. Aga nüüd? Kas ei ole ta juba abielu esimesest päevast pidanud salgama, varjama, oma tõsiseid tundeid ja igatsust endale pidama? Kannatama armusülelusi, kui need olid talle koguni vastumeelsed!

Varssi hakkas Villem oma meeleolusid sõnuski avaldama. Kord ühe Agnese rõiva puhul metsas viibides küsis ta:

„Kas sa oled selle kleidi nüüd lasknud teha?"

„Ei, see on endine."

„Mitu aastat juba?"

„Vist oma neli aastat."

„Oli ka siis Haabveres seljas?"

Nüüd taipas Agnes Villemi uudishimu. See oli juba liig.

Agnes ei vastanud midagi, küsis vaid:

„Anna, Villem, mulle pabeross ja tikud! Vabanda, et siirdun sinust veidi eemale."

Agnes suitsetas mõnikord erilise erutuse rahustamiseks. Nüüd ilmus talle ootamata idee. Ta korjas hagu, tegi tule, kiskus rõiva seljast ja heitis tulde,

oma nimevikku ohverdades. Teda valdas müstiline meeleolu, ärkasid ürg-algvanemate ohverdamise instinktid. Ta oli sedavõrt andunud ennetundmatule meeleolule, et Villem ja tema haavamine olid koguni meelest hajunud. Ka ei märganud ta, et Villem tema teguviisi kogu aeg oli seiranud.

Villem sööstis Agnese juurde, peitis pea ta sülle.

„Anna andeks, Agnes! Katsu mulle andeks anda! See oli valus, mis ütlesin. Agnes, sa ei tea, kuidas see armukadedus mind sageli põletab."

Agnes oli tusane, et teda tema müstilises meeleolus häiriti. — „Ära kõnele sellest, Villem! Vaiki! Vaata, kuis tuli põleb, kuis minu minevik põleb! Mul pole sellest kahju. Ma ohverdan selle."

„Aga laps? Kas sa ka selle suudaksid ohverdada?" küsis Villem süngelt.

„Ei! ei! iialgi!" karjatas Agnes ja jooksis metsa, kaugele tihnikusse, end sinna peites jäi lebama, vabastatud rõivast, oma mineviku välisest rüüst.

Ta läheb lahku. Ta sõidab Haabveresse. Marist lahkuda? Marit ohverdada? Milline jõledus seda nõuda!

Õhtu eel leidis Villem Agnese tema peidupaigast. Ta oli Agnesele teise rõiva kaasa toonud.

Agnes tänas tähelepanust. Ta lahkuvat nüüd Villemi juurest. Ta sõitvat nüüd oma lapse juurde Haabveresse.

„Sa, Villem, ei suuda võõrasisa olla ning ma ei suuda oma lapsest sinu kasuks loobuda. Ema ei saa teisiti talitada. Mälestus mehest — lapse isast võib kustuda; kuid lapse irrutamine emast on südame väljakiskumine. Sa, Villem, uskusid enese tugevama olevat, aga sa ei tunnud oma instinkte, mis valitsevad sind ja sinu ideid."

„Agnes, ära kõnele enam! Ma ei suuda sinust lahkuda. Usu, ma ei suuda! Agnes, ära mine! Kannata veel natuke! Ma ju võitlen kogu aeg iseendaga. Mingisugune saadan segab end vahel minu

ajudesse, ning mind valdas raivuhoog. Ära pane seda tähele! Oma sisimas olen sulle ainult hea; ei taha iialgi sulle haiget teha. Usu mind! Ma ei taha sind täna oma kirega tülitada, tahan vagusasti lamada sinu ukse läve ees. Luba suudelda ainult oma jalgu!"

Agnes oli liigutatud, oli lepitatud. Ta ise andus Villemile haruldase helluse ja soojusega.

Nõnda kestis mitu ilusat suvepäeva, kus tusk ja meelehärm olid eemale nihkunud. Agnes oli jällegi vaimustatud päikese loodepunast, hõljudes õhtul lootsikus.

„Villem, miks ei suuda me alati nii õnnelikud olla? Kõik oleneb sinust. Ma tahan sinu ähvardavad sünged vaod sinu otsaesisel siledaks suudelda. Ainult usalda mind! Ja lepi minu minevikuga!"

Nad leidsid vahel jälle selle endise usaldavsõpruse tooni, lahendasid sotsiaalseid ning filosoofilisi küsimusi ja keerdsõlmi, hoidudes noist küsimusist, mis võisid nende vahekorra draamat süvendada.

Ja siis tegi Villem ise ettepaneku Haabveresse sõita. Ta tahtvat Agnese vanemaid tundma õppida, eriti isa, kellest Agnes nii palju head kõnelnud.

Villem ei olnud kordki Agnesele meelde tuletanud tema sündimise ümber tekkinud legendi, millest ta juba mitmeti kuulnud, mida ka Agnes ise oma kirjas polnud mainimata jätnud. Kuid ennast tabas ta sageli selle mõtte pealt. Ta võrdles end Agnese isaga; teda huvitas selle lihtsa mehe viis, kuidas ta oma südamerahu saavutanud ja võinud nii isalikult armastada oma väärtütart. Või ei teadnud see mees sellest? Raske uskuda, et ta ei teadnud. Teadis ja ei uskunud?

Ja siis avaldas Villem Agnesele, et ka tema tahtvat Agnese väikest tütart oma tütrena tervitada. Olevat juba selleks aeg.

„Miks sa ütled Villem, et „ka" sina tahtvat. Kes veel on tahtnud?"

„Ei keegi. Ainult kohmetult väljendatud mõte."

Agnes oli Villemile eriti tänulik Haabvere sõidu ettepanekust. Ta mõistis, mis see Villemile oli maksnud seda otsustada.

Nad ilmusid Haabveresse ootamata. Agnes tahtis koduseid üllatada ja valis selleks pühapäeva, millal perenaistel on vähem piinlik oma juures külalisi näha, sest vähemalt selleks päevaks on kodu kuidagi korda seatud.

Nad läksid jaamast jala Haabveresse. Need kümme versta näisid Agnesele jällegi mitmekümnena; sest ta oleks tahtnud ka nüüd lennata oma Mari juurde. Villemi pärast taltsutas ta igatsuseõhinat tütre järele.

Väike Mari urgitses liivahunniku otsas, kui Agnes talle juurde tormas, tema sülelema, heitus laps ja hakkas nutma. Varssi taibanud, et see oli ema, rahustus, ning nutt muutus naeruks. Ainult Villemi lähenemisel pääsis uuesti võõrastuse nutt valla. Villemit näis see terve stseen pahatujuliselt puudutavat.

Tõnise ja Tiina ülilahke tütre ja väimehe vastuvõtmine suutis leevendada esimest ebasoodust muljet. Mõlemad — Agnes ja Villem pidid tahtmata võrdlema noorte vastuvõttu aedniku majas Villemi vanemate vastuvõtuga, mis langes raskesti Villemi kodu kahjuks.

Villemi heaolemist segas ikkagi väike Mari, kes oli saanud Agnese huvi ja tähelepanu ainsaks objektiks. Villemit nagu ei olnud enam olemas Agnese huvipiirkonnas. Siin valitses ainult Agnese laps, kes polnud nende ühine laps. Armukadeduse vimm valdas teda uuesti.

Ta tajus, et ta ei suuda seda elavat meeldetuletust Agnese mineviku eksimusest iialgi omaks nimetada, teda oma tütrena tunda, kes oli teise mehe oma.

Tõnist sirvides leidis, et see mees oli tõesti üle saanud mineviku mälestusest — osutades selle võõra tütre vastu suurimat südamlikkust kui oma

nooremate laste vastu. Millega on see seletatav? Aga siin... väike Mari...

„Ma lähen, Agnes, veidi kõndima, Haabvere ümbrusega tutvuma."

„Ma tulen sinuga kaasa."

„Sul on praegu hubasem oma tütrega veeta. Sa näikse olevat kogu muu ilma unustanud. Ma viibin meelsasti natuke üksi. Ning sa oma vanematega tahad kindlasti juttuda oma eriasjust."

Agnes märkas Villemi sõnus ja ilmes tuntud vimma. Agnes sirvis teda uurivalt, aga Villem tegi kiiresti minekut.

Värskes õhus leebisid halvad tunded. Villem süüdistas end südametuses, heitis endale ette eelarvamisi, arvas enese koguni instinktide orjaks. — Kas pole küllalt mehi, kes kosivad leski, on head ja korralikud isakud naise endise mehe lastele? Kas ta oleks teisiti tunnud, kui Agnese tütar oleks sündinud seaduslikus abielus — olnud Agnese eelmise seadusliku mehe laps? Enese vastu õiglane olles pidi tunnistama, et ta oleks siis teisiti tunnud. Oli see võimalik, et tema sotsialist, teoreetiliselt vabanenud kõigist kodanlikest eelarvamisist, tegelikus elus osutus tüübilisema kodanlasena? Kas ei olnud mingit lootust vabanemiseks?

Villemi hinges algas uuesti see endine äge võitlus instinktide ja teoreetilise mõistuse vahel, see väsitav, kurnav riid iseendaga ja oma loomusega.

Aedniku majas jäädi väimehega rahule. Tiina oli lossis õpitud kokateadmised meelde tuletanud ja püüdnud oma paremat pakkuda. Tõnis oli selleks puhuks juba ammugi pudeli head viina varuks ostnud.

„Oled enesele, Agnes, nähtavasti üsna tubli ja tõsise mehe valinud," tähendas Tõnis, kui ta oli tütrega kahekesi jäänud. „Ainult liialt armukade näib ta olevat. Kui sinu Mari teda ei hakka segama? Kõik mehed ei kannata seda, ei suuda kaasavarana last oma lapsena armastada."

„Nagu sina," oleks tahtnud Agnes meeleldi öelda. Ta võrdles tahtmata selle lihtsa mehe peent inimesetundmise annet, tema haritud hinge ülikooli õpetatud mehega, Villemiga ja otsustas lihtsa mehe kasuks.

„Ma hoiatan sind, Agnes: too noorhärra viibib ka praegu lossis. Ta võiks sulle ootamata vastu tulla, sina sellest kohmetada ning sinu praegune taipaks midagi, mis annaks põhjust pahanduseks. Ta seisatas ühel päeval kaua meie värava taga, vaatles Marit, kes askeldas liivas. Ta tuli ja mängis Mariga, silitas Mari pead, tõstis ta sülle ja vallatas lapsega. Imelik, Mari ei võõrastanud teda sugugi... Too noorhärra näib nüüd palju tõsisem ja mehisem olevat."

Sõnum Virkonist erutas Agnest. Erutas rohkem, kui see talle sobis. — Miks kujutas isa teda meeldivana? Hetked esimese armastuse elamusest ärkasid mälestusse ilusana, veetlevana. Tänini oli ta uskunud, et Haabvere pargi esimese armu muinasjutt oli unustatud ning Kaidla järve kaldad tuhaks põletatud, sest ta oli endale sisendanud tolle mehe vastu viha ja põlgust. Midagi polnud unustatud. Haabvere pargi ööd elustusid uuesti. Ehk ei ole võimalik midagi unustada? Siis on Villemi armukadedus põhjendatud. Teade tolle mehe lähedusest, tema viibimisest siinsamas ümbruses, siinsamas pargis täitis Agnest uimastava joobumusega.

Kuidas olla Villemi vastu lahke, kuidas teda hellastada, kui veres keeb endise kire mälestus?

Rikkuda abielu, mis pidi olema puhas ja rikkumata? Kõnelda Villemile oma hetkelisest uimast? Tema valvast armukadedust veel rohkem lõkkele ärritada? Teda teadlikult provotseerida meeletuile vihasööstidele, et lõbutseda etendusest? Parem loobuda sellest ja rikkuda abielu, seni kui kõik ise laheneb.

Toas viibida oli ängis. Agnes tõttas välja. Uimastunud meeleolu mõjul, käändus parki tutta-

vaile kõnniteile. Näis, nagu oleks Virkon teda oodanud endisel kohtamiskohal.

„Agnes! Teie siin!“ hüüdis Virkon rõõmsa üllatusega, nagu sootuks unustanud saadud piitsahoobi. „Viimaks ometi! Ma ootan teid juba ammu siin Haabveres. Aga te olete viibinud. Miks olete nii kaua viibinud?“

„Ma tulen pulmareisilt.“

„Pulmareisilt? Kelle pulmareisilt?“ küsis Virkon mõistmata.

„Muidugi enese pulmareisilt, mida tehakse koos oma äsjalaulatatud mehega.“

„Te olete siis abiellunud? See ei või olla? Ma ei usu seda. Minule ei ole te abielus, minule olete endiselt Agnes Pritti. Ma ei tunnusta teie abielu.“

„Härra Virkon, palun tähele panna. Ma olen abielus.“

„Mina mitte. Te ei tohi ka olla.“

„Härra Virkon, see on kuulmatu. Olen seaduslikus abielus, olen õnnelik ja armastan oma meest. Head tervist, härra Virkon!“ pöördus Agnes kiiresti minema.“

„Vale! Sa, Agnes, ei armasta oma seaduslikku meest. Vale!“

Agnes põgenes pargist tuhandeist tuleleegest aetuna.

Õhtul avaldas oma meeleolu ülimeelikus ekstaasis, vallatades Mariga. Samuti oli ta kõigile muile sädelev ja rõõmus — lobisev-jutukas, pikeeriv vaimukas.

„Sa särad ju üleni. Ma pole sind iialgi säärasena näinud. Oled täna hoopis uus mulle. Mis on selle põhjus? Kas jällenägemine vanematega, või tütrega. Või on veel midagi muud?“

Villemi hääles kostis armukadeduse kahtlane toon.

„Villem, emad on juba niisugused narrid. Sa vabanda, kui ma tundun sulle juba ülimeelikuna jällenägemise joovastavast rõõmust.“

„Minuga viibides pole sa kunagi õnnest nõnda säranud."

„Ning sa, Villem, oled seepärast kohe tusane? Ära ole! Ole ise õnnelikum, siis ehk suudan ka mina sinuga ühineda."

Esimene suurim abieluvale — mõtles Agnes. Haabverest tuleb põgeneda! Haabverest tuleb alati põgeneda — Haabverest, kus armastasin, Haabverest, kus vihkasin; Haabverest, kus olen põrmuni alandatud, oma sisimani haavatud, kus olen kannatanud pettumuse rängeimad löögid, kus ahastanud oma sündimist ja maailmasse ilmumist; Haabverest, kus olen unistanud oma nooruse ilusamad unelmid, kus andunud esimese armuvuse suurimale ekstaasile, neitsist ärganud naise lõõmavale kirele; Haabverest, kus olen saavutanud naisetunde õndsuse kõrgeima tipu — emana, kus kuulnud naisele võluvama sõna „ema"; Haabverest, kus olen palju igatsenud ja ikka jälle õnnelik olnud.

Nüüd pean põgenema karistuseks esimese armastuse õnnelikust meeldetuletusest; pean põgenema, et end leida ja sisendada jällegi ustava abielu naisena.

On see võimalik? Mälestus Haabvere pargist jääb püsima kaunima luulena, selle luule järeldusena — väike Mari jääb ema hingesse püsima esimesel lähemal kohal. Villemil tuleb leppida teise kohaga. Ning kui ta ei lepi sellega? Siis jääb püsima ainuüksi Haabvere luule.

Teisel hommikul kutsus Agnes Villemi endaga jalutama. Ta istus Villemiga oma armsa honga alla ja kõneles suurest sõprus-armastusest, armukadeduse hävitavast mõjust, suurest õiglustundest, mida inimene eneses peab kasvatama ja arendama, et saada võitu hävitavaist instinktitest, mis alandavad inimest ennast ja avalduvad teisele julma ülekohtuna. Et inimene saaks õnnelikumaks.

Vana hong kohises salapärase rahustava rütmiga, aidates sisendada ühe inimese sõnade mõju teisele.

Villem hellus. Ta püüdis aedniku majas koguni Mariga vallatada. Aga Mari võõrastas endiselt, ei lasknud ligi, hakkas kisendama.

Villemi tujju oli jällegi mõre tekkinud. Ta avaldas soovi minna mõisa parki jalutama — kuulsat Haabvere parki vaatama, mis oli oma vanaduse, puude mitmekesisuse ja tõugude haruldusega kaugel ümberkaudu tuttav. Von Öettingenide suguvõsa ajalugu oli Haabvere pargi puudes jäädvustatud. Iga põlve lapsed olid juba traditsiooniliselt oma maitsele ja kalduvustele vastavad puud istutanud. Iga noorem põlv püüdnud oma eelkäijaid puude haruldusega ületada. Viimane parun noormehena oli aga kodumaa taimestiku juurde tagasi käändunud — võtnud lihtsad põlatud kadakapõõsad, neid parki istutanud, neist stiliseerinud tsüpressitaolise lõunamaa välimusega dekoratiivse puiestee. Tõnis tundis selle pargi salapärast ajalugu, oli sellesse ka Agnese pühendanud. Mõnikord oli Tõnisel koguni kahju parunist, et võõrad inimesed seda parki omaks nimetavad, kus valitsenud von Oettingenide vaim juba igivanast ajast. Kord linnas Tõnist kohates tähendanud parun: „Haabveret — minu suguvõsa parki leinan kõige rohkem.“ „Ma hoolitsen tema eest.“ — „Tuhat tänu sulle, Tõnis!“ endal olnud pisarad silmis. Tõnisel oli temast kahju ja kõneles selle mõjul ülekohtusest ülevõtmisest, eriti lossi ja pargi suhtes. Ka Villemile avaldas neid oma mõtteid.

„Üksikust inimesest nende seast võib kahju olla. Üksik võib ka hea olla. Nende seisus, nende klass oli meile kahjulik, mis tuli kahjutuks teha. Parun Oettingenide suguvõsa vaim Haabvere pargis on samuti kahjulik, seepärast tuleks terve park hävitada, et vaim hävitada. See on kahjulik halemeelsus, kahjulik romantika, endisele paruni orjale see losside ja lossiparkide ilutsemine,“ kõneles Villem.

„Ka kaduvuses on luule,“ tähendas Agnes.

„Ma mõistan, et sina seda luulet kaitsed.“

See oli kardetav aine, millest Agnes püüdis naljatades üle libiseda.

„Enne kui selle pargi hävitame, tutvustan sulle veel mõned neist kardetavamaist esivanemate orjastajate vaimudest lootusega, et nad tänaseks päevaks meile pole kättemaksu vandunud."

Agnes püüdis elava lobisemisega Villemi armukadeduse erkust suigutada, teda huvitada pargi haruldaste puude ja taimedega. Süvenenud parki, unustasid hetkeks hiljutised rajud. Villemi huvi kasvas vihatud aadeli mineviku vaimu väljenduste vastu, mis oma mitmekesisuses ja harulduses ületasid kõik ennenähtud. Villem, endine loodusteadlane oli unustanud oma sotsialistlikud põhimõtted — hukka mõista vaenulise klassi kultuuri- ja vaimutööd — sattus vaimustusse. Aga seal segas midagi. Keegi noorhärra tuli kõnniteel nähtavale. Agnes näis selle nähtuse puhul oma tasakaalu kaotavat.

Virkon teeskles mõnulevat pargi jalutuskäiku, neile lähemale jõudnud, viivitas koguni samme, nagu oleks tahtnud tervituseks seisatada. Ta sirvis teravalt Villemit, kummardas sügavalt Agnesele: „Tere õhtust, preili Pritti!" Rõhutas eriliselt Agnese endist nime.

Agnes vaevalt suutis vastata oma ärevuses.

Järgnes pingeline vaikus.

Villem küsis sügavalt:

„See oli t e m a ?"

„See oli Harald Virkon."

Jälle vaikus.

Villem jätkas sapiselt:

„Säärased tüübid oskavad naisi võrgutada. Ma imetlen, et mõni iseseisev, uhke tütarlaps võib lasta end nagu harilik kanake sellest korporantlikust donjuanist meelitada."

„Sa kõneled midagi minust, kui niisugusest kanakesest. Olin jah niisugune kanake. Ja imelikul kombel, kui nägin teda uuesti, ei kahetse sugugi, et

olen olnud säärane kanake, et olen lasknud ennast temast võrgutada, mille mälestuseks on minu Mari."

Villem tõstis käe: „Agnes, sa oled —"

„Nüüd vaiki Villem, et sa ei kahetseks. Inetu sõna liikus sinu huulil ja käsi tõusis löömiseks. Me viibime avalikus kohas. Meid võidaks näha ja kuulda. Need on meie kodused asjad."

Agnes pöördus kiirelt kõrvalrajale ja jooksis — põgenes.

Esimeses vihatuhinas märatses Agnes, kiiresti kõndides lossist kaugemale. — Niisugune on seadusliku abielumehe viis — olla toores, taktitu, sorida oma seadusliku naise hinges, surmani haavates oma lähimat inimest. Kas abielu seaduslikkus sisendab ja sanktsioneerib säärast õigust?

Esimene hoog vaibunud, andus Agnes tüündunult mõtiskelule: Niisugune oli siis ühe algava abielu lõpp? Kas ei ole ta ka ise süüdi juhtumusest pargis? Kas ta ei ärritanud Villemit liiasti vihale? Kui head olime siis teineteisele, kui me polnud veel seaduslikus abielus. Siis oli meil kerge olla teineteisega — olime taktilised ja hellatundelised. Milline muutus, kui langes intiimne vaherüüd! Suurim müsteerium — kahe inimese intiimsus. Keegi ei tea ennustada, milliseks muutub kahe inimese vahekord — p ä r a s t. Õigem oleks enne seaduslikku abielu õppida teineteist tundma — juba intiimselt, kui abielu seaduslikkus on ise uus müsteerium, loob vahekordadesse uue segaduse — uue muutuse ja nad mõlemad oskavad seda niisama vähe ette aimata, kui neid ei juhi õige instinkt.

Abielu — kahe inimese isesugune õnnemäng, — kumb võidab, kumb kaotab; võidavad mõlemad, kaotavad mõlemad. Ei suuda keegi kindlasti ette aimata intiimsuse reaktsiooni tulemust; kas järgneb sugurahuldus, heaoleva koosviibimise tarvidus, igatsus ilusama kooskõlalisema abielu järele, või kahetsus, või koguni sugutülgastus — mõlemad kaotanud. Kuid need on parimad võimalused elus: esimesed jätkavad õnnelikku abielu, teised lahutuvad.

Halvemad võimalused — kui üks rahuldub, teine on pettunud. Üks aimab teise ebavastukõla, millest ärritub veel suuremale kirele, olles haavatud eneseármastuses, otsib põhjusi, kahtlustab, armukadestab, kaotab tasakaalu, kaotab enesedistsipliini.

Tal on kahju Villemist, selle mehe energiastelujõust, mis hävineb mõttetult, mis nõrgestab ka tema — Agnese elujõudu. Kaks mõistlikku inimest peaksid jõudma otsusele, et säärasele teineteise hävitamisele tuleb lõpp teha.

Kaks laulatatud inimest, kaks nõiutud, teineteise külge needitud inimest. Neid lahti käristada — kas jätkub jõudu? ent hingeline vahekord? Ent sõprus? Kas on need vaid kaunid sõnad?

Agnes, ei olnud veel jõudnud lõpule oma lahenduses honga all, ilmus Villem.

„Vabanda, Agnes! Ma ei teadnud, et sa istud siin."

Villem just oli tulnud Agnest siia otsima, lootusega, ehk on veel võimalik oma inetut, andeksandmata tegu kuidagi seletada, lahendada.

Vaikisid. Painajaliku raskusena lasus nende mõlema laulatatud inimese vaikus.

Lausus Villem:

„Tean, Agnes, sul pole enam võimalik mind vabandada, mõista, mulle andeks anda. Olen kõik kaotanud. Armukadedus pimestas minu mõistust. Ma ei tea, mis ütlesin, mis tegin."

„Ma ärritasin sind, Villem, ma olen süüdi."

„Ja, sa ärritasid mind. Ma mõistan, ma provotseerisin sind oma inetute sõnadega. Kuid siiski ma julgen sinu jalge ees palvetada: — Ära lahku veel! Kannata veel natuke minuga! Ma ei suuda, Agnes, ilma sinuta oma elu enam kujutella. Ma armastan, aga ma olen õnnelik, et sa oled minuga. Ilma sinuta on minu elu pime, niiske koobas, kus pole näha ühtki valguse kiirt. See on nii imelik. Usu mind, Agnes! Jää veel üürikeseks ajaks!"

Agnese hing täitus soojast kaastundmusest. Ta oli võidetud. Ta ei suutnud enam karmiks jääda.

Nad leppisid veel kord. Hellusid ilusal soojal lõikusekuu päeval, kus päike tundus suvepalavana, kuid kuski õhus, kaugel väljal oli aimata juba sügise vira, millest hinge jäi nukruse vine. Ning nende lepitus tundus selle lämmi ja siiski nukrust aimava lõikusekuu päeva lepitusena. Oleks tahtnud meelsamini nutta.

Käsikäes tõttasid tagasi lossi sihis. Proua Helgi Emers kõndis neile vastu. Agnes oma äsjase meeleolu uimas oli sel hetkel hoopis unustanud viimase kohtamise-stseeni tolle prouaga. Agnes teretas lossiprouat viisakalt, koguni sõbralikult.

Proua Helgi jättis põlgliku kõrgi ilmega tervituse vastamata.

„Kes oli see tüüp?" küsis Villem.

„Lossiproua."

Miks ei vastanud ta sinu tervitusele? Te olete ju tuttavad?"

„Olen olnud üsna sageli tema külaline."

„Mispärast ta ei vastanud?"

„Ma ei tea."

„Ma lähen ja nõuan temalt seletust, miks ta ei teretanud minu naist."

„Milleks see? Tema ebaviisakus on häbiks talle, sellele lossiprouale endale, mitte sugugi minule. See, keda me kohtasime pargis, oli ju tema vend. See ehk seletab natuke. Ma olevat nende suguvõsa au haavanud, tema venda söandanud võrgutada, olles ise vaid lossi aedniku tütar."

„Tõusikud!" sülgas Villem. „Kui aadel oli seisuseliselt kõrk, siis oli see neile juba põlvest põlve sisendatud. Nende seisukohast oli see psühholoogiliselt mõistetav. Ent kui see eilne mats, täna härraks tõusnud, tahab kohe aadliseisuse rumalusi jäljendada, siis on see lihtsalt tülgastuseni jälk."

Villem tundis enese jälle sotsialistina, seekord Agnesega ühiselt mõistes ja hinnates.

„Me sõidame homme siit, oled nõus, Villem?"

Villem oli rõõmuga nõus. See oli tema suurim soov, mida ainult ei julgenud Agnesele avaldada.

„Minu puhkeaeg lõpeb ka varssi. Meil on vaja veel meie perekonna korterit leida."

„Kas on võimalik Maril veel sinu vanemate juurde jääda?"

„Mari jääb seni veel siia."

„Minu kohus oleks olnud korter valmis leida, aga ma arvasin, et sinuga koos õnnestub see paremini. Sa lepid muidugi seni minu poissmehe korteriga."

Vintsutatud igasuguseist vahejuhtumusist, kire ja armukadeduse puhanguist, ei olnud nad seni mahti leidnud abielu äripäeva mõtelda. Esimesed päevad olid kulunud vahekorra reguleerimiseks. Nad tajusid, et abielu puhkepäevad olid veel juurdepääsematus kauguses. Mida kiiremini nad sinna igatsesid, seda kaugemale näis nihkuvat ihaldatud rahu.

Linna kaine, askeldav õhkkond tõi alguses kergendust nende sumbunud meeleollu. Otsiti korterit, telliti ja osteti igasuguseid esemeid korteri sisustamiseks ning muid majapidamise riistu.

Korter oli leitud, ning elu näis sattuvat rööpasse. Agnest kutsuti partei häälekandja toimetuse liikmeks — sisepoliitiga ning parlamendi osa juhtima. Tal polnud alguses midagi muud vaadatud ega leitud, ja seepärast soostus, olgugi et ajakirjaniku kutse teda sugugi ei veedelnud.

Villem avaldas erilist teenistuse agarust, laskis end rakendada veel parteitegevusse ning võttis osa ka muust üldkultuurilisest seltskonna tegevusest, et ei oleks minutitki vaba aega.

Ning neil ei olnud ka seda vaba aega. Nägid hetkeks teineteist söögilaua taga, õhtul magamise eel. Nende kõned puudutasid vaid seda välisilma, kus liikusid ja töötasid.

Suvi oma pöörasustega nagu oleks kuhugi kaugele nihkunud, millest jäänud järele valus kirbe

maik. Töö tuhinas näis see nõnda. Kuid mõtted, leidnud vaba minuti — ei püsinud sugugi nii tüündununa kui näisid. Seal midagi varitses ja oli valvel, peites end töö ja askelduste taha.

Agnes, istudes toimetuses, istudes parlamendis, elas oma teise hingega ikkagi Haabveres. Haabverest ei kõneldud tema majas, aga tema sisim oli täitunud vaid Haabvere kujudest — seal oli tema laps, kes ei lahkunud kunagi ema juurest; seal elas ka veel keegi teine, kel polnud õigust seal viibida, kes ei lasknud end siiski välja tõrjuda.

Kas see praegune reaalne abielu ei olnud ainult mõistusest sisendatud abielu, kui hinges oli hakanud teine tõeline abielu kuju võtma, — abielu, mida mõistus ei lubanud elada?

Pühapäevade lähenemist kartis Agnes. Pühapäevil oli neil rohkem aega teineteise jaoks. Seal võis ikka jälle midagi juhtuda. Agnes igatses noil päevil eriti oma Mari järele, aga ta ei söandanud sellest veel Villemile kõnelda, sest Villem ise ei tuletanud iialgi meelde selle lapse olemasolemist. Seda rohkem mõtles ta sellest lapsest.

Nad kõndisid linnast välja ja kõnelesid ikka neist samust äripäeva töö ja tegevuse asjust. Need olid kõige kergemad ained.

Agnes varastas mõnikord vaba hetke, kus ta üksi põgenes randa, ehk kuhugi mujale kaugemale üksildasse paika, et olla segamata oma unistusis, anduda luuleelule.

Oli juhtumusi, kus Villem oli leidnud säärasel momendil Agnese vaja olevat. Kus Agnes peaks viibima? Toimetusse kõlistas, parlamendi istungit ei olnud, ka muid koosolekuid ei teadnud olevat. Ta imetles isegi, kui hästi oli ta informeeritud Agnese tegevusajast. Kuhu oli ta kadunud? See hakkas teda närima. Sala kahtlused hiilisid kustki peiduurgastest, olgugi, et püüdis neid kõigest jõust hillitada ja tagasi tõrjuda.

Kord oli ta oma pingelises ärevuses sedavõrt taskaalu kaotanud, et sööstis Agnesele vastu: „Kus

sa olid? Ma ootasin sind. Ma ootasin sind. Miks ei tulnud sa õhtusöögile?“

Agnes vaatles Villemit imestunult.

„Mis on sinuga? Ma jalutasin natuke. Inimesele on ju ka natuke värsket õhku vaja peale umbse õhu parteiruumides.“

„Sa ju teadsid, et ma olin täna õhtul vaba, oleksid võinud mind oodata. Oleksime koos kõndinud.“

„Ega sa ei pane pahaks, Villem, kui ma tahan mõnikord ka üksi kõndida? Mõtteid koguda ja nii puhata endamisi.“

Villemile ei meeldinud see Agnese üksitahtmise tung.

Lähenesid jõulud. Agnes igatses Haabveresse sõita. Villem teadis seda, aga ta ei lausunud sellest sõnagi. Ta ei saanud, ei võinud, ei tahtnud, ei suutnud.

„Kas me jääme jõuludeks linna,“ küsis Agnes.

„Kuhu peaksime sõitma? Ma tahaksin puhata oma uues kodus.“

See tusastas Agnest, rikkus tema jõulu meeleolu.

Ta otsustas jõulu laupäeva õhtu Villemiga veeta ja esimese püha hommikul Haabveresse sõita, üksi, ilma Villemita. Ta ei kõnelnud seni oma kavatsusest midagi.

Ta kirjutas isale oma tulekust. Ka kirjutas ta Meerile ja kutsus esimesel pühal Haabveresse. Tal oli igatsus Meeri järele.

Saabus jõululaupäeva õhtu. Agnes oli muretsenud jõulupuu ja valmistanud Villemile mõned üllatused. Ka Villem oli vastanud üllatustega. Oli nagu rahu — jõuluelevus. Hiljemini, õhtul aga rikkus Agnes selle rahu. Ta ilmutas oma sõidust esimese püha hommikul.

„Miks sa oma sõidu kavatsusest enne ei kõnelnud?“

„Kas oli vaja enne kõnelda?“

„Ma oleksin ehk ka kaasa sõitnud.“

„Sa võid ju ka nüüd sõita. Haabvere aedniku majas on sind lahkesti vastu võetud. Sa avaldasid soovi puhkamiseks linnas — kodu."

„Sinuga koos."

Kas siis sõidame koos?"

„Ei, ma ei sõida."

Jõulurahu oli rikutud.

Agnes sõitis Villemi meeleolust hoolimata. Ta ei suutnud lihtsalt hillitada oma igatsust tütre järele. — Küllap Villem aimab, mispärast sõidan. See igatsus ei meeldi talle.

Esimese püha hommikul headtervitades, tähendas Villem:

„Ma sõidan järgmise rongiga oma vanemate juurde."

Kas ei tahtnud Villem sellega kiustelda? Kaks vaenulikku leeri, Villemi vanemad ja Agnese tütar Mari.

Väike Mari Haabveres lobises juba üsna palju. „Ema tuli!" Ema tuli Mali juule." Ema pidi süüa andma, ema pidi magama panema. Ainult ema. Tädi Meeriga sobis ka üsna hästi.

Tõnis ei küsinud, miks ei sõitnud Villem. Ta teadis isegi, miks ei sõitnud Villem. Ainult Agnes märkas sageli isa uurivat pilku teda jälgimas.

Meeri aga küsis otsekohe: „Kas Villem ei sõitnud Mari pärast?"

„Kuis tuled selle peale?"

„See on ju selge. Villem ei suuda Marit näha, ega omaks tunnustada. Seda olen mõistnud sinu kirjadest. Mari viibimine maal, sinu vanemate juures on ju tõenduseks küllalt. Ma tean, mis see sul maksab, olla lapsest lahus. Nähtavasti ei ole teie abielu nii kerge kui seltsimehelik sõprus. Mis sellest kõnelda, seda näeb ju sinu näost."

Nad kõndisid valges, lumises pargis selles eleegilises meeleolus, mis oli kurb, aga siiski hea ja lo-

hutav. Agnes avaldas esimest korda kellelegi oma abielu draamast.

„Olen selle jätnud saatuse hooleks. Ootan passiivselt, nagu kõrvaltvaatleja, millega see lõpeb.“

„See pidi ju kõik teisiti olema.“

„Sa ise, Meeri, hoiatasid mind esimesena. Sa nägid paremini ette. Aga kuidas on sinu enese hingeline seisukord? Ma ei näe enam sinu elurõõmsat nägu, ega kuule sinu muretut naeru. Ka sul on tõsisemad mured. Olen ka sinu kirjadest seda aimanud. Kas on sul midagi jutustada siin vaikses pargis?“

„Mitte vähem kui sul. Ma tahtsin sama julge olla kui sinagi. Ka mina kannan last.“

„Kas ka väljaspool abielu? Oma abielust oleksid mulle kirjutanud.“

„Ei, vabaabielus. Elame koos.“

„Miks te ei laulata endid?“

„Vabaabielu on ju praegu moodsam. Mehed tahavad ses küsimuses eriti moodsad ja vabameelsed olla.“

„Ega ta ometi pole too, kelle viskasin kord sinu majast välja?“

„Ei ole too. Teine. Ta on väga kena inimene. Ma ei või oma elu üle nuriseda. Me sobime. Aga — üks aga on. Ma tunnustasin talle oma mineviku eksimuse ja see on vist ka meie vabaabielu peapõhjuseks. Ta ise nimetab seda sotsialistlikuks põhimõtteks.“

„Kas ta oma mineviku eksimusist sulle ka kõneles?“

„Muidugi ei kõnelnud. Ma olin muidugi narr, et kõnelesin.“

„Kui oled sünnitanud tema lapse — teie ühise lapse, küllap siis laseb registreerida. Sa, Meeri, oskad abielus juba oma loomu poolest paremini sobida. Saad veel õnnelikuks; sest see on teie ühine laps, kelle eest hoolitsete, keda kasvatate. See lahendab, arvan, kõik teie konfliktid. Kas ta armastab lapsi?“

„Armastab; kuid niisugune vahekord muudab tundmuse ebakindlaks, puudub nagu see perekondlik kodu, millele seaduslik abielu annab ilme. Ta nimetab seda kodanliseks instinktiks. Ka vanematega on meil sekeldusi. Mulle niisugused sekeldused ei meeldi. Ma ei armasta säärast kodusõda."

„Ma elan küll seaduslikus abielus, aga nagu ise näed, puudub mul samuti perekondlik kodu."

„Sinu perekondlik kodu oleks pidanud saama loodud selle teisega."

Agnes jutustas selle teise sõprusest Mariga, nende kohtamisest pargis.

„Ma olen veendunud, et see sinu õnnelik kodu ei jää sinule ega sinu Marile tulemata."

Ka Villemi vanemad vaikisid Agnesest. Rõõmustasid poja tulekust. Villem kõneles ise paljuist asjust — pealinna elust, maailma sündmusist ja poliitikast, aga Agnesest vaikis samuti.

Vanemad märkasid hästi, et Villem ei saanud abieluõnnega hoobelda. Ema koguni parastas mõttes: — Kes käskis end lasta säärasest võrgutada? Küllap läheb temast veel lahku, leiab mõne parema, kellest on ka meil rõõm, kellele võiks ka ükskord talu usaldada. Ega see pole jumala ega kiriku õnnistatud abielu, et pole võimalik lahku minna.

Villem kõndis ja liikus palju väljas, sõitis koguni lähema seltsi pidule.

Tema meeleolu oli sedavõrt luupainajalik, et tal oli raske kaua vanemate silmi all püsida. Süüdistas jällegi, nagu alati, iseennast, aga ta aimas, kartis ka, et see vimm tema sees on vist tugevam kui tema tahtmine ja tema põhimõtted. Kas on see enesearmastus, või on see võitmatu instinkt?

Agnesele ei sobinud see tema ajakirjaniku kutse sugugi. Iga päevaga muutus töö talle raskemaks, vastumeelsemaks.

Ta ilmutas ühel õhtul Villemile:

„Ma tunnen, et ma igapäevaga muutun ikka õelamaks ja õelamaks selles mürgitatud, valelikus, kadedas, sopases õhkkonnas. Ma ei oska valetada, ega massi meelitada oma isiku karjeeri kasuks, ma ei oska surnud dogma seisukohast kirjutada. Ma kirjutan seda, mida minu õiglustunne ja mõistus mulle ette ütlevad. Kuid viimane seisukoht on ühes partei häälekandjas kõige vähem vastuvõetav; sest õige parteitegelane peab olema demagoog. Ma aga ei taha seda. Kas sa usud, et keegi, kes tahab oma valijaskonnale, oma massile meeldida, julgeb üldse tõtt kõnelda? Ta on ju kindlasti kaotusele määratud.

Võimalik, et minu mõisted ei kõlba nüüdisaja reaalellu — nagu otsekohesus ja avameelsus. Need suudavad inimeste vahel ainult konflikte luua. Ning sobiv vahekord kahe üheõigusliku isiku vahel luuakse diplomaatilisel teel; rahvahulga ja tema juhi vahel ainult demagoogilisel teel. Mõistan, kaks geniaalist leidust on poliitika- kui ka eraelus — osata oma mõtteid varjata ja võõra omi lugeda; kõnelda nagu meeldib võõrale ja toimida, kuis meeldib — endale."

„Need sinu mõtted on mulle võõrad, Agnes. Sa kõnelesid enne teisiti."

„Ma õpin ju nüüd demagoogia peakoolis, ning mulle ei hakka õpetus külge, ja seepärast pean halva menestuse tõttu sellest peakoolist loobuma — halbade tunnistustega. Viimasel ajal ei ole osanud enam midagi peatoimetaja meele järele kirjutada. Milliseid lollusi kõnelevad nad sageli demagoogia pärast riigikogus, ning mina pean neid „massile" suure tarkusena tõlgitsema!

Mulle pakutakse tunde ühes keskkoolis — õpetama tütarlapsile kodanikuteadust. Ma võtan nad vastu, sest seal olen jällegi rikkumata idealistide — noorte seas, neid kasvatamas..."

„Tegelik elu ei ole igavene nooruse romantika. Tegelik elu on proosalisem."

„Tegelikus elus ei pea inimene ka oma enese väärtust kaotama. Ma ei usu, et keegi neist tähtsaist tunnustatud parteitegelasist oleks ühegi uneta öö veetnud tööliste hea käekäigu pärast, küll aga isikliku koha ja asendi kaotuse hirmus."

„Kas sa ei liialda praegu, Agnes. Oled liiasti ärritatud, põhjendad üksikuile faktidele oma veendumused, — üldistad."

„Ma ei liialda; olen tulnud noile veendumusile tegelikult kokku puutudes partei proosaga. Sa ise, Villem, oled alles noor tegelane, oled veel idealist, ning sinu tegevus parteis ei nõua otsekohe demagoogiat. Ma usun, et sa tuled samasugusele otsusele kui minagi, ning sa emb-kumb, kas loobud aktiivsest parteitegevusest, või —"

„Muutun demagoogiks."

„Teist väljapääsu ei ole. Üsna õige, Villem."

„Ma aga loodan, et suudan töötada ka demagoogiks muutumata."

„Hea, kui sul on säärane usk."

Mõni päev hiljem teatas Agnes, et ta on lõpulikult lahkunud partei ajalehe juurest. Tal olnud äge kokkupõrge toimetajaga, ühe artikli paigutamise pärast. Ning siis ilmutanud toimetaja: „Emb-kumb, kas lahkub sms Sulve, või lahkun mina. Meie kahekesi koos töötada ei saa." Ma muidugi lahkusin. Ei olnud ju teist võimalust. Mind keegi ei toeta seal. Olen ainus „ketser".

Villemile see Agnese lahkumine parteitegevusest ei meeldinud. Ta aimas, et see asjaolu suudab veel rohkem neid võõrutada teineteisest.

Agnes oli asetanud oma kirjutuslauale väikse portselanist potikese. Villem, viibides Agnese toas, haaras selle poti, et seda tuhatopsiks tarvitada.

„Villem, see ei ole tuhatops. Ära puuduta seda!"

„Aga siin on ju ennegi tuhk sees."

„See on hoopis teine tuhk."
„Teine tuhk? Ja seda ei tohi puudutada. Mis tuhk see siis on niisugune?"
„Minu saladus."
„Kui saladus, siis saladus!"
Villem lahkus tusaselt.
Aga see tuhk ei annud talle enam hingerahu. Iga tema kõnelus puudutas jällegi Agnese saladuslikku tuhka. Püüdis Agnest sellega narritada, pikeerida, nõnda see valutas. Pisted tuha puhul läksid sagedamaks ja tüütavamaks. Agnes lõpuks ei kannatanud enam:
„Sind vaevab see tuhk, oled juba haige uudishimust. Kui sind rahustab minu tunnustus — olgu siis. See on kõigi minu mälestuste tuhk. Ka minu valge kleidi tuhk, mille ohverdasin seal metsas Kaidla järve kaldal."
„Milline sentimentaalsus," püüdis Villem iirooniaga varjata oma armukadeduse söösti.
„Mõnele inimesele on kõik sentimentaalsus, mis puudutab inimese tundeilma — tema hingeelu, koguni kunst, luule, kirjandus. Ainult inimese ihutarvidused ei ole sentimentaalsed — nõnda mõistavad elu, kes on süvenenud ajaloolisse materjalismi."
„See „mõni" inimene olen mina. Võiksid otsekohesem olla, Agnes; sest sa ju armastad otsekohesust."

Veel kord püüdsid nad leida mõistmise teed teineteise juurde. Mida rohkem nad seletasid, seda suuremasse umbkotti sattusid ja kahe inimese vahele kasvas ja kerkis see suur läbitungimatu, ülepääsematu, mille kaudu polnud enam võimalik teineteisele kätt ulatada! — Sa ei mõista mind! — lahkusid nad, veel võõramad kui enne seletust.

Agnes jalutas varakevade päiksepaistelisel hommikutunnil rannas. Juba eemalt tundis ta ära tema, keda ta ei tahtnud tunda, keda ei tahtnud kohata,

kuid keda healmeelel tundis ja kohtas. Tal polnud jõudu kõrvale käänduda. Juba eemalt tervitas Virkon:

„Ei oleks iialgi lootnud nii ilusal hommikul teid kohata, proua."

Virkon algas juttu lihtsal, sõbralikul toonil, millele Agnes ei saanud jätta vastamata. Siis küsis Virkon:

„Kuidas elab teie tütar Mari? Ta on muidugi teie juures linnas? Ma olen temaga tuttav, oleme koguni sõbrad."

Nüüd peatus Agnes äkisti ja ütles ärritatult:

„Teil pole õigust teda tunda, ega sõber olla. Head tervist, härra Virkon! Vabandage!"

Ja lahkus kiiresti rannast.

Lähenes suve vaheaeg. Villem ja Agnes vältisid sellest kõnelda. Eelmise suve elamused ei olnud veel jõudnud taanduda. Neid korrata ei näinud kummalgi olevat tahtmist.

Villem tähendas, et ta ei saavat arvatavasti enne lõikusekuu lõppu suvepuhkust.

Kas ei olnud Villem ise oma puhkeaja suve lõppu määranud, et suvitamisel mitte Agnesega kokku puutuda?

Agnes ei kurvastanud selle üle. Ei, tal oli nüüd hoopis kergem suvest unistada. Ta võis oma vaba aja koos Mariga veeta. See oleks tema õnnelikum suvi; sest Mari oskas juba lõbus seltsiline olla.

Koolitöö lõpetanud, sõitis Agnes Haabveresse. Veetis seal nädalapäevad Marile riideid ja pesu korraldades. Agnes kavatses tütrega kuhugi sooja randa sõita.

Tõnis küsis:

„Kas sõidad Mariga kahekesi?"

„Kahekesi."

„Kas ei sobi veel ühine elu kolmekesi?"

„Veel ei sobi. Kas ta kunagi sobib?"

„Siis ehk sobiks, kui Maril oleks väike seltsiline."

„Siis ehk sobiks veel vähem, isa."

Agnes oli Villemile tänulik ilusast suvest, mille Villem talle loovutanud. Aga mis oli Agnes Villemi suve heaks teinud? Jätnud tema linna tolmusse, mahajäetud korterisse — üksinda.

Villem ise tundis nüüd koguni tarvidust niisuguse üksinduse järele. Et ennast leida. Ta rühkis tööd teha ning vabal tunnil viibis enamasti merel. Seal oli tal kõige kergem viibida segamata, tülitamata. Mannermaa nagu painas. Ta oli tusane, kui torm teinekord takistas tema lootsikusõitu. Vihmast ei hoolinud.

Ta lootis kindlasti sügiseks tervenevat, et võida kolmekesi — ühes Mariga abielu jätkata. Ta lootis ka muid muudatusi Agnese poolt. — Kui suureneks perekond, ilmuks ka nende vahel keegi kolmas, kes suudaks ühendada. Aga mingipärast — see viibis.

Ühel õhtul ootasid suvitajad rannas laeva tulekut. Oli neile aiñsaks vahelduseks ja kogumise juhuseks. Agnes silmas teiste reisijate seas ka Virkoni maabuvat. Viimane tervitas sõbraliku lahkusega, nagu oleks ta teadnud, et Agnes teda ootab.

See tõi Agnese hingesse uue erutuse. Ta tahtis ju rahus suvitada — puhata kõigest ja tunda mõnu ainult Mari lähedusest. See erutus ei tusastanud teda, pigemini tegi õnnelikuks, olgugi et ei tahtnud seda tunnustada.

Virkon tervitas Agnest alguses ainult eemalt, ikka lahkelt, ikka sõbralikult — peatamata, kõnetamata. Agnes märkas, et see tusastas teda. Ta ootas kõnetamist.

Mariga vaid uuendas Virkon endist sõprust — hullas ja mängis temaga liivas. Agnes vaatles

eemalt — kuid ta tundis end seal kolmandana. Oli parem nõnda, et see sündis Mari kaudu.

Ühel päeval võttis Mari Agnese käest: „Ema tule onu juurde! Ema tule! Miks sa ei tule?“ mangus laps.

Virkon ilmus Agnese pingi juurde.

„Kas te väga pahandate, et ma mängin väikse Mariga.“

Agnes punastus. Ta suutis vaevalt pisaraid hillitada. Ütles tasa:

„Ma ei saa ju seda keelda...“

Mari oli uuesti sobitanud tutvuse ja lepituse Virkoni ja Agnese vahel.

Neid nähti nüüd igapäev koos jalutavat. Minevikust nad ei kõnelnud. Haabvere nime ei tuletanud meelde. Nagu oleks nende tutvus nüüd alles soetatud.

Virkon jutustas palju oma vaatlusist ja tööst väljamaal; ka oma tööst kodumaal. Tal kui inseneril oli palju kavatsusi loovaks tööks kodumaal. Need kavatsused huvitasid Agnest eriti ja ta oskas ka oma ideedega ergutada Virkoni veel rohkemal määral.

„Ma pean juba lahkuma oma töö juurde,“ tähendas Virkon ühel päeval. „Teie nõuanded ja ideed sunnivad veel rohkem kärpima varastatud puhkeaega.“

„Nägemiseni!“ oli öeldud nii endastmõistetavalt, et ei võinud mingit kahtlust tekkida.

Virkoni sealviibmise ajal oli Agnes koguni unustanud oma abielu linnas. Nagu oleks see hajunud viirastusena. Villemilt ilmusid kirjad ja tuletasid seda meelde, mis tegi rahutuks ja kärsituks. Villemi kirjad olid soojad ja südamlikud. Ei mineviku meeldetuletusi, ei midagi, mis oleks võinud valusasti puudutada ka olevikku.

Villemiga võis vist tekkinud olukorras ainult kirjalikult südamlik olla.

Algas sügisene õppetöö. Agnes viis Mari tagasi Haabveresse.

„Head vanemad, kasvatage veel natuke minu Marit! Siin on tal praegu parem olla."

Tiina nuttis jälle tütre äpardunud abielu pärast.

„Sa oleksid võinud oodata seda teist, ta oleks sinu nüüd kindlasti kosinud."

Agnes vaikis. Seekord ei riivanudki teda ema sõnad; sest oma sisimas tundis ta sedasama.

Villem oli peale suve Agnese vastu eriti tähelepanelik, hell ja sõbralik. Agnesel oli piinlik, et ta ei suutnud samaga vastata; sest suvi oli Villemi temast veel kaugemale nihutanud. Kaugemale kui see talle endale meeldis. Ta tundis ainult kergendust, kui Villem nädala aja pärast oli puhkusele sõitnud vanemate juurde. — Ta sõitles end selle puhul, aga see oli ikkagi nõnda.

Meeri oli Agnesele oma poja sündimisest kirjutanud. Joovastanud õnneliku kirja. Kutsus vaderiks. Ta olevat nüüd ka lapse isaga registreeritud seaduslikus abielus. Isa olevat oma pojasse veel rohkem armunud kui Meeri ise.

Agnes tarvitas jällegi juhust — Mari linna kutsuda. Kirjutas isale ja palus Mari tema juurde tuua kõige oma kraamiga. Ilmusidki paari päeva pärast.

Tõnis küsis varssi:

„Kas Villem ei ole kodu?"

„Ta sõitis nüüd puhkusele. Sõitis vanemate juurde."

„Aga ta sõidab ju varssi tagasi."

„Kuu aja pärast."

„Kas Mari jääb siis sinu juurde?"

„Katsun jätta."

„Pea meeles, Agnes, et Haabvere aedniku majas leidub Mari jaoks alati ruumi. Meil oli hoopis kahju temast lahkuda. Ema nuttis rohkem kui oma tütart saates."

Maril oli suur ilus nukk kaasas.

„Kust sa selle nuku oled saanud, Mari?"
„Onu Virkon kinkis."
Agnes vaikis ja punastus.
Tõnis kõneles:
„Too noorhärra viibis jälle nädalapäevad Haabveres ja tõi selle nuku Marile kaasa. Ta oli ju rannas, kus te suvitasite, uuesti Mariga sõprust soetanud."
„Ja, ta oli seal," püüdis Agnes ükskõiksust teeselda.
Tõnis märkas kohe, et Agnese ükskõiksus oli tehtud.
„Ta käis kevadel peale teie ärasõitu Haabveres, tuli meile sisse, tegi juttu, küsis Mari järele."
„Ja sa ütlesid, isa, kus me suvitame?"
„Kas ma tegin halvasti?"
„Nüüd käis ta igapäev meil, jalutas ja mängis Mariga, aitas mind koguni minu töös. Temaga on kohe huvitav juttu ajada. Kõneles mulle oma plaanidest, jutustas elust väljamaal. Kas sa tead, mis ma siis mõtlesin: kahju, et Agnes ruttas oma abieluga, mis ei ole talle just kõige õnnelikum. Siin on nende oma laps — armastuse laps. Nende aastate jooksul on ta palju muutunud. Ehk mõjus ka sinu piitsahoop. Mõnele inimesele on niisugune piitashoop tulus — äratab tema eksimusest.
Ainult lossiprouale ei meeldinud venna sõprus lossi aednikuga. Kord meie kõnelust kuulates tähendas salvavalt:
„Oled omale uue sõbra leidnud — meie aedniku. Me ei näegi sind enam lossis."
Ka Mari jutustas onu Virkonist. Kuidas nad jalutanud ja mänginud, joosnud. Kuidas onu Virkon teda hobusega sõidutanud.
Tõnise jutt tõi Agnese hingesse veel suurema segaduse ja rahutuse. Nagu oleks ta pooleks lõhestatud.

Villem ilmus puhkuselt. Agnesele näis, et ta ilmus hoopis ootamata. Mari oli kella peale eeskotta joosnud; Villemit nähes põrkas võõrastades tagasi. Agnes oli piinlikult kohmetanud. Villemit näis alguses see asjaolu tusastavat, aga ta muutus kohe lahkeks:

„See on väga kena, et tõid Mari siia."

„Mari, mine tereta seda onu, ütle talle: tere, isa!"

„See ei ole isa. Isa on Haabveres."

„Ütle tere!"

„Ma ei taha" — ise ema sabast kinni hoides.

Uuesti lehvis üle Villemi näo tusastuse viirg.

„Laps võõrastab alguses!" püüdis Villem piinlikust stseenist üle saada.

Kooselamine kolmekesi.

Villem lahkus kiiresti oma tuppa töötamise ettekäändel. Oli sõnakehv. Marit ei näinud, ei pannud üldse tähele. Ainult vargsi võis tema pilku näha Marit riivavat. Mari tundis endist võõrastust selle „uue isa" vastu. Küsis aga sageli emalt: „Kus on onu Virkon? Ma tahan onu Virkoni juurde." Villemi juuresolekul vaikis enamasti. Nähtavasti kartis.

Juhtus heledamaid silmapilke, kus Villem kutsus Mari oma juurde, pakkus mõnd maiustust. Mari võttis viisakalt ja tänas, kuid kaugemale sõprus ei edenenud.

Kord jalutasid nad kolmekesi — Villem, Agnes ja Mari — linna puisteel. Mari ema käekõrval. Tuli vastu Virkon. Juba eemalt hõikas Mari: „Ema, onu Virkon tuleb. Kae, ema!" Ei läbenud enam ema käekõrvale jääda, jooksis Virkoni juurde, haaras tema käest kinni — hüppas ja keksles. „Onu Virkon! Onu Virkon tuli!" Stseen muutus väljakannatamata piinlikuks, et seda ei osanud keegi lahendada.

„Vabanda, Agnes, mul on üks kiire käik, ma jätan teid maha," päästis Villem seisukorra.

Peale Villemi lahkumist ütles Virkon:

„Olen täna ebasoodsa momendi valinud kohtamiseks Mariga."

Agnes oli sedavõrt segane, et ei taibanud õieti midagi öelda.

Virkoni nähtavasti rõõmustas see kohtamine. Ta lootis sellega kiirema lahenduseni jõuda.

Ta saatis neid tüki teed ning lobises rohkem Mariga kui Agnesega, kes ei olnud selleks sugugi kohases tujus. Kartis ta kokkupõrget Villemiga. Ta pidi seda enesele tunnustama, et ta kartis. — Kas tänane ei lõpeta viimaks nende ebaloomuliku ühenduse? Agnes ootas seda kuski oma sisimas, ainult ta ei julgenud veel sellest otsekohe unistada. Midagi keelas nagu.

„Loodan, et me veel kohtame — Mariga! Minu töö edeneb, minu ettevõtted õnnestuvad — pean seda teie teenuseks, proua Agnes, teie õnnelikkude ideede teenuseks. Me näeme veel!" rõhutas Virkon.

Maril oli kahju lahkuda onu Virkonist.

Villem ei olnud kodu. Tuli öösel. Oli vist koguni purjus, nagu märkas Agnes uste paugutamisest.

Agnes magas Mariga kõrvaltoas. Ta lukustas ukse. Villem tuli ja koputas.

„So — naine on koguni ukse lukustanud!"

Koputas veel tugevamini:

„Lase sisse, ma tahan siunga kõnelda."

Agnes arvas paremaks minna ja vaigistada teda.

„Miks rikud sa öörahu. Heida puhkama! Homme kõneleme."

„Ei, ma tahan, sa kõnele praegu kohe!"

„Sa oled praegu natuke erutatud meeleolus — homseks rahustud, siis on kergem kõnelda ja seletada."

Agnes silitas koguni tema pead.

„Sa oled üsna väsinud ja tahad puhata. Puhka!"

Villem hakkas nuuksuma.

„Mul ei ole ju kedagi, kui sina."

See oli küll joobnud mehe nutt, aga Agnes mõistis, et see ei olnud ainult joobnud mehe nutt. See raskendas veel rohkem konflikti temas eneses.

Järgmisel hommikul seletas Agnes.

„See, Villem, ei olnud minu süü — see sõprus Mari ja tolle vahel. See oli Haabveres aedniku majas tekkinud."

Villem ei vastanud midagi. Lõpuks tähendas: „Mul on piinlik eile õhtust. Unustame selle."

„Ma võin Mari ka Haabveresse viia, kui ta sind väga tülitab."

„Ta võib ka siin olla. Me pole sõbruks saanud seni. Ehk see tuleb ükskord."

Jätkati kord alatud abielu. Villem oli valitud linna volikogusse. Esimene samm poliitilise karjeeri redelil.

Mõnest seletusest hoolimata kogunes avaldamata tundmusi, tarvitamata plahvatusainet. Iga päevaga näis olevat raskem hingata nende ühises korteris. Ka Mari tundis nähtavasti seda. Ta kaebas sageli: „Ma tahan isa juurde Haabveresse." — „Kas sa vanaema juurde ei taha?" — „Tahan ka, aga sina, ema, tule kaasa! Ma tahan onu Virkoni juurde!"

Lapse säärane rahutu meeleolu muutis ka Agnese seisukorra päevast päeva pinevamaks. Mari nuttis lohutamata igakord, kui Agnes lahkus ilma temata kodunt. Hoidis kramplikult ema kaelast kinni:

„Jää minu juurde. Ära mine kooli! Mul on igav!"

Kord halva ilma tõttu oli Agnes ilma Marita läinud välja jalutama. Tähele panemata tagasi jõudnud eeskotta, kuulis Agnes Villemi ja Mari vahelist valjut, ägedat sõnelust. Ta jäi kuulatama.

„Ma ei taha sind. Sa ei ole minu isa. Minu isa on Haabveres. Ma ei taha, et sa oled ema juures. Ma tahan onu Virkoni juurde."

„Mina aga ei taha, et sa lähed onu Virkoni juurde. Sa ei tohi tema juurde minna. See on paha onu."

„Sina ise oled paha. Onu Virkon on hea. Päh!" ja kostis „laks". Mari nähtavasti lõi Villemit.

„Sa vastik tüdruk. Kuidas sa tohid lüüa?" Ja siis kostsid tugevad hoobid. Mari pistis pööraselt kisendama. Villem lõi huupi, kuhu löögid langesid. Agnes avas ukse:

„Silmapilk jätad minu lapse rahule! Mõrtsukas!"

Agnes võttis nutva Mari ja kadus oma tuppa.

„Rahustu, Mari! Me sõidame ära paha, tigeda isa juurest, tagasi sinu hea isa juurde. Seda paha isa ei saa sa enam iialgi näha. Ema läheb ka tema juurest ära. Ära nuta nüüd enam."

„Kas onu Virkon on ka Haabveres?"

„Ema ei tea seda."

Kostsid Villemi sammud. Mari hakkas kõigest kehast värisema: „Ära löö, ära löö!"

Agnes käänas ukse lukku.

„Ära karda! Uks on lukus. Keegi ei pääse sisse."

Paukus välisuks. Villem lahkus korterist.

„Homme hommiku sõidame tagasi Haabveresse isa juurde. Maga nüüd üsna rahulisti!"

Järgmine hommik oli pühapäeva hommik. Agnes võis linnast lahkuda teenistusest puudumata.

Õhtul koputas Villem Agnese uksele, kui Mari juba magas.

„Kas lubad endaga paar sõna rääkida?"

Agnes kartis seda viimast seletuse stseeni. Kartis, et ta on veel kord nõrk ja jääb. Meelsamini oleks lahkunud ilma selleta.

„Teenija teatas, sa sõitvat homme hommikul Marit ära viima."

„Viin Mari ja lahkun ise ka jäädavalt sinu majast."

„See on sinu lõpulik otsus, Agnes?"

„Minu kindel ja lõpulik otsus. Arvan, et sa isegi mõistad, et teisiti on võimatu talitada."

„Ei enam mingit kokkulepet?"

„Ei. Lahutuse üle tuleb meil veel läbi rääkida."

Villem vaikis. Küsis tasa:

„Lähed tema juurde?"

„Viin Mari Haabveresse, siis tahan puhata — abielust."

„Head tervist!"

Agnes oli Villemile tänulik rahulikust lõpust, mis märksa kergendas lahkumist.

„Kas ei olnud see nuuksumine, mis kostis kõrvaltoast?"

Läbi öö oli kuulda sealt samme, sagedasi tuletikutõmbeid.

Ka Agnes kõndis ja suitsetas. Ta suitsetas vaid erilistel juhtumustel. Üsna harva.

— Olid sõbrad ning peavad lahkuma vaenlastena. Mispärast? Mis tõukas neid ebasõbralikule teele? Nad ei teadnud seda isegi. Sündmused toimisid, nad vaid reageerisid sündmusile nõnda ja mitte teisiti. Kas niisugune oli nende tundmuste ja instinktite tahtmine — alata sõpruses, lõpetada vaenus.

Hoopis imelisena, erilisena tundus too hommik — pühapäeva hommik, kui Agnes laskus oma tütrega trepist, istus voorimehele ja sõitis raudteejaama, et lahkuda jäädavalt sellest, mis pidi olema igavene.

Ei olnud see ühegi teise hommiku sarnane. Ainus elus.

Eelmise päeva tormi järele oli ilm tüündunud. Oli valge, vaikne, leeb varatalve pühapäeva hommik, kui sõitsid tasa saanis mahedate kellade saatel.

— Kas on ilm inimese saatuse määraja? Eilse tormise ilma tõttu oli ta Mari koju jätnud, millele järgnes torm sees. Kas ei ole ka see leeb, puhas hommik seesmise parema ilma ennustuseks?

Vagad vastutulijad lauluraamatutega tõttasid kiriku oma jumalat paluma. Agnes palvetas oma jumalale, andudes ülevale ekstaasilisele meeleolule, mis täitis tema hinge: lahkumise valu, vabastamise õndsus, suur seletamatu igatsus parema elu järele. Ning seal tänava pöörangul, kas ei juhtu seal midagi, mis võib elule hoopis uue suuna anda? Kas ei oota seal keegi ja ei ütle: Elu ei sisalda vaid tuska, muret ja kannatust; elu on sageli rõõmuline, ainult oska seda tunda.

Jaamas hõiskas Mari äkisti:

„Ema, onu Virkon! Onu Virkon on siin!“ ja jooksis Harald Virkoni kaenlasse.

„Kuhu sõidetakse vara ilusal pühapäeva hommikul?"

„Haabverre."

„Mina sõidan ka sinna. Siis sõidame koos. Kas sul, Mari, hakkas igatsus vanaisa järele. Sul on armas, tark vanaisa."

„Ma sõidan hea isa juurde Haabverre. Ma tulin emaga paha isa juurest ära. Me ei lähe paha isa juurde tagasi."

Järgnes põnev silmapilk. Virkon näis olevat rõõmsasti üllatatud.

„Onu Virkon, me tuleme nüüd sinu juurde."

„Mari!" karjatas Agnes.

„Mari aimas oma õige isa mõtted," tähendas Virkon Agnesele soojalt.

„Milliseid piinlikke olukordi võib laps suurile valmistada!" tähendas Agnes.

„Ehk päästavad oma otsekohesusega suurte varjatud mõtted valla. Kas me ei viibiks enne rongi minekut puhvetis tassi kohvi juues?" soovitas Virkon, päästes sellega hetkelise piinlikkuse. „Meil on veel aega."

Ja siis jutustas Virkon, et ta püüdvat pühapäevil vältida linna, mis talle, poissmehele, ei pakkuvat midagi lohutavat.

„Istuda üksinda oma korteris, kui ümberringi valitseb kodune pühapäeva meeleolu perekondades, kus see päev muutub tõeliselt erandlikuks pidulikuks päevaks teiste äripäevade seas; mulle aga igavaks, igatsuslikuks, kurvaks, õudseks päevaks, millest pean põgenema."

„Pühapäev on harva kellele rõõmus päev; pühapäevas oled nagu alati pettunud — ootad teda igatsevalt ja ometi on meeleolu eriliselt kurb sel päeval. Võib olla, puudub meil kirik — jumalateenistus. Lapsepõlves oli meil see ja nüüd igatseme selle järele ja ei leia seda enam," kõneles Agnes.

„Seepärast peab loodusse põgenema, mis asetab kiriku ja jumalateenistuse. Ma olen selles lohu-

tust leidnud. Täna tahtsin just Haabveresse sõita, sest seal peitub minu elu ilusam luule."

„Seepärast tundsin ka mina täna hommikul jaama sõites erilist ülevat meeleolu, nagu ootaks mind kuski kaunis üllatus." — Agnes jahmatas oma sõnust.

See oli nagu enese äraandmine.

„Kui see kohtamine siin oleks teile selleks kauniks üllatuseks, Agnes!" tähendas Virkon erilise soojusega. „Oleksin üliõnnelik."

Ja nad sõitsid koos Haabveresse.

„See on kui muinasjutt," tähendas Agnes.

„Elus on meie jaoks palju muinasjutte, me ainult ei julge neid omandada. Tunnusta, sa ei julgenud ka täna hommikust muinasjuttu omaks nimetada. Aga ma olen oodanud seda silmapilku kogu aeg meie lahkumise päevast. Ootamata piitsahoop ei võimaldanud aavlikult, otsekohe ilmuda sinu juurde, Agnes. Ärkasin meelemärkusele oma tuimusest ja kergemeelsusest. Taipasin, kes olid sina, Agnes, ja mis olin sinuga kaotanud."

Mari istus kogu aeg Virkoni süles, lobises sellest, mis ta vaguni aknast näinud. Küsis vahetevahel:

„Mis sa kõneled, onu Virkon?"

„Ma kõnelen sinu emale sellest, kuidas me nüüd hakkame kõik kolmekesi koos elama."

„Kõik kallid on mul siis — onu Virkon ja ema, ja isa ja vanaema."

„Kas mina ei ole isa?"

„Sina oled ka isa."

„Need lahkumise aastad olen elanud sihiga — sind, Agnes, tagasi võidelda — võita naiseks ja tütre emaks. Tutvus ja sõprus Mariga pani minu veel eriti ahastama, teades sind abielus teisega. Kuid ma uskusin, et sa ei jää sinna, lahkud sealt ja ma võidan sinu uuesti. Seirasin teie stseeni pargis, lootsin saabunud olevat igatsetud silmapilgu. Aga ma pidin veel ootama.

Mul on valmis meie ühine korter, sinule, Agnes, ja Marile sisustatud. Sisustamise askeldused andsid minu kodusele elule sisu. Teie viibisite vaimus kogu aeg minuga, sõite koguni lauas minuga. Teenija pidas mind seepärast vaimuhaigeks, kui käskisin ka teie jaoks katta. Aga nüüd ei ole ju enam vaja tühja katta? Ega ole, Agnes?“

Virkon haaras Agnese käe pihku.

Agnes ainult vastas säravail silmil.

Päikesepaisteline puhas lumine pühapäev lebas ka Haabvere pargis.

Lõpp.

Sophia Vardilt (Marta Lepalt) enne ilmunud:

ESIMESED TUULED. Novellid. 1914. a.

SEISATES. Skizzed. 1919. a.

DEKORATSIOON. Kolm vaatust. 1922. a.

MÄLESTUSED I. 1905. aasta romantika. 1922. a.

SIRELID. Kolm kevade-miniatüüri. 1923. a.

MÄLESTUSED II. 1905. aasta järellained. 1923. a.